

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949: 13
FINANSDEPARTEMENTET

1945 ÅRS BANKKOMMITTÉ

BETÄNKANDE

MED FÖRSLAG

OM INRÄTTANDE AV EN

STATLIG AFFÄRSBANK

S T O C K H O L M

1 9 4 9

Statens offentliga utredningar 1949

Kronologisk förteckning

1. Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. Idun. 303 s. Jo.
2. Norrlandskommitténs principbetänkande. Andra delen. Särskilda utredningar. Idun. 194 s. Jo.
3. Norrlandskommitténs principbetänkande. Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor. Idun. 163 s. Jo.
4. Utredning med förslag om lösdruvarlagens upphävande m. m. Marcus. 213 s., bil. 1 73 s., bil. 2 106 s. I.
5. Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. Beckman. 122 s. K.
6. Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning angående skyddsarbetets organisation m. m. Marcus. 140 s. Ju.
7. Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. Beckman. 80 s. S.
8. Betänkande angående förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. Norstedt. 105 s. Ju.
9. 1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande angående beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. Marcus. 168 s. Fi.
10. Elkraftutredningens redogörelse nr 2:17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. Beckman. 45 s. K.
11. Betänkande om sinnesslövärdern. Katalog och Tidsskriftstryck. 248 s. I.
12. Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. Idun. 94 s. S.
13. 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. Beckman. 83 s. Fi.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949: 13
FINANSDEPARTEMENTET

1945 ÅRS BANKKOMMITTÉ

BETÄNKANDE

MED FÖRSLAG

OM INRÄTTANDE AV EN

STATLIG AFFÄRSBANK

STOCKHOLM 1949
K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI
[2443 48]

STATEN-GENEERENDE VERZAMELING
VAN DE VERZAMELINGEN

1815-1816 VAN DE VERZAMELINGEN

BRITANNIË

WED. J. J. VAN DER

ONDERZOEKINGEN

STATIG AFRICA

STATIG AFRICA
WED. J. J. VAN DER
ONDERZOEKINGEN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Skrivelse till Konungen	5
Inledning	7
Kap. 1. Kortfattad översikt av det svenska kreditväsendet	9
Allmänna synpunkter	9
Kapitaluppsamlingen	11
Kreditgivningen	12
De olika kreditinstituten	13
Kap. 2. Statens nuvarande kreditverksamhet	17
Riksbanken	17
Uppgifter	17
Organisation	19
Postsparbanken och postgiro rörelsen	19
Postsparbanken	19
Postgirot	21
Statens utlåningsfonder m. m.	21
Verksamheten i allmänhet	21
Bostadslånen	22
Jordbrukslånen	24
Övriga statliga lånefonder	26
Statens aktieinnehav i vissa kreditinrättningar	27
Sammanfattande uppgifter	32
Kap. 3. Tidigare förslag angående inrättande av en statlig affärsbank	33
Kap. 4. Motiv för inrättande av en statlig affärsbank	35
Samordning av vissa delar av den statliga kreditgivningen	35
Kreditbeviljandet	36
Kreditförvaltningen	39
Frågor berörande bostads- och jordbrukskreditgivningen	40
Riksbankens organisatoriska förhållanden	43
Behovet av en statlig affärsbanksrörelse	46
Kap. 5. Förutsättningar för Jordbrukarbankens omvandling till en statlig affärsbank	51
Inledande synpunkter	51
Allmänna förutsättningar	51
Juridisk form	51
Principer för rörelsen	52
Kontroll över rörelsen	53
Speciella förutsättningar	53

Kap. 6. Samordning av affärsbanksrörelse och fondförvaltning	54
Allmänna synpunkter	54
Kontroll över fondförvaltningen	55
Kap. 7. Riktlinjer rörande den statliga affärsbankens struktur och verksamhet	57
Kontorsorganisationen	57
Förhållandet till AB Industrikredit	58
Bankens konstituerande	60
Förvaltning och styrelse	60
Verkställande direktör	62
Personal- och lokalfrågor	62
Rörelsen	64
Kap. 8. Förslagets förverkligande	67
Sammanfattning	68
Särskilt yttrande av herr Hallnäs	69
» » » herrar Browaldh och Wärn	69
» » » herr Fredriksson	71
» » » » Rooth	72
Reservation av herr Ivar Anderson	72
» » herrar Olof Andersson och Hall	74

TILL KONUNGEN.

I skrivelse den 24 november 1947 med överlämnande av betänkandet angående det s. k. kreditgarantisystemet (SOU 1947:86), framhöll 1945 års bankkommitté, att den ansett sig böra i första hand inrikta sig på lösningen

av frågan om tryggandet av tillfredsställande förhållanden på kreditväsendets område, samt att kommittén i sådant syfte upptagit till övervägande bl. a. lämpligheten av att inrätta en eller flera av det allmänna kontrollerade affärsbanker. Under hänvisning till att vissa kompletterande utredningar erfordrades för ett definitivt ståndpunktstagande i frågan, uttalade emellertid kommittén, att den då ännu icke vore beredd framlägga några förslag i ämnet.

Sedan kommittén numera kunnat ytterligare överväga hithörande spörsmål, har kommittén utarbetat *betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank*, vilket härmed i underdånighet överlämnas.

Kommitténs betänkande har oförändrat biträts av herrar Jonsson, Elofsson, Lindahl, Severin, Wulff och Hallnäs, vilken ytterligare utvecklat sin ståndpunkt i bifogat särskilt yttrande. Under hänvisning till särskilda yttranden, som finnas fogade vid betänkandet, ha vidare följande ledamöter förklarat sig kunna godtaga de framlagda förslagen, nämligen *dels* herrar Browaldh och Wärn *dels* herr Fredriksson *dels ock* herr Rooth. Reservationer mot betänkandet — jämväl här bifogade — ha anmälts av *dels* herr Ivar Anderson *dels ock* herrar Olof Andersson och Hall. Herr De Geer, som icke varit i tillfälle närvara vid betänkandets justering, har förklarat sig dela den av herrar Browaldh och Wärn uttalade meningen.

Stockholm den 4 mars 1949.

Underdånigst

CONRAD JONSSON

IVAR ANDERSON

OLOF ANDERSSON
Malmö

E. BROWALDH

GUST. ELOFSSON
Vä

KARL FREDRIKSSON

DAVID HALL

SVEN HALLNÄS

CURT LINDAHL

IVAR ROTH

FRANS SEVERIN

K. WULFF

TAGE WÄRN

/ Stig Algott

Inledning.

Enligt sina direktiv har 1945 års bankkommitté att i första hand utreda, huruvida riksbanken bör vara en ren centralbank eller även driva bankmässig rörelse i konkurrens med affärsbankerna. Härvid åligger det kommittén att bl. a. överväga lämpligheten av att föreslå inrättande av en eller flera av det allmänna kontrollerade affärsbanker.

Kommittén har redan tidigare — vid avgivande den 24 november 1947 av betänkandet angående det s. k. kreditgarantisystemet (SOU 1947: 86) — något berört frågan om en eventuell statlig affärsbank. I missivskrivelsen till sagda betänkande anfördes sålunda bl. a.

Vissa förhållanden, som varit föremål för kommitténs uppmärksamhet vid behandlingen av frågan om en statlig affärsbank, påkalla emellertid omedelbara åtgärder. Kommittén syftar här på de omfattande program för bostadsförsörjningen och jordbrukets rationalisering, som under 1946 och 1947 antagits av statsmakterna och som för att kunna genomföras kräva en betydande utbyggnad av den statliga förvaltningsapparaten. Förslag härtill, avsedda att framläggas för 1948 års riksdag, äro under utarbetande. Därvid måste ståndpunkt tagas jämväl till frågan, huru den statliga kreditgivning, som innefattas i nämnda program, skall ombesörjas. Anses detta böra ske genom samma myndigheter, som skola fullgöra de rent bostads-, respektive jordbrukspolitiska uppgifterna, måste givetvis organisationen anpassas härefter.

Inom kommittén har icke rått några meningsskiljaktigheter om att den nyss antydda lösningen vore olämplig, då den komme att strida mot den rationalisering av den statliga kreditgivningens administration, som skulle vara ett av syftena med bankkommitténs arbete. De utvägar, som i stället ansetts böra närmare övervägas, äro antingen att den ifrågavarande kreditgivningen överföres till en statlig affärsbank, som i princip omhänderhar all dylik statlig verksamhet, eller att det statliga stödet åtminstone i viss utsträckning gives form av garantier för krediter som placeras i enskilda kreditinrättningar.

På därefter i skrivelsen redovisade grunder ansåg sig emellertid kommittén böra förorda, att de statliga bostads- och jordbrukslånen inordnades under kreditgarantisystemet, vilket enligt kommitténs bedömande icke kunde föregripa det slutliga avgörandet av frågan om en statlig affärsbank. Anmärkas må emellertid, att en kommittéminoritet, bestående av 4 ledamöter, reserverade sig mot vissa delar av motiveringen, därför att den förmenades innefatta ett principiellt ståndpunktstagande i sagda fråga.

Som bekant har genom beslut vid 1948 års riksdag kreditgarantisystemet genomförts i avseende å jordbrukets rationaliserings- och driftskrediter¹ (utom sekundärlånen), varemot statsmakterna ännu icke tagit definitiv ståndpunkt till frågan om hur de statliga bostadskrediterna i en framtid skola handhavas².

¹ Prop. nr 149, s. 8, jbr. utsk. utl. nr 27, rd. skr. nr 233; prop. nr 187, s. 43, jbr. utsk. utl. nr 28, s. 17, rd. skr. nr 219; prop. nr 234, bkoutsk. utl. nr 46, rd. skr. nr 320; prop. nr 273, bkoutsk. utl. nr 45, rd. skr. nr 319.

² Prop. nr 231, s. 22, st. utsk. utl. nr 212, s. 13, rd. skr. nr 411.

Det har sålunda visserligen fastslagits, att ett permanent bostadspolitiskt organ, bestående av en centralmyndighet samt ett organ för varje län, skall finnas, med uppgift att bl. a. bevilja lån och bidrag för bostadsförsörjningsändamål, men frågan huruvida kreditgarantisystemet skall tillämpas i fråga om lånens utbetalande och förvaltning har tills vidare lämnats öppen. I anslutning härtill har emellertid framhållits, att spörsmålet angående en för-
enkling av kreditgivningen för bostadsändamål bör ägnas fortlöpande uppmärksamhet. Några uttalanden berörande frågan om en eventuell statlig affärsbank ha däremot icke förekommit i detta sammanhang.

Kap. 1. Kortfattad översikt av det svenska kreditväsendet.

Allmänna synpunkter.

Innan bankkommittén till behandling upptager de spörsmål, som stå i mera direkt samband med frågan om en eventuell statlig affärsbank, synes det vara lämpligt, att en kortfattad orientering lämnas rörande det svenska kreditväsendets organisatoriska utbyggnad och funktionsfördelningen inom detsamma. Härvid synes det till en början nödvändigt att definiera vad som är att hänföra till kreditväsendet. Då definitionen ej bör göras så vid, att redogörelsen blir alltför diffus, räknas här till kreditväsendet endast sådana institut, som bedriva både aktiv- och passivrörelse, d. v. s. såväl bevilja krediter som, i en eller annan form, från allmänheten uppsamla huvuddelen av det för ändamålet erforderliga kapitalet. Genom en sådan begränsning uteslutas visserligen ett mycket stort antal kreditgivare, som tillsammans representera en mycket betydande kreditvolym. Sålunda elimineras alla privatpersoner, som lämna krediter liksom också de mycket omfattande varukrediter, som förekomma inom handel och industri. Då emellertid kreditgivarna i dessa fall icke bedriva aktiv- och passivrörelse i egentlig mening, och då man vidare saknar statistiskt material på området torde sagda begränsning vara både lämplig och nödvändig.

Beträffande statens och kommunernas kreditverksamhet kan man visserligen säga, att de — genom upplåning och beskattningsåtgärder — uppsamla det kapital, som därefter av dem distribueras i form av krediter. Bland dessa rättssubjekts mångskiftande uppgifter utgör emellertid kreditverksamheten blott en detalj, varför man ej heller lämpligen kan inränga staten och kommunerna bland kreditinstituten. Till följd av den volym, som statens långivning under de senare åren fått, skola dock vissa uppgifter rörande densamma lämnas i ett följande kapitel.

Vad åter angår kommunerna ha några av dem, flertalet under de sistförflutna tio åren, lämnat vissa krediter i syfte att främja bostadsproduktionen inom kommunen. Dessa initiativ ha emellertid förekommit endast sporadiskt och den största kreditgivaren på området, Stockholms stad, har numera beslutat avveckla den direkta långivning till förmån för småstugeproduktionen som tidigare ägt rum. Anledning torde finnas till antagande, att kommunernas här och var kvarstående kreditgivning på förevarande område efter hand skall minska, sedan staten numera tillhandahåller tertiärlån för bostadsproduktionen till en ränta av 3 % och även eljest på mycket förmånliga villkor. I detta sammanhang må emellertid erinras om den indirekta kommunala låneverksamhet på bostadsområdet, som sker genom de av Stockholm respektive Göteborg ägda tomträttskassorna, vilkas upplåning numera säkerställas uteslutande av kommunal borgen. Summan av dessa lån uppgick vid utgången av 1947 till ca 337 milj. kronor. Det bör tilläggas, att Stockholms tomträttskassa nyligen

gjort framställning hos Kungl. Maj:t om fastställelse av sådan ändring i bolagsordningen, att bolaget erhåller rätt att jämväl belåna industribyggnader; över sagda framställning har kommittén den 8 december 1948 avgivit utlåtande, vari kommittén på anförda skäl avstyrkt bifall till framställningen.

Den valda definitionen på kreditväsendet föranleder vidare, att Kooperativa förbundet och H.S.B. vilka å sparkasseräkning inlåna medel från allmänheten för investering i den egna verksamheten, undantagas. Däremot hänförs till kreditinstitutionerna försäkringsföretagen samt de två stora statliga försäkringsfonderna, folkpensioneringsfonden samt olycksfallsförsäkringsfonden. Likaså komma postsparbanken och postgirokontoret — vilkas rörelse hålles bokföringsmässigt skild från postverket i övrigt — att inrangeras bland kreditinstituten.

En gruppindelning av de olika kreditinrättningarna måste, oavsett vilken metod som väljes för ändamålet, bli mer eller mindre artificiell, eftersom olika instituts funktioner ofta mer eller mindre sammanfalla. Om syftet med indelningen emellertid begränsas till att avse blott en redovisning för de inom ramen för definitionen fallande instituten spelar metoden mindre roll, och man kan då exempelvis välja huvudmannaskapet till indelningsgrund, varvid kreditinstituten kunna uppdelas i följande tre grupper.

I. Statliga organ.

Riksbanken.

Postsparbanken.

Postgironrörelsen.

Pensionsstyrelsen och riksförsäkringsanstalten, såsom fondförvaltande myndigheter.

II. Halvstatliga organ.

Sveriges allmänna hypoteksbank, med därtill anslutna föreningar.

Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, med därtill anslutna föreningar.

Svenska bostadskreditkassan, med därtill anslutna föreningar.

Skeppshypotekskassan.

Aktiebolaget Industrikredit.

III. Privata organ.

Affärsbankerna¹.

Sparbankerna.

Jordbrukskreditkassorna.

Hypoteksaktiebolagen.

Tomträttskassorna.

Försäkringsbolagen.

Kreditföreningarna.

Bankirfirmorna.

Utmärkande för de nämnda statliga organen är att de icke ha kreditgivning som sin egentliga huvuduppgift. Detta är däremot fallet beträffande samtliga institut under gruppen halvstatliga organ samt beträffande flertalet

¹ Såsom i det följande närmare beskrives äger staten nästan hela aktiekapitalet i en affärsbank samt ungefär hälften av aktierna i en annan bank.

privata kreditorgan. Sistnämnda grupp är ur organisatorisk synpunkt tämligen heterogen, i det att den omspanner såväl rent privata, i vinstsyfte drivna företag (affärsbanker, flertalet hypoteksbolag, bankirfirmor, de flesta försäkringsbolag) som mer eller mindre kooperativt organiserade institutioner (sparbankerna, jordbrukskreditkassorna, en del försäkringsbolag).

Mellan dessa olika institut gäller en mer eller mindre distinkt funktionsfördelning, som i och för sig ingenting har att göra med den organisatoriska uppbyggnaden. Denna funktionsfördelning, som delvis reglerats i lagstiftning men till en del vuxit fram i praxis, har avseende såväl på de olika institutionernas kapitaluppsamlande verksamhet som på deras kreditgivande uppgifter. Det bör understrykas, att funktionsfördelningen ingalunda betyder, att varje grupp av institutioner har sitt absolut avgränsade verksamhetsområde, utan snarare att vissa funktioner äro typiska för varje grupp. Den fortgående ekonomiska utvecklingen gör också, att förskjutningar mellan olika grupper så småningom kunna äga rum.

Kapitaluppsamlingen.

Med avseende på de kapitaluppsamlande uppgifterna kan man skilja på tre olika typer av kreditinstitut, nämligen:

a) sådana där inlåning¹ från allmänheten utgör den huvudsakliga källan för kapitalanskaffningen. Dit höra affärsbankerna, sparbankerna, jordbrukskreditkassorna, postsparbanken och postgirot,

b) sådana där kapitaluppsamlingen väsentligen sker genom långfristig upplåning från allmänheten, i regel i form av obligationslån, emitterade på marknaden. Institutioner hörande under denna grupp äro de olika hypoteksföreningarna, skeppshypotekskassan samt hypoteksbolagen och aktiebolaget Industriekredit,

c) sådana där medel för kreditgivningen erhållas ur försäkringsfonder, ackumulerade på grundval av försäkringsavgifter från allmänheten. Dit höra de olika försäkringsbolagen samt de statliga försäkringsfonderna.

För att ge en uppfattning om den inbördes storleksordningen av dessa tre typer av kreditinstitut ha i tabellen å s. 12 sammanställts uppgifter om deras i angivna former per den 31 december 1947 uppsamlade medel.

Såsom av nyssnämnda tabell framgår, ligger totalt sett tyngdpunkten i kreditväsendets kapitaluppsamling på inlåningen från allmänheten. Detta förhållande blir i själva verket ännu mera markant, om man tar hänsyn till att hypoteksföreningarnas och inteckningsbolagens obligationslån till stor del äro placerade i andra kreditinstitut och alltså indirekt täckas av inlåning från allmänheten eller av försäkringsfonder.

¹ Med inlåning avses här till formen kortfristiga medel, d. v. s. sådana som innestå å räkning, antingen avista eller med viss, relativt kort uppsägningstid.

Kapitaluppsamlingen i olika institutioner per ^{31/12} 1947.

	Inlåning från allmänheten	Utelöpande obligationslån	Försäkrings- fonder	Summa
	Milj. kr.	Milj. kr.	Milj. kr.	Milj. kr.
Affärsbankerna	7 506 ¹	219 ²	—	7 725
Sparbankerna	6 356	—	—	6 356
Jordbrukets kreditkassor	274	—	—	274
Postsparbanken	1 722	—	—	1 722
Postgirot	1 134	—	—	1 134
Hypoteksföreningarna	—	2 458	—	2 458
Hypoteksaktiebolagen (inkl. tomt- rättsskassorna)	—	656 ³	—	656
AB Industri kredit	—	14 ³	—	14
Enskilda försäkringsanstalter	—	—	5 444 ⁴	5 444
Fondförvaltande myndigheter	—	—	1 126	1 126
	16 992	3 347	6 570	26 909

¹ Siffran inkluderar icke inlåningen från banker och sparbanker. — ² Avser Inteckningsbankens obligationslån. — ³ Siffran inkluderar även upplåningen mot reverser. — ⁴ Siffran avser år 1946.

Beträffande de institut, som bedriva inlåning från allmänheten, föreligger också en tämligen utpräglad funktionsfördelning. Medan sparbankernas och postsparbankens inlåning framför allt avser uppsamlandet av småsparande på sparräkningar är affärsbankernas inlåningsrörelse mera differentierad. Den avser nämligen att samla upp såväl småsparande (sparkasseräkning och delvis kapitalräkning), och större sparbelopp från privatpersoner och bolag (depositions- och kapitalräkning), som näringslivets egentliga kassaöverskott (check- och uppsägningsräkning). Affärsbankerna intaga även så till vida en särställning som de genom sin checkräkning tillhandahålla en väsentlig del av samhällets betalningsmedel. Dock gäller detta även kontotillgodohavandena i postgiorörörelsen, vilka ju ha ren betalningsmedelskaraktär. — Jordbrukskassornas inlåning är differentierad ungefär på samma sätt som affärsbankernas, ehuru den i huvudsak är begränsad till att avse jordbrukets sparmedel och kassaöverskott.

Kreditgivningen.

Medan funktionsfördelningen mellan de olika instituten i fråga om kapitaluppsamlingen är tämligen enhetlig, är fördelningen med avseende på de kreditgivande uppgifterna långt mera differentierad och även betydligt mera svårbestämbar. De olika institutens verksamhetsområden gripa på många punkter in i varandra, och det är därför icke alltid möjligt att göra någon klar avgränsning dem emellan. I stort sett kan man dock säga, att funktionsfördelningen gör sig gällande i tvenne avseenden, nämligen dels i fråga om olika typer av kredittagare, dels i fråga om olika former av kredit.

I det följande skall givas en kort karakteristik av kreditgivningen inom var och en av de olika grupperna i syfte att belysa funktionsfördelningen i

Kreditgivningen i olika institutioner per ^{31/12} 1947.

	Obligations- innehav (inkl. skattk. växlar o. statsskuld- förbindelser) Milj. kr.	Utlåning till allmänheten Milj. kr.	Summa Milj. kr.
Affärsbankerna ¹	533	7 989	8 522
Sparbankerna	1 149	5 402	6 551
Jordbrukets kreditkassor	9	271	280
Postsparbanken	1 235	481	1 716
Postgirot	792	158	950
Hypoteksföreningarna	7	2 509	2 516
Hypoteksaktiebolagen (inkl. tomträttskassorna) ..	—	684	684
AB Industri kredit	2	21	23
Enskilda försäkringsanstalter ²	2 861	2 020	4 881
Fondförvaltande myndigheter	671	405	1 076
	7 259	19 940	27 199

¹ Affärsbankernas utlåning avser endast deras utlåning till allmänheten, däremot icke utlåningen till banker och sparbanker. Å andra sidan är ju ej heller deras inlåning från banker och sparbanker medtagen i kapitaluppsamlingen. — ² Siffrorna avse år 1946.

dessa två avseenden. Först skall emellertid göras en sammanställning, i likhet med vad ovan skett för kapitaluppsamlingen, för att ge en bild av den inbördes storleksordningen av de olika organens kreditgivning. Uppgifterna, som återfinnas i tabellen på s. 13, avse ställningen per den 31 december 1947.

De olika kreditinstituten.

Affärsbankerna ha även på utlåningssidan den mest mångsidiga rörelsen, omspännande praktiskt taget alla olika grupper av kredittagare. De handhava sålunda den huvudsakliga finansieringen av statens och kommunernas kortfristiga upplåning samt täcka såväl i det väsentliga kreditbehovet för pågående byggnadsverksamhet som en icke obetydlig del av den permanenta bostadsfinansieringen med avseende på både primär- och sekundärupplåning. De täcka vidare en väsentlig del av jordbrukets rörelsekrediter och en viss del av dess primärupplåning. Huvuddelen av personliga krediter för konsumtionsändamål torde jämväl tillgodoses av dem. Men framför allt är det dock den icke långtidsbundna finansieringen av handel och industri som är det för affärsbankerna specifika — om också kanske icke för alla banker det kvantitativt dominerande kreditområdet. På detta område äro också affärsbankerna i det väsentliga ensamma kreditgivare.

Om man skall närmare karakterisera affärsbankernas verksamhet på kreditgivningsområdet i motsats till övriga kreditinstituts, kan man särskilja följande för affärsbanksrörelsen specifika drag:

1. Aktivrörelsen kan betecknas som det primära. Affärsbankernas huvuduppgift ligger sålunda på utlåningsrörelsen, och inlåningsrörelsen kan på sätt och vis betraktas som sekundär i förhållande härtill. De låna sålunda in

pengar från allmänheten för att kunna ställa krediter till förfogande för kredittagarna.

2. Tyngdpunkten i affärsbankernas utlåningsrörelse ligger i den kreditgivning som framför allt skall tjäna att finansiera pågående produktions- och distributionsprocesser samt utbyggnader av produktionsapparaten; man skulle kunna beteckna denna kreditgivning som den dynamiska. Redan härav följer att utlåningen till handel och industri måste tillmätas en speciell vikt. I detta avseende måste man särskilt betona elasticiteten i affärsbankernas kreditgivningsförmåga. Genom att de via sin checkräkningsrörelse tillhandahålla en väsentlig del av samhällets betalningsmedel, kunna de genom sin kreditgivning i viss mån påverka penningtillgången i samhället och därigenom — om sparande och investeringsbehov tillfälligt komma så att säga i otakt — via checkräkningsrörelsen anticipera ett kommande sparande. De äro därför icke på samma sätt som andra kreditinstitut bundna vid passivrörelsens autonoma utveckling.

3. Den omständigheten, att det i stort sett är affärsbankerna, som ensamma svara för den del av kreditgivningen, som betecknats såsom den dynamiska medför automatiskt, att affärsbankernas kreditgivning är den mest riskbetonade och därmed också den, som för sitt ändamål kräver de största kostnaderna. Affärsbankerna måste därför arbeta med en större marginal än övriga institut mellan vad de betala för uppsamlade medel och erhålla för sin utlåning.

4. Affärsbankernas kreditgivning är, åtminstone formellt sett, av kortfristig natur. Detta följer redan av kreditgivningens dynamiska karaktär och har kommit till uttryck i de bestämmelser som reglera affärsbankernas rörelse. I detta avseende finns dock en betydande elasticitet, varför affärsbankernas kreditgivning till avsevärd del i realiteten kan bli av relativt bunden karaktär.

5. Affärsbankerna ha viktiga uppgifter i avseende på den interlokala kapitalöverföringen. Det hela landet omspannande affärsbanksväsendet möjliggör att kapitalöverskott i en landsända kan användas för att täcka kapitalunderskott i en annan.

Sparbankernas medelsplacering är uppdelad på obligationsinnehav och utlåning till allmänheten. Obligationsplaceringen avser väsentligen guldkantade obligationer. Tyngdpunkten i utlåningen ligger på fastighetsmarknaden. Sålunda utgjordes sparbankernas lån enligt senaste uppgifter (1946) till 81 % av in-teckningslån (därav 13 % mot säkerhet i jordbruksfastigheter). De lämna även i viss utsträckning personliga krediter, vilket belyses därav att ca 8 % av deras utlåning utgöres av rena borgenslån.

Såsom för sparbanksrörelsen specifika drag kan man anföra följande.

1. Redan benämningen sparbank markerar den betydelse som passivsidan har för denna kategori av banker. Uppsamlandet av allmänhetens sparmedel, särskilt småsparandet, och främjandet av sparviljan är sålunda för sparbankerna en primäruppgift. Ett uttryck härför är den omfattande propa-

ganda för sparandet, som sparbankerna bedriva, delvis i form av särskilda rörelsegrenar: sparklubbar, skolsparrörelse m. m. Utlåningssidan har emellertid särskilt under de senare åren kommit att starkare betonas, därvid särskilt är att märka den dominerande roll sparbankerna fått såsom primär- och sekundärkreditgivare åt den statsunderstödda bostadsproduktionen.

2. Beträffande sparbankernas medelsplacering gälla mycket strikta säkerhetsnormer. Huvudvikten lägges på en riskfri placering, vilket även kommer till uttryck i restriktiva legala bestämmelser för sparbankernas utlåning och investeringar. Därmed följer också en enkel organisation och relativt små kostnader, vilket i sin tur leder till att marginalen mellan in- och utlåningsräntorna kan hållas låg.

3. De olika sparbankerna ha lokalt begränsade verksamhetsområden, och som huvudprincip gäller, att sparmedlen inom ett sådant område böra komma kreditbehovet inom samma område tillgodo. En viss modifikation i detta hänseende innebär dock den rörelse, som sedan några år tillbaka bedrivs av Sparbankernas bankaktiebolag och som möjliggör en viss utjämning av kapitalöverskott och kapitalunderskott mellan olika områden.

Postsparbanken och *postgirot* ha huvuddelen av sin placering inriktad på stats- och hypoteksobligationer samt kommunlån. Till en mindre del ge de dessutom fastighetslån. Huvudsynpunkten vid deras placeringar är en säker och riskfri förvaltning av de dem anförtrodda medlen. Deras väsentliga uppgifter ligga icke på kreditgivningens område, utan passivrörelsen är det primära. De kunna därför icke sägas bedriva en aktiv utlåningspolitik.

Jordbrukskassorna äro uteslutande inriktade på finansieringen av jordbrukets kreditbehov, varvid såväl fastighetslån som rörelsekrediter lämnas. Av de vid slutet av 1947 utestående reverslånen till ett belopp av 273 milj. kronor avsågo 45 % lån mot inteckningar i jordbruksfastighet inom 60 % av taxeringsvärdet. Det bör dock observeras, att detta icke behöver betyda, att alla dessa inteckningslån avse långfristig finansiering av fastighetsbeståndet, eftersom det i många fall kan förekomma, att en jordbrukare tar en tillfällig rörelsekredit mot säkerhet i primärinteckningar.

Jordbrukskassornas utlåningsrörelse är — ehuru begränsad till jordbruket — beträffande de olika kreditformerna differentierad på ungefär samma sätt som affärsbankernas, i det att de ge såväl reverslån som krediter i räkning och växelkrediter.

De olika *hypoteksföreningarna* äro helt inriktade på fastighetskreditgivning med ytterligare inbördes specialisering på olika områden av fastighetsmarknaden, *stadshypoteksföreningarna* specialisera sig sålunda på primärkrediter i städerna, *landshypoteksföreningarna* på primärkrediter på landsbygden, *bostadskreditföreningarna* på sekundärlån i hyresfastigheter och primärlån i villor. För samtliga institut är utlåningsrörelsen det primära. Detta framgår därav, att obligationer emitteras endast i den mån redan aktuella eller för en viss tid framåt beräknade kreditanspråk göra detta erforderligt.

Hypoteksbolagen äro likaledes helt inriktade på fastighetskreditgivning,

ehuru deras rörelse i regel är mera differentierad än hypoteksföreningarnas. Om hypoteksbolagen gäller likaledes att medelsanskaffningen är sekundär. Till denna grupp ha jämväl räknats de båda tomträttskassorna i Stockholm och Göteborg. Dessa äro visserligen kommunala organ men organiserade i aktiebolagsform och driva sin rörelse huvudsakligen efter samma riktlinjer som inteckningsbolagen med den skiljaktighet som följer av att deras beläning endast avser tomträtt.

Försäkringsbolagens egentliga uppgifter ligga icke på kreditförmedlingens område. De äro emellertid hänvisade till att erhålla förräntning på sina premiereserver och andra fonder, och med hänsyn till försäkringsrörelsens stora omfattning spela de därför en kvantitativt sett mycket viktig roll på kreditmarknaden. Huvudsynpunkten vid försäkringsbolagens placeringar är säkerheten, vilket kommer till uttryck i mycket restriktiva legala bestämmelser för deras kreditrörelse. Huvuddelen av deras medelsplacering avser obligationer, fastighetslån och kommunlån.

Om de *fondförvaltande myndigheterna* gäller i stort sett detsamma som om de enskilda försäkringsbolagen. Fonderna placeras främst i kommunlån samt i stats- och hypoteksobligationer.

Den i det föregående lämnade redogörelsen för den organisatoriska uppbyggnaden och funktionsfördelningen inom det svenska kreditväsendet har helt koncentrerats omkring kreditgivningen och dess komplement, kapitaluppsamlingen. Detta betyder emellertid icke, att kreditväsendets uppgifter skulle vara begränsade till att uppsamla medel för att sedan låna ut detsamma eller att övriga verksamhetsgrenar skulle vara av ringa betydelse. Tvärtom äro många av dessa övriga verksamhetsgrenar av mycket stor vikt i samhällsekonomin. Detta gäller främst de mera centrala uppgifter affärsbankerna ha vid sidan av sin in- och utlåningsrörelse. Bland dylika mera centrala uppgifter kan nämnas *dels* den kreditförmedling, som består i att skapa direkt kontakt mellan sparare och låntagare, huvudsakligen i form av medverkan vid obligationslåneemissioner, *dels* uppgiften att förmedla en avsevärd del av betalningsrörelserna i samhället, *dels* de under senare decennier starkt expanderande uppgifterna på förmögenhetsförvaltningens område, som handhavas av bankernas notariatavdelningar, *dels* verksamheten som fondkommissionärer och som förmedlare av valutarörelserna med utlandet liksom över huvud taget som mellanled för det internationella varuutbytet, även till den del detta icke medför kreditgivning i en eller annan form.

Kap. 2. Statens nuvarande kreditverksamhet.

Till statliga kreditorgan ha ovan hänförts riksbanken, postsparbanken, postgiroverksamheten samt pensionsstyrelsen och riksförsäkringsanstalten såsom förvaltare av folkpensioneringsfonden respektive olycksfallsförsäkringsfonden. Ytterligare har anmärkts, att staten bedriver kreditverksamhet med anlåtande av särskilda lånefonder. Här må nu tilläggas att staten såsom ägare av nästan hela aktiekapitalet i Jordbrukarbanken samt ungefär hälften av aktierna i Göteborgs handelsbank kan sägas jämväl driva affärsbanksrörelse. I det följande lämnas en redogörelse för de institutioner och lånefonder, som sålunda helt eller delvis ägas av staten samt för den av dem bedrivna verksamheten.

Riksbanken.

Bestämmelser rörande riksbankens verksamhet återfinnas — förutom i § 72 regeringsformen — i lagen den 30 juni 1934 (nr 437; jfr SFS 1936: 253, 1938: 308, 1939: 203) för Sveriges riksbank samt i reglementet den 15 december 1943 (jfr riksdagens skrivelse 1943: 532) för riksbankens styrelse och förvaltning (Bankoreglementet) ävensom i lagen den 28 maj 1948 (nr 248) med särskilda bestämmelser rörande riksbankens sedelutgivning.

Uppgifter.

Riksbankens huvuduppgift är att fungera som centralbank. Som sådan har riksbanken att med utgångspunkt från uppställda penningpolitiska mål reglera tillgången på betalningsmedel. Detta kan ske genom diskontoförändringar, genom reglering av eventuell rediskontering och av riksbankens utlåning i övrigt samt genom köp och försäljning av värdepapper, s. k. operationer på marknaden. Till riksbankens centralbanksmässiga uppgifter hör även att svara för landets centrala försörjning med utländska betalningsmedel.

Vid sidan av centralbanksrörelsen driver riksbanken i begränsad utsträckning affärsbanksrörelse, varjämte banken förvaltar vissa statliga lånefonder.

Vad först angår affärsbanksrörelsen, vars förekomst betingas av bl. a. historiska och organisatoriska skäl, bedrivs densamma numera företrädesvis i penning- och kreditpolitiskt syfte. Eftersom riksbankens övriga penningpolitiska hjälpmedel merendels visat sig vara tillräckliga för sitt ändamål har den egentliga bankverksamheten emellertid kommit att spela en undanskymd roll för riksbanken. Sin rätt att från allmänheten mottaga räntebärande insättningar¹ har riksbanken sålunda icke utnyttjat (härvid bortses från de fall, där något avdelningskontor medgivit en eller annan växelkund

¹ Sagda rätt framtogs riksbanken i samband med införandet av dess sedelmonopol, men återställdes 1920 efter förslag av 1917 års bankkommitté, vars motivering för förslaget delvis var av penningpolitisk art.

att ha upp- och avskrivningsräkning i riksbanken samt den bankens egna tjänstemän tillförsäkrade rätten att öppna räntebärande checkkonto i banken).

Riksbankens utrikesrörelse har till följd av de för flertalet av världens länder rådande valutarestriktionerna fått en ganska betydande omfattning under de senare åren. Vissa delar av denna rörelse äro att hänföra till centralbanksverksamheten, t. ex. den transferering av valutor som sker i enlighet med betalningsavtalen mellan Sverige och främmande stater. I andra hänseenden åter är riksbankens utrikesrörelse rent affärsbetonad, men i rörelsen ingå även uppgifter, som intaga en mellanställning mellan affärs- och centralbanksverksamheten. Till den förra gruppen av sysslor höra remboursaffärerna. Riksbanken öppnar sålunda rembourser täckande svensk export, på uppdrag av utländska centralbanker, vilka ha kronkonton i riksbanken, ävensom rembourser täckande svensk import på uppdrag av svenska banker samt statliga och enskilda företag. De senare uppgifterna bestå framför allt i förmedling av utländska likvider mellan svenska affärsbanker och deras utländska förbindelser; dessa uppgifter, som äro tämligen talrika, utföras utan ersättning.

Vidkommande härefter riksbankens förvaltning av vissa statliga utlåningsfonder må till en början erinras om den s. k. avbetalningslånefonden, som intager en särställning såtillvida, att fonden redovisas bland bankens egna fonder. Utlåningsverksamheten från fonden är visserligen av social karaktär, men bedömningen av låneframställningarna sker dock efter affärsbanksmässiga grunder. Avbetalningslåneverksamheten kan därför med visst fog sägas utgöra en gren av riksbankens affärsbanksrörelse. — Övriga av riksbanken förvaltrade statliga fonder äro klart ändamålsbestämda, vilket kommer till uttryck även däri, att lånevillkoren delvis ha en social prägel. Mest betydelsefull av sistnämnda fonder är bosättningslånefonden, utöver vilken finnas följande fonder, nämligen spannmålskreditfonden, lånefonden för hantverks- och småindustrikredit samt skyddsrumslånefonden; från sistnämnda fond utlämnas numera inga nya lån. Till sist är att nämna, att riksbanken från och med den 1 juli 1948 från egnahemsorganisationen och hushållningssällskapen övertagit förvaltningen av dessa institutioners låneportföljer (med vissa undantag, som dock avse blott en mindre del av ifrågavarande lån).

Utlåningen från riksbankens avbetalningslånefond ökade under 1947 med 5,8 milj. kronor till 59,4 milj. kronor. Av denna utlåningsökning hänförde sig 2,6 milj. kronor till lån med statlig kreditgaranti för personer, som avlagt akademisk eller därmed jämförlig examen. Antalet låntagare vid 1947 års slut utgjorde ca 38 500 och genomsnittsbeloppet för beviljade lån uppgick nämnda år till 1 460 kronor.

Utlåningen från statens bosättningslånefond visade 1947 fortsatt ökning, medan antalet bosättningslån minskades för första gången sedan lånerörelsens början. Vid årets slut voro sålunda ca 62 600 bosättningslån utestående till ett belopp av 42,0 milj. kronor mot ca 64 300 till ett belopp av 39,0 milj. kronor ett år tidigare. Från lånerörelsens början fram till 1947 års

slut hade ca 107 500 bosättningslån utlämnats till ett sammanlagt belopp av 107,2 milj. kronor, varav 738 lån å 0,4 milj. kronor hade efterskänkts eller avskrivits; lån med eftersläpande betalningar (minst 2 amorteringar) utgjorde inemot 7 % av samtliga utgivna lån. Genomsnittliga lånebeloppet av de under 1947 utgivna bosättningslånen uppgick till 1505 kronor. Till fonden hade vid 1947 års utgång anvisats 54,1 milj. kronor.

Utlåningen från spannmålskreditfonden var under år 1947 av mycket obetydlig omfattning. Under senare halvåret voro inga lån utestående.

Den successiva avvecklingen av de utlämnade skyddsrumslånen fortsatte under året. De utestående lånen nedgingo från 0,4 till 0,2 milj. kronor.

Från fonden för hantverks- och småindustrikredit, till vilken 1941 års lagtima riksdag anvisat ett reservationsanslag av 2 milj. kronor, hade till och med år 1947 överförts 0,5 milj. kronor till riksbanken. Vid utgången av år 1947 hade utlämnats 39 lån med ett utestående belopp av 0,3 milj. kronor.

Vad slutligen angår de från egnahemsorganisationen och hushållningssällskapen den 1 juli 1948 övertagna lånen uppgå desamma till ett antal av ca 96 000 representerande en total utlåning av ca 355 milj. kronor.¹

Organisation.

Riksbanken är som bekant en riksdagens institution och frågor angående dess verksamhet beredas av bankoutsittet. Förvaltningen handhaves av bankofullmäktige — sju till antalet — vilka närmast motsvara styrelsen i en bank samt därunder av en direktion, som består av riksbankschefen, vice riksbankschefen, två särskilda fullmäktigeledamöter — deputeraden, som utses av fullmäktige för ett år i sänder, samt jourhavande fullmäktigen, vilken befattning alternerande upprätthålles av övriga riksdagsvalda fullmäktige — ävensom den sektionsschef, till vars verksamhetsområde ifrågakommande ärende hör.

Riksbanken är organiserad med ett huvudkontor i Stockholm samt 25 avdelningskontor. Av de senare äro 23 belägna i residensstäderna ute i landet varjämte ett kontor finnes i Norrköping och ett i Sundsvall. Antalet hos riksbanken anställda uppgick den 30 juni 1948 till 525 tjänstemän och vaktmästare, av vilka 282 respektive 47 voro anställda vid huvudkontoret samt 167 respektive 29 vid avdelningskontoren. Avdelningskontorens verksamhet är, om man bortser från centralbanksärendena, av ungefär samma art som huvudkontorets. Utrikesaffärerna äro dock — med undantag för avdelningskontoren i Göteborg och Malmö — av mycket ringa omfattning.

Postsparbanken och postgirorörelsen.

Postsparbanken.

Bestämmelser rörande postsparbanken återfinnas i förordningen den 21 juni 1922 (nr 277; jfr SFS 1924: 342, 1932: 117, 1937: 363, 1940: 144 och 456,

¹ Den övertagna låneportföljen kommer att svälla ytterligare, allt eftersom beviljade men ännu ej utgivna lån tagas i anspråk.

1943: 215 och 1946: 218) samt i reglementet den 27 oktober 1922 (nr 522; jfr SFS 1924: 500, 1930: 374, 1937: 442 och 1941: 713).

Postsparbanken började sin verksamhet redan 1884 och dess ledning handhades fram till 1912 av en extra byrå inom generalpoststyrelsen. Under tiden 1912—1922 utgjorde postsparbanken ett självständigt ämbetsverk. Från 1923 är banken åter inordnad i postverket.

Ekonomiskt sett är emellertid postsparbanken fortfarande fristående från postverket såtillvida som densamma skall årligen upprätta eget bokslut. Samtliga kostnader för postsparbanksrörelsen — sålunda även kostnaderna för postsparbanksgöromålen å postanstalterna — skola bestridas av bankens egna medel, vilket bl. a. medför, att postverket årligen tillföres viss ersättning av postsparbanksmedlen för verkets befattning med postsparbanksrörelsen; sagda ersättning uppgick för åren 1945—1947 till respektive 9,3, 10,0 och 12,1 milj. kronor.

Postsparbanken har till uppgift att befordra sparandet genom att under statens garanti inlåna penningar till förräntning. Endast ett slags inlåningsräkning finnes. En och samma persons tillgodohavande får i regel icke ökas utöver 10 000 kronor annorledes än genom upplupen räntas läggande till kapitalet. Uttagning sker efter skriftlig uppsägning, dock må — i den mån postanstalts penningförhållanden sådant medgiva — upp till 1 200 kronor per kalendermånad uttagas utan uppsägning. Räntan bestämmes av Kungl. Maj:t.

Enligt reglementet för banken skall generalpoststyrelsen göra de i postsparbanken insatta medlen fruktbärande genom inköp av räntebärande obligationer av närmare angiven beskaffenhet, genom utlämnande av lån, bl. a. till landsting och kommuner eller mot säkerhet av obligationer eller inteckning i fast egendom inom riket, eller slutligen genom insättning i bank.

Ledningen av postsparbanken utövas av generalpoststyrelsen jämlikt Kungl. Maj:ts instruktion för denna. Vid handläggning av vissa ärenden av hithörande art förstärkes styrelsen med tre av Kungl. Maj:t utsedda personer, postsparbanksfullmäktige. En av dessa utses bland fullmäktige i riksbanken och en bland fullmäktige i riksgäldskontoret.

All kontobokföring inom postsparbanken sker vid bankens centralförvaltning, d. v. s. i generalpoststyrelsens bankavdelning.

Såsom postsparbankens avdelningskontor fungera samtliga fasta postanstalter i riket under de tider av dagen, desamma hållas tillgängliga för allmänheten. Dessutom förmedlas postsparbanksgöromål i viss utsträckning av lantbrevbärare och postombud.

Postsparbankens inlåning vid utgången av 1947 uppgick till ca 1 720 milj. kronor, fördelade på inemot 4,2 milj. motböcker.

Vid utgången av år 1947 hade postsparbanken sina medel placerade i följande huvudposter: obligationer nominellt 968,0 milj. kronor, bokförda till 925,8 milj. kronor, statsskuldförbindelser m. m. 309,5 milj. kronor, kommunlån 382,2 milj. kronor samt fastighetslån 99,0 milj. kronor, varav 76,9 milj. kronor i bundna lån och 22,1 milj. kronor i uppsägningslån.

Postgirot.

Bestämmelser angående postgirorörelsen återfinnas i en förordning av den 11 juli 1924 (SFS nr 378, ändrad genom SFS 1925: 140, 1926: 108, 1928: 143, 1934: 169 och 1941: 133), varjämte föreskrifter angående förvaltningen av de hos postgirot innestående medlen meddelats i en särskild författning (SFS 1924: 547), vars innehåll i stort sett överensstämmer med det för postsparbanken härutinnan gällande reglementet.

Postgirot utgör en del av postverkets verksamhet. Postgirot är emellertid såtillvida fristående från poströrelsen i övrigt, att för detsamma skall uppgöras eget bokslut, visande postverkets inkomster, utgifter och vinst eller förlust för denna rörelsegren. Högst hälften av vinsten må enligt Kungl. Maj:ts beslut i varje särskilt fall avsättas till en reservfond för postgirot, medan återstoden ingår bland postmedlen.

Ledningen av postgirot utövas av generalpoststyrelsen och postsparbanksfullmäktige på samma sätt som gäller i fråga om postsparbanken.

Kontanta insättningar å samt uttagningar från postgirokontona ske genom postgirokontorets kassaexpedition eller genom förmedling av de fasta postanstalterna i landet samt i viss utsträckning av lantbrevbärare och postombud. För kontant insättning och utbetalning gälla vissa beloppsbegränsningar och skola erläggas vissa avgifter. Girering kan däremot ske till obegränsat belopp och är helt portofri.

Å medel, som innestå å postgirokonto, gottgöres för närvarande ingen ränta.

Kontoinnehavarnas tillgodohavanden utgjorde vid slutet av 1947 ca 1 134 milj. kronor.

Vid utgången av år 1947 voro postgirots medel placerade i följande huvudposter: kassa och bank 64,9 milj. kronor, obligationer till nominellt belopp 394,2 milj. kronor, bokförda till 381,3 milj. kronor, statsskuldförbindelser m. m. 410,5 milj. kronor, kommunlån 127,2 milj. kronor, fastighetslån 31,1 milj. kronor, varav bundna lån 26,6 milj. kronor och uppsägningslån 4,5 milj. kronor, upplupna räntor 4,5 milj. kronor samt överskott av postgiromedel vid postanstalter 122,4 milj. kronor.

Statens utlåningsfonder m. m.

Verksamheten i allmänhet.

För att befordra verksamhet eller åtgärd, som ur samhällelig synpunkt anses önskvärd, lämnar staten i olika former ekonomiskt stöd. Dels sker detta genom anvisande av anslag å driftbudgeten till bidrag utan återbetalningskyldighet, dels lämnas i ett fåtal fall från anslag å driftbudgeten lån till privata rättssubjekt, dels anvisas å kapitalbudgeten medel för sådan utlåning, dels slutligen utlämnas under garanti av staten lån av enskilda kreditinrättningar, s. k. garantilån. Med bortseende från det fåtal lån, som utlämnats från medel anvisade under fonden för förslag till statsverket, samlas anvis-

ningar för utlåningsändamål på riksstaten under två rubriker, nämligen »statens utlåningsfonder» och »fonden för låneunderstöd». Den 30 juni 1948 uppgick summan av utlånta medel ur statens utlåningsfonder till i runt tal 840 milj. kronor och ur fonden för låneunderstöd till ca 625 milj. kronor¹. Fonden för låneunderstöd utmärkes av att lånerörelsen är självavvecklande, d. v. s. inflytande amorteringar återgå automatiskt till statsregleringen. Beträffande statens utlåningsfonder gäller däremot, att återbetalda kapitalmedel få utan ny medelsanvisning disponeras för fortsatt utlåning.

Statens utlåningsfonder voro den 1 juli 1947 61 till antalet, av vilka 41 förvaltas av statskontoret, 11 av riksbanken, 4 av riksgäldskontoret, 1 av lantbruksstyrelsen, 1 av generaltullstyrelsen, 1 av lotsstyrelsen, 1 av bostadsstyrelsen samt 1 delvis av statskontoret och delvis av bostadsstyrelsen. Räntebestämmelserna för samtliga utlåningsfonder äro sammanförda till en gemensam kungörelse (SFS 1943: 936), medan utlåningsbestämmelser m. m. återfinnas i särskilda kungörelser för varje fond (se härom bihanget till statsliggaren). Beträffande vissa av de av statskontoret förvaltade fonderna gäller, att lånen beviljas av annan myndighet, t. ex. lantbruksstyrelsen, kommerskollegium m. fl., varefter statskontoret ombesörjer lånets utbetalning, prövning och förvaltning av säkerhet, uppbörd av räntor och amorteringar etc.

Fonden för låneunderstöd är uppdelad på fem delfonder, vilka förvaltas av respektive statskontoret, bostadsstyrelsen, lantbruksstyrelsen, riksbanken och riksgäldskontoret.

Redan en flyktig granskning av den här ifrågavarande statliga låneverksamheten utvisar att densamma väsentligen är inriktad på två produktionsområden, nämligen bostadsbyggandet och jordbruket. Vid sidan härav tillhandahållas emellertid lån för åtskilliga andra ändamål, men dessa lån representera sammanlagt blott en mindre del av statens totala kreditgivning. Med hänsyn härtill synes den följande redogörelsen kunna begränsas till tre avsnitt, nämligen bostadslånen, jordbrukslånen och övriga statskrediter.

Bostadslånen.

Vissa svårigheter föreligga, då det gäller att angiva omfattningen av den framtida statliga bostadsbelåningen. Som bekant ha bestämmelserna på området nyligen varit föremål för en genomgripande omarbetning² och då erfarenheterna från tillämpningen av dessa ännu äro blott obetydliga, finnes redan i nyssangivna förhållande en påtaglig osäkerhetsfaktor. Härtill kommer, att ovisshet råder rörande investeringsvolymen under kommande år

¹ Det bör anmärkas, att bestämmelserna för vissa lånefonder och låneanslag äro sådana, att en avsevärd tidsskillnad föreligger mellan lånebeviljandet och lånets utbetalande; detta gäller speciellt i fråga om bostadslånen. Beträffande sagda lån har sålunda inhämtats att per den 30/6 1948 beloppet av beviljade men ej utbetalda lån (inkl. tilläggs lån) uppgick till ca 440 milj. kronor. Statens verkliga engagemang vid angivna tidpunkt torde därför kunna skattas till inemot 2 miljarder kronor.

² En översiktlig redogörelse för de nya låne- och bidragsbestämmelserna återfinnes i prop. nr 231/1948, s. 14—21.

samt beträffande kostnadsutvecklingen. Det är icke heller möjligt att avgöra i vilken omfattning statliga bottenlån till egna hem komma att utlämnas i framtiden¹. Såsom ett försvarbart antagande torde dock i fråga om den framtida statliga bostadsbelåningens volym (inklusive de bidrag samt de ränte- och amorteringsfria lånedelar, som avses för finansiering av den löpande produktionen) beloppet 250 milj. kronor per budgetår kunna angivas såsom ett genomsnitt; det torde finnas skäl förmoda, att beloppet i vart fall ej är för lågt. Den produktion, som omfattas av sagda belopp, kan antagas representera ett värde av ca 900 milj. kronor, och det antal objekt för vars uppförande, ombyggnad eller förbättring lån eller bidrag lämnas torde årligen komma att utgöra ca 25 000.

Liksom tidigare varit fallet beviljas de statliga bostadslånen av en särskild myndighet, bostadsstyrelsen eller något av dess länsorgan. Tills vidare skall den ordningen gälla, att alla lån till flerfamiljshus, samtliga lantarbetarbostadslån samt, beträffande städer med minst 10 000 invånare, jämväl alla lån till enfamiljshus skola beviljas av bostadsstyrelsen, medan övriga lån, d. v. s. främst lån till ny- och ombyggnad av enfamiljshus på landsbygden, komma att beviljas av vederbörande länsbostadsnämnd; det bör framhållas, att en överflyttning till länsbostadsnämnderna av ytterligare vissa låneärenden ställts i utsikt sedan nämndernas erfarenhet på området ökats.

Beträffande förvaltningen av bostadslånen gälla olika bestämmelser för äldre² och nya lån. Av de äldre lånen skola bostadsanskaffningslånen för mindre bemedlade barnrika familjer samt andra tertiärlån än sådana som beviljats från lånefonden för bostadsbyggande fortfarande förvaltas av statskontoret. Bostadsegnahemslån, nybyggnadslån och förbättringslån ha överflyttats till riksbankens förvaltning och beträffande slutligen lantarbetarbostadslånen förvaltas desamma numera av bostadsstyrelsen. Nya bostadslån åter skola förvaltas av den lånebeviljande myndigheten, d. v. s. bostadsstyrelsen eller vederbörande länsbostadsnämnd, vilka därjämte avses få från statskontoret övertaga förvaltningen av de tertiärlån, som före den 1 juli 1948 beviljats med anlitande av lånefonden för bostadsbyggande; härigenom skulle alltså samtliga från sagda fond utlämnade lån komma att förvaltas av den bostadspolitiska organisationen. Det må tilläggas att nämnda organisation, allt eftersom dess kapacitet utbygges, avses få förvalta icke blott de lån som densamma själv beviljar, utan även de lån som statens byggnadslånebyrå tidigare beviljat. — I fråga om det totala antalet äldre bostadslån torde i första hand få hänvisas till bilagorna B och C till kommitténs betänkande angående kreditgarantisystemet (SOU 1947: 86). Fram till den 1 juli 1948 torde antalet dylika lån ha stigit till ca 125 000, varav omkring 18 000 voro rena subventionslån (s. k. tilläggs lån). De övriga ca 107 000 lånen torde ha representerat ett belopp å sammanlagt omkring 1 350 milj. kronor.

¹ Jfr prop. nr 231/1948, s. 37.

² Med äldre lån åsyftas här lån som beviljats med stöd av bestämmelser gällande före den 1 juli 1948.

Frågan om inordnande av bostadslånen i kreditgarantisystemet har tills vidare lämnats öppen.

Jordbrukslånen.

De statliga jordbrukslånen domineras av två stora grupper, nämligen rationaliseringskrediterna samt de s. k. sociala jordbrukskrediterna. Medan de förra kunna sägas ha jordbruken till föremål, i det att de syfta till skapande av på längre sikt ändamålsenliga produktionsenheter, taga de senare sikte på den enskilde jordbrukaren, vilkens möjligheter att förvärva och driva jordbruk främjas genom kreditgivningen.

Beträffande omfattningen av förevarande statliga låneverksamhet föreliggande inga säkra uppgifter, vartill kommer att man icke vet i vilken takt det jordbrukspolitiska programmet kan komma att förverkligas. Den tillåtna kreditvolymen för innevarande budgetår utgör 55 milj. kronor, fördelade med 15 milj. kronor på ett vart av ändamålen inre rationalisering och yttre rationalisering samt med 20 milj. kronor på jordbruksegnahemslån och 5 milj. kronor på driftslån. Att den sålunda angivna ramen för stödverksamheten under budgetåret 1948/49 skulle vara representativ för framtiden kan emellertid icke göras gällande; tvärtom torde viss sannolikhet finnas för att verksamheten framdeles kan få en större omfattning.¹ Nämda omständighet samt det förhållandet att erfarenhet saknas rörande de individuella lånens storlek gör att stor ovisshet måste råda i fråga om antalet lån som må komma att beviljas. Av upplysningar, som bankkommittén inhämtat, framgår emellertid, att man för de närmaste 3 à 4 åren torde ha anledning räkna med att antalet låneärenden per år i varje fall ej skall komma att överstiga 10 000. Då viss sannolikhet finnes för en efter hand inträdande ökning i stödverksamheten torde, grovt approximativt, 10 000 lån kunna angivas såsom ett årsgenomsnitt för en 10-årsperiod framåt.

Beträffande jordbrukslånen har som bekant bankkommitténs förslag angående kreditgarantisystemet realiserats. Enligt kungörelser den 11 juni 1948 *dels* angående statligt stöd till jordbrukets yttre och inre rationalisering m. m. (nr 342), *dels* angående den statliga jordbruksegnahemsverksamheten (nr 366) skola sålunda lån för yttre och inre rationalisering respektive jordbruksegnahemslån och driftslån utlämnas mot statlig garanti av bankaktiebolag, sparbank, jordbrukskassa eller försäkringsbolag, som i särskild ordning anmält sig vilja medverka i garantilångivningen. Närmare bestämmelser rörande denna ha meddelats i en särskild kungörelse den 17 juni 1948 (nr 367); bestämmelserna överensstämmer i allt väsentligt med bankkommitténs i ämnet framlagda förslag.

Förvaltningen av de jordbrukslån (utom lantarbetarbostadslånen), som beviljats av egnahemsorganisationen, har per den 1 juli 1948 överflyttats till riksbanken, som övertagit förvaltningen av jämväl hushållningssällska-

¹ Jfr prop. nr 75/1947 (s. 87 och 411), där det årliga statslånebehovet uppskattades till ca 80 milj. kronor.

pens vid sagda tidpunkt utlämnade gödselvårds-, täckdiknings-, nyodlings-, betesförbättrings- och siloanläggningslån.¹ Antalet lån av sistnämnda art torde uppgå till ca 12 000, representerande ett belopp å sammanlagt omkring 172 milj. kronor. Beträffande egnahemsorganisationens ifrågavarande lån torde vidare få hänvisas till bilaga C i bankkommitténs betänkande angående kreditgarantisystemet.

Närstående de här ovan nämnda jordbrukslånen äro lånen från statens avdikningslånefond och statens skogslånefond, vilka beviljas av lantbruksorganisationen respektive skogsstyrelsen, ävensom lånen från jordbrukets maskinlånefond och från statens sekundärlånefond för jordbruket. Beträffande lånen från förstnämnda båda lånefonder har antytts², att desamma möjligen framdeles skulle kunna utlämnas av enskilda kreditinrättningar såsom garantilån; såvitt angår avdikningslånen har förutsatts att en särskild utredning skall komma till stånd i syfte att utröna förutsättningarna för en förenkling av det administrativa förfarandet. Den omfattning vari avdiknings- och skogslån utlämnas är förhållandevis ringa. Avdikningslån ha sålunda under de senare budgetåren beviljats till ett belopp av ca 4 milj. kronor per budgetår, men till följd av fondens storlek — tillgångarna utgjorde per den 1 juli 1948 ca 51,5 milj. kronor — har ytterligare investering i densamma varit obehövl. Vad skogslånen angår utlämnas desamma från en med budgetåret 1948/49 nyinrättad fond, till vilken anvisats ett anslag av 500 000 kronor.

Lån från maskinlånefonden beviljas av hushållningssällskapen åt enskilda personer eller sammanslutningar för anskaffande av jordbruksmaskiner, som användas gemensamt av flera jordbrukare, samt för anordnande av byggnad, vilken erfordras i samband med maskinhållningen. Lånebehovet har uppskattats³ till ca 2 milj. kronor om året sedan verksamheten kommit i gång. Maskinlånefonden, vars tillgångar den 1 juli 1948 uppgingo till ca 14,7 milj. kronor, förvaltas av statskontoret.

Beträffande slutligen de statliga sekundärlånen till jordbrukare utgöra desamma ett slags mellanform emellan statslån och lån under statlig kreditgaranti, i det att staten beviljar lånen och tillhandahåller låne-medlen, medan enskilda kreditinrättningar — främst hypoteksföreningarna — förmedla lånen och ombesörja förvaltningen därav. Såsom statsorgan för sekundärlåneverksamheten fungerar ett för landet gemensamt organ, lånenämnden för sekundär jordbrukskredit. Antalet utestående sekundärlån torde för närvarande uppgå till inemot 5 000 representerande ett belopp av ca 15 milj. kronor. Låneverksamheten har under de senare åren nedgått, vilket främst torde sammanhänga med de numera förbättrade möjligheterna att er-hålla kredit utan statens mellankomst. Statens kostnader för sekundärlåne-givningen — förvaltningsbidrag till låneförmedlarna samt utgifter för se-

¹ Prop. nr 149/1948, s. 23

² Prop. nr 41/1948, s. 25; prop. nr 149/1948, s. 47

³ Prop. nr 188/1948, s. 34.

kundärlånenämnden — bestridas från ett särskilt anslag under nionde huvudtiteln, för budgetåret 1948/49 upptaget till 70 000 kronor.

Övriga statliga lånefonder.

Övriga statliga lånefonder äro till antalet vida flera än de här ovan angivna, men utlåningen från desamma har, även totalt, en avsevärt lägre volym än jordbruks- och bostadsbelåningen. Med hänsyn till lånefondernas relativt ringa betydelse torde det vara överflödigt att här uppräknat samtliga fonder eller eljest lämna någon detaljredogörelse i ämnet. Såvitt angår fondernas benämning och storlek torde sålunda i första hand få hänvisas till de i bihanget till statsliggaren respektive budgetredovisningen förekommande uppgifterna. Ytterligare må erinras om den av särskilt tillkallad utredningsman verkställda utredning rörande räntebestämmelserna för statens utlåningsfonder, vilken den 17 december 1947 avlämnades till finansdepartementet. I sagda utredning ha de återstående fonder, från vilka nya lån utlämnas, indelats i fyra grupper, nämligen

1. Fonder för fiskerinäringen (3 stycken).
2. Fonder för rederinäringen (3 stycken).
3. Fonder för hantverk och industri (5 stycken).
4. Övriga fonder.

Grupp 1 representerar för närvarande en utlåning av ca 7 milj. kronor, fördelade på omkring 275 lån, vilka delvis ha en utpräglad subventionskaraktär. Ehuru vissa grenar av låneverksamheten drivits i mer än 50 år, är det utlånade beloppet ganska litet, vilket tyder på att låneefterfrågan är tämligen ringa.

Utlåningen från fonderna under grupp 2 har likaledes liten omfattning. Endast ett tiotal låntagare finnas och deras sammanlagda skuldsumma utgör drygt 2,5 milj. kronor.

Till grupp 3 ha hänförts fem fonder, av vilka hemslöjds- och vattenkraftslånefonderna, representerande en utlåning av inemot 9 respektive ca 4 milj. kronor, äro de mest betydande. De övriga tre fonderna äro väsentligt mindre. Det totala antalet låntagare inom gruppen utgjorde den 30 juni 1948 320.

Beträffande fonderna under grupperna 1—3 gäller, att för budgetåren 1946/47—1948/49 nyinvestering förekommit i allenast två av fonderna, varvid anslagen utgjorde tillhopa 1 510 000 kronor¹.

Till grupp 4 höra ett tiotal fonder, av vilka två ha en betydande storlek, nämligen bosättningslånefonden och luftfartslånefonden. Vidare ingå i gruppen statens lånefond för universitetsstudier och allmänna studielånefonden.

Beträffande bosättningslånen ha vissa uppgifter lämnats i det föregående, till vilka torde få hänvisas. Då det antal lån som årligen beviljas motsvarar ca $\frac{1}{5}$ av hela antalet utestående lån, och då lånens amorteringstid utgör 5

¹ Härav 1.5 milj. kronor till fiskerilånefonden å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1948/49: se prop. nr 303/1948.

är, finnes skäl antaga, att lånestocken, som den 1 januari 1948 uppgick till ca 42 milj. kronor, framdeles skall komma att vara ungefär konstant.

Luftfartslånefonden disponeras för lån till inköp av flygmaterial och anordnande av flygplatser. Under de senare åren ha lån till betydande belopp utlämnats. Ende låntagare var den 30 juni 1948 AB Aerotransport, som häftade i skuld till fonden med drygt 6 milj. kronor, varjämte bolaget beviljats lån, som då ännu ej uttagits, med ca 30 milj. kronor. Lån beviljas av Kungl. Maj:t och fonden förvaltas av statskontoret.

Antalet låntagare från de båda för studieändamål avsedda lånefonderna utgör omkring 4 500 och det totala lånebeloppet uppgick per den 30 juni 1948 till drygt 7 milj. kronor. Lånen beviljas för universitetsstuderande av särskilda statsstipendienämnder samt eljest av studielånenämnden. Fonderna förvaltas av statskontoret. I detta sammanhang torde vidare böra erinras om de statsgaranterade akademikerlånen, som infördes 1946. Fram till början av budgetåret 1948/49 hade kreditgaranti lämnats för tillhopa nära 1 600 lån, avseende ett belopp å ca 17,8 milj. kronor. Från och med den 1 juli 1948 lämnas kreditgarantier jämväl för lån till den som genomgått polisskola. Kreditgarantier lämnas av garantilånenämnden.

Såsom framgår av redogörelsen för den statliga låneverksamheten i avseende å annat än bostäder och jordbruk är densamma av relativt sett liten omfattning. Ihågkommas bör emellertid, att den ringa låneefterfrågan på vissa områden torde vara i viss mån beroende på den rådande kraftiga högkonjunkturen. Det synes även finnas viss anledning antaga, att staten vid en eventuell framtida depression kan komma att visa sig beredd att i annan och större omfattning än hittills lämna kreditstöd. Om och i vad mån dessa förhållanden kunna tänkas framdeles aktualisera behov av att inrätta nya statliga kreditorgan eller utbygga redan befintliga är beroende av många olika faktorer. Till sådana faktorer höra, förutom ovissheten om i vad mån en vidgad statlig kreditgivning kan tänkas ifrågakomma, frågan om eventuell avveckling av det statliga stödet på vissa kreditområden och möjligheten att med fördel utnyttja bestående kreditorganisationer för kreditgivningen via kreditgarantilinjén eller på annat sätt. Kommittén återkommer emellertid till vissa delar av dessa spörsmål i det följande.

Statens aktieinnehav i vissa kreditinrättningar.

Den i det föregående beskrivna statliga kreditverksamheten ombesörjes av direkt statliga organ. Emellertid finnas också vissa enskilda kreditinrättningar — aktiebolagen Jordbrukarbanken, Göteborgs handelsbank och Industri kredit — vari staten äger en betydande del av aktiekapitalet. Med hänsyn härtill synes det — oaktat det förhållandet att ifrågavarande bolag i sin verksamhet icke i något avseende framträda som direkta representanter för staten — naturligt att i detta sammanhang lämna en redogörelse för sagda företag. Det må ytterligare anmärkas, att i direktiven för bankkommittén

framhållits bl. a., att frågan om inrättande av en eller flera av det allmänna kontrollerade affärsbanker borde övervägas redan på grund därav, att frågan om Jordbrukarbankens och Göteborgs handelsbanks framtida ställning krävde sin lösning.

Aktiebolaget Jordbrukarbanken bildades år 1923 för rekonstruktion av aktiebolaget Svenska Lantmännens bank. Jordbrukarbankens grundfond, som enligt den ursprungliga bolagsordningen skulle utgöra minst 20 milj. kronor och högst 30 milj. kronor, bestämdes vid bolagsbildningen till förstnämnda belopp. Av aktierna tecknade staten ett belopp av nominellt 15 milj. kronor. Återstående aktier övertogs till största delen av aktiebolaget Kreditkassan av år 1922 genom ett dotterbolag, aktiebolaget Dur. Anledningen härtill var, att det vid Jordbrukarbankens bildande ansågs lämpligt och skäligt, att en del av aktierna i banken under en viss begränsad tid genom Kreditkassans försorg skulle till dess självkostnadspris hållas till förfogande åt de förutvarande aktieägarna i Svenska Lantmännens bank. Vid prövning år 1928 av frågan om avvecklingen av Kreditkassans engagemang förvärvade statsverket de aktiebolaget Dur tillhöriga aktierna i Jordbrukarbanken, representerande ett nominellt belopp av 4 904 400 kronor. Genom beslut år 1939 ökades bankens grundfond från 20 milj. till 25 milj. kronor. Vid härav föranledd nyemission tecknade staten aktier till ett nominellt belopp av 4 976 100 kronor. Sedermera har genom beslut år 1945 bankens grundfond ökats med ytterligare 5 milj. kronor, varav staten tecknat ett belopp av 4 977 700 kronor. Jordbrukarbankens aktiekapital uppgår således numera till 30 milj. kronor fördelade på 300 000 aktier å 100 kronor. Härav äger staten ett antal av 298 662,

**Aktiebolaget Jordbrukarbankens tillgångar och skulder vid mitten av
åren 1938, 1940, 1943, 1945 och 1948.**

	30/6 1938	30/6 1940	30/6 1943	30/6 1945	30/6 1948
I 1 000-tal kronor					
<i>Tillgångar.</i>					
Kassa och bankfordringar.....	9 017	7 384	21 892	31 477	17 324
Obligationer	5 379	4 033	35 042	61 764	6 921
	14 396	11 417	56 934	93 241	24 245
Bankfastigheter, bankfast. aktier och inventarier	4 000	3 988	3 993	4 698	3 701
Andra fastigheter och andra aktier	1 213	12	9	7	6
Utlåning	174 914	199 218	228 414	284 123	437 659
Diverse räkningar.....	5 236	2 886	6 459	12 746	15 210
	199 759	217 521	295 809	394 815	480 821
<i>Skulder.</i>					
Eget kapital	22 200	28 717	30 153	31 213	43 715
Inl. från allmänheten	146 459	151 696	235 591	333 588	374 305
Banker	22 683	10 182	16 176	10 945	25 492
Postremissväxlar och egna acceptor	4 366	5 284	5 068	7 580	6 986
Rediskonterade och försålda växlar	—	15 812	—	—	15 537
Diverse räkningar	4 051	5 830	8 821	11 489	14 786
	199 759	217 521	295 809	394 815	480 821

d. v. s. ca 99,5 % av hela aktiestocken. Det maximala aktiekapitalet utgör numera 40 milj. kronor. Beträffande Jordbrukarbanken torde vidare få hänvisas till sammanställningen å föregående sida, vari redovisas bankens ställning vid olika tidpunkter sedan 1938.

Aktiebolaget Göteborgs handelsbank bildades år 1925 genom rekonstruktion av aktiebolaget Nordiska handelsbanken. Härvid medverkade aktiebolaget Kreditkassan av år 1922. Det nybildade bankaktiebolagets grundfond bestämdes till 20 milj. kronor att fördelas i aktier lydande å 100 kronor. Av aktierna övertog kreditkassan, genom aktiebolaget Dur, ett antal av 99 914.

I samband med regleringen av kreditkassans skuld till riksgäldskontoret överlämnade kreditkassan i januari 1939 till riksgäldskontoret samtliga sina kvarvarande tillgångar. Bland de överlämnade tillgångarna voro två av aktiebolaget Dur utfärdade reverser å tillhoppa 4 995 700 kronor samt för desamma pantsatta tvenne aktiebolaget Göteborgs handelsbanks depotbevis, avseende förenämnda 99 914 aktier i banken, ävensom samtliga 50 aktier å 100 kronor i aktiebolaget Dur. Härefter har genom beslut år 1947 bankens grundfond ökats med 3 milj. kronor, varav staten genom aktiebolaget Dur tecknat 1,5 milj. kronor. Samtidigt med att bolaget av staten erhöll medel för att fullgöra denna aktieteckning, överfördes äganderätten till bolagets gamla aktier direkt till statsverket. Av bankens totala aktiekapital, 23 milj. kronor, äger således staten i det allra närmaste hälften eller 11 491 400 kronor. Bankens grundfond är liksom Jordbrukarbankens för närvarande maximerad till 40 milj. kronor. Angående Göteborgs handelsbanks affärsställning vid olika tillfällen under tiden sedan 1938 torde få hänvisas till följande sammanställning.

Aktiebolaget Göteborgs handelsbanks tillgångar och skulder vid mitten av åren 1938, 1940, 1943, 1945 och 1948.

	30/6 1938	30/6 1940	30/6 1943	30/6 1945	30/6 1948
	I 1000-tal kronor				
<i>Tillgångar.</i>					
Kassa och bankfordringar.....	13 801	12 009	15 815	27 770	20 080
Obligationer	4 576	3 277	49 638	64 837	9 036
	18 377	15 286	65 453	92 607	29 116
Bankfastigheter, bankfast. aktier och inventarier	4 579	4 202	4 697	4 541	4 637
Andra fastigheter och andra aktier	452	478	387	313	313
Utlåning	165 894	184 427	194 360	242 726	372 114
Diverse räkningar.....	4 549	4 077	7 113	7 250	10 738
	193 851	208 470	272 010	347 437	416 918
<i>Skulder.</i>					
Eget kapital	23 100	24 250	26 708	28 075	38 217
Inl. från allmänheten	152 192	157 902	228 671	299 998	328 960
Banker	7 988	8 780	3 110	1 615	30 815
Postremissväxlar och egna accepter	4 398	3 529	6 146	7 340	9 453
Rediskonterade och försålda växlar	402	7 799	—	—	—
Diverse räkningar.....	5 771	6 210	7 375	10 409	14 473
	193 851	208 470	272 010	347 437	416 918

Beslut om *aktiebolaget Industrikredits* bildande under statens medverkan fattades vid 1934 års riksdag¹. Såsom motiv för institutets tillkomst anfördes i huvudsak följande.

Varken industrin eller företag på andra näringslivets områden kunde för sin kapitalförsörjning undvara de s. k. medellånga och långfristiga krediterna. Bankernas möjligheter att lämna sådana krediter vore emellertid i hög grad kringskurna, och det kunde antagas, att dessa möjligheter skulle än mera förminska. På grund härav och då man icke kunde räkna med att ifrågasvarande kreditbehov skulle kunna tillgodoses genom enskilda initiativ borde det allmänna medverka till frågans lösning.

Vid den utredning, som föregick bolagets bildande, framhölls, att kreditinstitutets utlåningsverksamhet måste vara förenad med vissa risker, särskilt som en kreditgivning på längre tid själfvallet medförde större risker än en mera kortfristig. Institutet borde emellertid bedriva sin utlåningsverksamhet efter strängt affärsmässiga principer och icke lämna lån annat än mot fullgoda säkerheter. Även med hänsyn till kreditinstitutets medelsanskaffning, vilken förutsattes komma att främst grunda sig på obligationsutgivning, ansågs nödvändigt, att kreditbedömningen skedde på fullt betryggande grunder, i det att upplåningen, därest staten icke iklädde sig full garanti för densamma, måste bygga på ett väl hävdadt förtroende från obligationsköparnas sida, om förmånliga räntesatser och emissionskurser skulle kunna ernås. Därest det med hänsyn till förhållandena på arbetsmarknaden likväl skulle befinnas önskvärt, att institutet tillhandahölle mera riskbetonade krediter, borde detta ske genom medel, vilka av statsmakterna i särskild ordning ställdes till institutets förfogande.

Vid utredningens tillsättande hade vidare uttalats, att det låge i sakens natur, att de som i främsta rummet kunde tänkas ifrågakomma som kredittagare vore mindre och medelstora företagare.

Beträffande institutets organisation framhölls i utredningen, att det vore synnerligen önskvärt, att bankerna lämnade sin medverkan till institutets bildande. Den sakkunskap och erfarenhet, som bankerna representerade, skulle nämligen vara till fördel för institutets sunda utveckling, varjämte bankernas ställning såsom delägare i institutet ansågs utgöra en stark garanti för ett för institutet gagneligt samarbete.

Bolagsordning och reglemente för institutet fastställdes den 19 oktober 1934. Innehållet i dessa överensstämmar i allt väsentligt med de av utredningen framlagda förslagen. Beträffande bolaget må vidare följande fakta meddelas.

Aktiekapitalet utgör 8 milj. kronor i aktier å 1 000 kronor. Av aktiekapitalet skall minst $\frac{5}{8}$ ägas av staten. I övrigt skola aktierna ägas av svenska bankaktiebolag samt till ett antal av högst 4, andra, vilka Kungl. Maj:t godkänner såsom aktieägare. För närvarande äger staten aktier i bolaget till

¹ Prop. nr 260, st. utsk. utl. nr 3, rd. skr. nr 377.

ett värde av 5 998 000 kronor. Återstående aktier ägas av fem banker. Aktie, som äges av bank, är staten berättigad och skyldig lösa till sig efter därom framställd begäran. Lösesumman skall härvid motsvara aktiernas verkliga värde, vilket i händelse av tvist bestämmes av skiljenämnd.

Såsom garantifond att utgöra en särskild säkerhet för av bolaget ingångna förbindelser ställer staten genom fullmäktige i riksgäldskontoret till bolagets förfogande svenska statens fyra procents obligationer, ouppsägbara från innehavarens sida, till ett sammanlagt belopp av minst 12 milj. kronor. Bolaget må icke ingå förbindelser i större omfattning än att sammanlagda kapitalbeloppet av dem uppgår till fyra gånger sammanlagda beloppet av garantifonden och bolagets reservfond.

Lån må ej beviljas annorledes än på viss tid, som endast då särskilda omständigheter därtill föranleda, må överstiga tio år. Högsta lånebelopp utgörs i regel 50 % av det värde, vartill säkerheten uppskattas.

Beträffande bolagets verksamhet torde i första hand få hänvisas till följande sammanställning.

Rörelsens utveckling.

	Ny utlåning kr.	Återbetalning kr.	Total utlåning kr.
1935.....	838 500:—	22 500:—	816 000:—
1940.....	2 145 000:—	772 542: 50	8 366 137: 50
1945.....	1 614 250:—	1 986 575:—	10 441 100:—
1946.....	2 064 400:—	1 246 625:—	11 258 875:—
1947.....	10 771 625:—	1 101 300:—	20 929 200:—
1948 (t. o. m. ³⁰ /11)	13 832 450:—	.	.

Vinsten å rörelsen har utgjort för åren: 1940—1944 tillhopa 807 100 kronor (genomsnitt 161 400 kronor), 1945 266 000 kronor, 1946 203 600 kronor, 1947 284 300 kronor.

Någon utdelning har hittills icke förekommit.

I förhållande till bolagets eget kapital har vinsten utgjort för åren 1940—1944 i genomsnitt 1,9 %, 1945 2,9 %, 1946 2,1 %, 1947 3,0 %.

Bolagets balansräkning för 1947 har följande utseende.

Tillgångar.

Kassa	kr.	165 023: 60
Banker.....	»	1 330 298: 32
Statspapper	»	1 969 503: 07
Upplupna räntor	»	26 363: 23
Utlåning.....	»	20 929 200:—
Inventarier	»	1:—
Garantifond: Sv. Statens 4 % obligationer kr. 12 000 000		

Kronor 24 420 389: 22

*Skulder.***Kortfristiga skulder:**

Upplupna räntor	kr.	190 312: 51	
Innehållen källskatt	»	1 480: —	
Ogulden skatt.....	»	20 521: —	
Diverse personer	»	15 491: 25	227 804: 76

Långfristiga skulder:

Obligationslån.....	kr.	950 000: —	
Reverslån	»	13 000 000: —	13 950 000: —

Delcrederekonto kr. 223 043: 94

Eget kapital:

Aktiekapital	kr.	8 000 000: —
Reservfond	»	1 700 000: —
	kr.	9 700 000: —

Behållning:

Behållning per ³¹ / ₁₂ 1946	kr.	235 277: 34
Överföring till reservfonden.....	»	200 000: —

Kvarstående vinst kr. 35 277: 34

Årets vinst..... » 284 263: 18 319 540: 52 10 019 540: 52

Kronor 24 420 389: 22

Ställda panter för obligations- och reverslånen utgöras av låneförbindelser å kronor 20 929 200:— med tillhörande hypotek.

Sammanfattande uppgifter.

En sammanställning rörande statens totala kreditgivning måste — såsom framgår av den föregående redogörelsen — bli i hög grad heterogen, beroende därpå, att staten lämnar krediter under sinsemellan helt olikartade former och genom organ som äro fullständigt artskilda från varandra.¹ Härtill kommer, att staten i viss utsträckning fungerar som kreditgivare åt sig själv, i det att de statliga kreditinstitutionerna — somliga av dem i mycket stor utsträckning — placerat sin inlåning i statsobligationer eller andra statliga skuldförbindelser. Med hänsyn härtill ha i följande tabell upptagits allenast de belopp, som avse andra placeringar än statspapper.

Omfattningen av den statliga kreditgivningen per den
31 december 1947. Milj. kronor

Riksbanken	549
Postsparbanken	854
Postgirot	292
AB Industrikredit	21
Fondförvaltande myndigheter	597
Statens utlåningsfonder ²	840
Fonden för låneunderstöd ²	625

Summa 3 778

¹ Jordbrukarbankens och Göteborgs handelsbanks utlåning — per den ³¹/₁₂ 1947 uppgående till 426 resp. 375 milj. kronor — har icke ansetts kunna hänföras till den statliga kreditgivningen. — ² Uppgiften avser den ³⁰/₆ 1948. Endast utlånta medel ha medräknats.

Kap. 3. Tidigare förslag angående inrättande av en statlig affärsbank.

Frågan om inrättande av en statlig affärsbank har tidigare vid några tillfällen varit föremål för utredning. Redan år 1860 framlades sålunda av den s. k. finanskommittén ett förslag, som syftade till en uppdelning av riksbanken på två avdelningar, en för centralbanksrörelsen och en — benämnd Allmänna svenska banken — med uppgift att driva affärsmässig in- och utlåning; den senare avdelningen skulle ägas till ena hälften av staten och till den andra av enskilda aktieägare. Förslaget torde få ses bl. a. mot bakgrunden av det då föreliggande intresset av att främja tillkomsten av en stor solid bank, vilken genom sin rörelse kunde bidra till näringslivets förkovran. Problemställningen var således ganska olik den nu föreliggande. 1860 års förslag blev icke realiserat, och främsta skälet härtill torde ha varit den privata bankrörelsens starka uppsving under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, vilket ansågs onödig göra statliga initiativ på området.

Utgångspunkten för den utredning i ämnet, som verkställdes av 1917 års bankkommitté, skilde sig icke oväsentligt från den ovan angivna. Det privata bankväsendets snabba utveckling, särskilt under världskrigsåren, och den fortskridande bankkoncentrationen i förening med riksbankens omvandling från kombinerad affärs- och centralbank till så gott som enbart centralbank föranledde sålunda riksdagen¹ att begära en förutsättningslös utredning i vad mån ändringar i eller tillägg till gällande lagar och författningar eller åtgärder annorledes borde vidtagas till förhindrande av bankväsendets utveckling i en för staten och näringslivet skadlig riktning.

I betänkande avgivet den 6 oktober 1919 avstyrkte 1917 års bankkommitté inrättandet av en särskild statens affärsbank. En stark minoritet inom kommittén — 7 ledamöter av 16 — föreslog emellertid en uppdelning av riksbanken i två avdelningar, en sedelavdelning och en bankavdelning, av vilka den senare borde ha till uppgift att i nära kontakt med allmänheten bedriva depositionsbankrörelse av ungefär samma art, som privatbankerna utövade. Bland motiven angavs särskilt intresset för samhället av att erhålla en motvikt till det privata bankväsendet, vars maktställning på det ekonomiska fältet starkt underströks. Av kommitténs övriga 9 ledamöter föreslog 4, att möjlighet skulle beredas riksbanken att, där omständigheterna sådant påkallade, mot räntegottgörelse mottaga insättningar från allmänheten, var emot övriga 5 ledamöter ställde sig avvisande till jämväl ifrågavarande tanke. Som bekant erhöll emellertid riksbanken sådan möjlighet genom en vid 1920 års riksdag vidtagen ändring i riksbankslagen (SFS 1920: 160); det av 7 ledamöter i kommittén framförda förslaget om en uppdelning av riksbanken föranledde däremot ingen åtgärd.

¹ Rd. skr. nr 322/1917.

I den offentliga diskussionen på 1920- och 1930-talen berördes vid flera tillfällen spørgsmålet om en eventuell statlig affärsbank. Vid 1928 års riksdag förekommo sålunda motioner (I: 159 och II: 281) med begäran om utredning i ämnet; dessa motioner blevo dock resultatlösa. Även i en del andra sammanhang berördes inom riksdagen frågan angående inrättande av en statlig affärsbank utan att dock några initiativ togos.

Frågan om en eventuell statlig affärsbank aktualiserades ånyo i samband med det förslag om indragning av två av riksbankens avdelningskontor, som bankofullmäktige framlade i skrivelse den 16 januari 1941 till bankoutskottet. Två reservanter i fullmäktige utvecklade härvid i särskilda yttranden vissa synpunkter, vilka enligt deras bedömande borde föranleda, att utredning verkställdes rörande riksbankens framtida verksamhet och organisation samt beträffande lämpligheten av att överflytta riksbankens kreditmarknadsreglerande uppgifter på en särskild statlig affärsbank. Såväl bankutskottets majoritet som riksdagen¹ funno sig svåriligen kunna taga ställning till frågan om riksbankens avdelningskontor, innan ökad klarhet vunnits rörande de uppgifter riksbanken hade att lösa i landets ekonomiska liv. Vidare framhölls, att spørgsmålet huruvida tillfredsställande förhållanden inom kreditväsendet bäst tryggades genom en eller flera av det allmänna kontrollerade affärsbanker, genom en utvidgning av riksbankens affärsmässiga rörelse eller på andra vägar, syntes förtjäna närmare utredning.

¹ B:ko utsk. utl. nr 75; rd. skr. nr 452.

Kap. 4. Motiv för inrättande av en statlig affärsbank.

Samordning av vissa delar av den statliga kreditgivningen.

Av redogörelsen i kap. 2 framgår, att staten genom sina utlåningsfonder bedrivit och alltså utövar en mycket betydande kreditverksamhet. Antalet utestående lån från statliga fonder torde för närvarande kunna skattas till omkring 350 000, representerande ett totalt belopp av ca 1,6 miljarder kronor. Beträffande den pågående långivningens omfattning synes densamma — inklusive antalet bidragsärenden på bostadsområdet — kunna uppskattas till ca 50 000 nya lån per år, avseende ett totalt årsbelopp om approximativt ca 350 milj. kronor.

Det är självfallet icke möjligt att förutsäga, vilken omfattning statens kreditgivning, sedd på något längre sikt, kan komma att erhålla. Med hänsyn till de principbeslut, som statsmakterna fattat på bostads- och jordbrukspolitikens områden, synes det dock sannolikt, att den statliga kreditverksamheten på ifrågavarande båda områden — vilka representera de för närvarande utan jämförelse största delarna av verksamheten — skall komma att under en tämligen lång tid framåt ligga på en hög nivå. Framhållas bör också, att under de senare åren flera kommittéförlag framlagts, som syfta till en utvidgning av den statliga kreditgivningen. Dylika förslag föreligga sålunda beträffande vissa gemensamhetsanläggningar och saneringen av stadssamhäl- lenas bebyggelse (Bostadssociala utredningens slutbetänkande del I och II: SOU 1945: 63 och 1947: 26), i fråga om hantverket och småindustrien (Småföretagsutredningen: SOU 1946: 22) samt i avseende å den högre studieverksamheten (Studentsociala utredningen: SOU 1948: 42).

Å andra sidan bör erinras om att icke så få lånefonder finnas, vilka endast i mycket obetydlig grad utnyttjats — i några fall icke alls. Ehuru det måste anses tveksamt, huruvida det tillhör bankkommitténs kompetensområde att framlägga förslag rörande indragning av statliga lånefonder, torde kommittén likväl vara oförhindrad att lämna vissa rekommendationer på detta område. Efter samråd underhand med bl. a. statskontoret, lantbruksstyrelsen och riksbanken vill sålunda kommittén ifrågasätta behövligheten av följande statliga lånefonder, nämligen *statens fjäderfålånefond* (antal lån per den 30 juni 1948: 0), *statens kalkbrukslånefond* (2; beviljade 1933 respektive 1939), *statens fruktodlingslånefond* (1; beviljat 1937), *statens mejerilånefond* (3; beviljade respektive 1939, 1940 och 1941), *statens slakterilånefond* (1; beviljat 1940), *spannmålskreditfonden* (0), *virkesmätningsslånefonden* (0) och *kommunskogslånefonden* (2; beviljade 1935). Jämväl behovet av *vattenkraftsslånefonden* lär, enligt vad vattenfallsstyrelsen underhand meddelat, kunna diskuteras.¹ Då

¹ Beträffande ifrågavarande fonder torde vidare få hänvisas till de av riksräkenskapsverket årligen utgivna utdragen ur rikshuvudboken.

kommitténs här gjorda uppräkning icke är avsedd att vara uttömmande utan endast utgör en exemplifiering, håller kommittén det icke för otroligt, att ytterligare en del fonder finnas, vilkas existensberättigande kan sättas i fråga. Lämpligt synes vara att denna fråga blir föremål för Kungl. Maj:ts uppmärksamhet.¹

Även om sålunda antalet statliga lånefonder må komma att i viss grad reduceras, är det sannolikt, att en sådan minskning endast i ringa mån skulle komma att påverka den statliga kreditverksamhetens volym. Det kan förden skull antagas, att sagda verksamhet under överskådlig tid framåt kommer att representera ett organisatoriskt problem, som eventuellt kommer att ytterligare växa genom att verksamheten utsträcker till nya områden.

Olika lösningar kunna självfallet komma i fråga vid organiserandet av den direkta statliga långivningen. Svaret på frågan vilken lösning som är den bästa torde emellertid icke kunna bli entydigt, beroende på att de i kreditverksamheten ingående arbetsuppgifterna icke äro likartade för samtliga låneformer. Vid en diskussion av förevarande spörsmål synes det därför till att börja med lämpligt, att sagda uppgifter närmare undersökas.

I allt slags kreditverksamhet ingå arbetsuppgifter av två slag: de som hänföra sig till kreditens beviljande och sådana som avse kreditförvaltningen. Det är särskilt de förra uppgifterna, som, beträffande de skilda grenarna av den statliga långivningen, ha ett ganska olikartat innehåll, men även förvaltningsuppgifterna förete inbördes skiljaktigheter i en del fall.

Kreditbeviljandet.

Vid kreditbeviljandet intaga bostads- och jordbrukskrediterna en särställning. Prövningen av låneärendena måste sålunda till följd av syftet med och villkoren för det statliga stödet bli mycket komplicerad och omfattande. Såsom en konsekvens härav ha också särskilda organisationer inrättats för såväl bostads- som jordbrukskreditgivningen, vardera med ett centralorgan i toppen samt lokalorgan i varje län. Bankkommittén har — utan att taga ståndpunkt till frågan om ändamålsenligheten med dessa organisationer — vid sitt arbete utgått från att desamma komma att bestå. Vad angår frågan om inordnande av de statliga bostadslånen under kreditgarantisystemet återkommer framställningen härtill i det följande.

Beträffande övrig statlig kreditgivning torde de arbetsuppgifter, som hänföra sig till kreditbeviljandet, ofta vara av ungefär samma art som vid långivning i allmänhet. Det anförda synes särskilt gälla den statliga kreditgivningen på vissa områden av näringslivet, t. ex. inom rederinäringen samt till hantverkare och småföretagare. Därest affärsbankerna kunde tillerkännas rätt att i större utsträckning än nu bevilja krediter utan särskild säkerhet, s. k.

¹ I detta sammanhang må erinras om att riksdagens revisorer i sin den 15/12 1948 avgivna berättelse (§ 29) uttalat sig för, att den statliga kreditgivning, som bedrivs med anlåtande av statens sekundärlånefond för jordbrukare, snarast avvecklas; samma synpunkt framfördes av bankkommittén i dess den 12/2 1948 avgivna remissyttrande över sociala jordbrukskreditutredningens betänkande.

blancokrediter, samt att bevilja bundna lån, borde inga *tekniska* hinder föreligga mot att dessa banker, åtminstone i viss utsträckning, kunde övertaga ansvaret för att ifrågavarande kreditbehov blir tillgodosett. Då emellertid bankerna under alla omständigheter måste uppställa vissa gränser för sitt risktagande vid kreditgivningen och då bankerna jämväl eljest i sin verksamhet ledas av övervägande kommersiella synpunkter, får man räkna med att lånesökande inom här avsedda kategorier av näringsidkare i vissa lägen på kreditmarknaden kunna få svårt att hävda sig i konkurrensen med andra kreditbehövande. Man torde därför böra förutsätta, att staten ej vill avstå från att skapa garanti för att de av den omhuldade kreditintressena skola bli i avsedd utsträckning tillgodosedda. En sådan trygghet skapas givetvis bäst därigenom, att staten liksom hittills anslår medel för lånebeviljandet. Att portionera ut dessa medel till de enskilda kreditinstituten, som därefter skulle få disponera medlen för utlåning åt allmänheten, synes av praktiska skäl icke kunna komma i fråga. Å andra sidan är icke heller den nu tillämpade ordningen med ett flertal olika statsorgan för beviljande av krediter rationell. Det föreligger därför behov av ett allmänt kreditbeviljande organ för vissa grenar av den statliga långivningen — i detta kapitel fortsättningsvis benämnt statsbank — med enahanda kompetens som en bank i allmänhet.

Vid sidan av den här nämnda statliga kreditgivningen finns emellertid sådan, där staten knappast kan antagas utan vidare vilja åt en statsbank överlåta uppgiften att fungera som lånebeviljare. Till denna grupp höra t. ex. de lån, som utgå till anordnande av allmänna samlingslokaler samt studielånen, där det sociala syftet är så starkt framträdande, att staten anser sig böra kräva speciell social kompetens hos det kreditbeviljande organet. Ett särskilt skäl för att staten genom specialorgan bedriver ifrågavarande låneverksamhet utgör angelägenheten av att upprätthålla en enhetlig praxis. Även om betydelsen av nyssnämnda båda skäl sannolikt ofta överdrives — bosättningslånen t. ex., vilka äro typiska »socialkrediter», ha alltsedan sin tillkomst beviljats av riksbanken — vill kommittén icke bestrida, att vissa av de till här avsedda grupp hörande krediterna äro av så speciell natur, att de icke utan vidare böra beviljas av en statsbank, vars uppgifter främst ligga på det kommersiella och kredittekniska planet. Studielånen exempelvis torde sålunda fortfarande böra prövas enligt andra grunder än de kommersiella lånen, men det bör icke vara något hinder mot att en statsbank får omhänderhava lånebeviljandet, därest banken för ändamålet får tillgång till sådan sakkunskap, som erfordras. Oavsett vilken organisatorisk lösning man härvid föredrager, är det dock klart, att en statsbank skulle kunna medverka vid lånens utlämnande och förvaltning; härtill återkommer emellertid framställningen.

Om det sålunda skulle vara till visst gagn för staten, att en statsbank finge till uppgift att pröva och avgöra ansökningar om statliga krediter i samtliga de fall, där lånet kan beviljas utan sådana specialutredningar, som med nödvändighet kräva tillgång till en omfattande expertis, torde nyttan härav för

allmänheten bli än mera påtaglig. Den brist på överskådlighet och enhetlighet, som nu utmärker den statliga kreditgivningen och som medför oligenheter för de kreditbehövande — vilka i många fall varken känna till förekomsten av en statlig lånefond eller veta till vilket organ de skola rikta sina kreditframställningar — skulle genom inrättandet av en statsbank försvinna eller åtminstone starkt förminska. Slutligen skulle det för staten vara ur besparingssynpunkt fördelaktigt att äga tillgång till ett organ, som helt eller delvis kunde ombesörja den kreditgivning för nya ändamål, som framdeles kan bli aktuell.

Med det anförda vill bankkommittén icke göra gällande, att inrättandet av en statsbank skulle innebära den obetingat bästa organisatoriska lösningen för all den statliga kreditverksamhet, som *kan* ombesörjas av ett sådant organ. I fråga om vissa grenar av långivningen kan det sålunda eventuellt vara fördelaktigt att utnyttja kreditgarantisystemet, t. ex. beträffande lån till sådana småföretagare, vilka bedriva verksamhet på orter, som äro mindre välbelägna i förhållande till statsbankens kontor. Såvitt angår den del av här ifrågakommande kreditverksamhet, som hänför sig till prövning och beviljande av lån, innebär emellertid en övergång till kreditgarantisystemet i regel icke någon minskning i de på staten ankommande uppgifterna utan snarare en viss ökning, beroende på behovet av kommunikation mellan det garantibeviljande statsorganet och vederbörande garantikreditgivare. Det bör vidare ihågkommas, att fördelarna med sagda system framför allt framträda vid fastighetsbelåning, där som bekant riskklassuppdelningen mellan krediterna får till följd, att låntagaren eljest nödgas anlita två eller flera långivare för att få sitt kreditbehov tillgodosett. Beaktas bör också, att kreditgarantisystemet icke under alla omständigheter innebär trygghet för att lån verkligen utgår; såsom kommittén utvecklat i sitt betänkande i ämnet kan det tänkas, att staten i vissa lägen anser sig nödsakad att i egen regi bedriva en supplementär kreditgivning. Beträffande bostads- och jordbrukslånen förutsatte kommittén i sagda betänkande, att en eventuellt erforderlig sådan kreditgivning skulle kunna ombesörjas av de bostads- respektive jordbrukspolitiska organen eller av en statlig affärsbank, om en sådan komme till stånd. I analogi härmed borde motsvarande uppgifter i avseende å övriga statliga krediter åläggas antingen en sådan bank eller vederbörande garantibeviljande organ. I det senare fallet måste emellertid det garantibeviljande organet givas en helt annan och större organisation än eljest; relativt sett skulle en sådan utbyggnad bli avsevärt större än som bleve fallet, om t. ex. jordbruksorganisationen — vilken redan nu självständigt utlämnar (och förvaltar) vissa lån, nämligen de s. k. avskrivningslånen — finge sig anförtrott att utlämna (och förvalta) även andra jordbrukslån.

De här anförda omständigheterna torde giva vid handen, att det skulle medföra vissa organisatoriska och andra praktiska fördelar, om en statsbank inrättades, som kunde omhändertaga i första hand beviljandet av alla sådana krediter av statsmedel, som icke med nödvändighet böra handläggas i särskild ordning. Den supplementära statliga långivning, som till följd av kreditgaranti-

systemets tillämpning på andra områden än fastighetskreditens, må visa sig erforderlig, borde i så fall likaledes kunna ombesörjas av en sådan statsbank. Beträffande eventuell supplementär kreditgivning för jordbruksändamål samt — i händelse kreditgarantisystemet införes beträffande bostadsbelåningen — för bostadsproduktionen, synes ifrågavarande kreditverksamhet också kunna anförtros en sådan bank. Härtill återkommer framställningen i det följande.

Åtskilliga av de uppgifter, som sålunda ansetts vara av beskaffenhet att böra ombesörjas av en eventuell statsbank, äro av den arten, att banken bör vara lokalt välbelägen i förhållande till kredittagarna och deras belåningsobjekt. Det anförda gäller särskilt beträffande kreditbeviljandet åt enskilda näringsidkare men torde ha tillämpning även i avseende å vissa sociala krediter, t. ex. bosättningslånen. För att banken skall kunna fungera väl torde man därför böra räkna med att den erhåller en tämligen vidsträckt lokalorganisation. Det är å andra sidan tydligt, att uppbyggande i nuvarande läge av en dylik organisation måste vålla betänkligheter. Såsom i det följande skall utvecklas torde emellertid organisationsfrågan kunna vinna sin lösning, utan att man i nämnvärd grad tvingas konkurrera med andra angelägna behov om samhällets knappa resurser av arbetskraft och material.

Kreditförvaltningen.

Det hittills förda resonemanget har avsett allenast de arbetsuppgifter, som hänföra sig till själva kreditbeviljandet och således ej berört kreditförvaltningen. Härom får bankkommittén anföra följande.

Frågan om vilket eller vilka organ, som lämpligen böra förvalta sådana statliga krediter, som här avses, torde böra besvaras på samma sätt som eljest vid kreditförvaltning. Två synpunkter synas sålunda böra beaktas i detta sammanhang, nämligen *dels* att det organ, som beviljat en kredit, till följd av den kännedom detsamma härvid förvärvat rörande låntagaren och det förekommande belåningsobjektet, självfallet ofta är bäst skickat att fungera jämväl som kreditförvaltare, *dels* att lokal närhet till låntagaren och låneobjektet skapar de bästa förutsättningarna för sådana personliga kontakter resp. undersökningar rörande låneobjektet, utan vilka en god kreditförvaltning omöjliggöres eller starkt försvåras. En statsbank av ovan diskuterade art bör således för att kunna förvalta de av banken beviljade krediterna äga tillgång till en utvecklad lokalorganisation. En dylik är självfallet även till stor fördel för de specialorgan, vilka även efter inrättandet av en sådan bank anses alltjämt böra bevilja och förvalta vissa krediter av statsmedel; sagda organ kunna vid förefallande behov mot en skälig kostnad anlita statsbanken för sådana lokala utredningar och verkställighetsåtgärder, som emellanåt aktualiseras vid kreditförvaltning, varigenom specialorganen själva böra kunna reducera sitt behov av personal för detta ändamål. I vissa fall torde man kunna gå ett steg längre och till statsbanken helt överflytta förvaltningen av krediter, som beviljats av statliga specialorgan, vilka därigenom kunna befrias från de organisatoriska åtgärder och kostnader, som äro förenade med anställande av förvaltningspersonal.

Frågor berörande bostads- och jordbrukskreditgivningen.

Såsom ovan framhållits har bankkommitténs förslag om inordnande av de statliga bostadslånen under kreditgarantisystemet tills vidare skjutits på framtiden och skälen härtill ha angivits¹ vara *dels* att man velat undvika att föregripa ställningstagandet till bankkommitténs överväganden rörande en eventuell statlig affärsbank *dels* svårigheterna att bedöma vilka verkningar på penning- och kapitalmarknaden som genomförandet av kreditgarantisystemet för bostadslånen kunde få. Det har vidare framhållits², att frågan om en förenkling av fastighetskreditgivningen borde ägnas fortsatt uppmärksamhet. Angelägenheten härav har ytterligare understrukits genom tillkallandet i januari 1949 av särskilda utredningsmän med uppdrag att utreda svenska bostadskreditkassans fortsatta verksamhet.

Det kunde möjligen ligga nära till hands att kommittén, därest en statsbank ändock skulle komma till stånd och handha skötseln av ett antal statliga lånefonder, ifrågasatte, huruvida icke sagda organ även borde få till uppgift att realisera tanken på det enhetliga fastighetslånet genom att — samtidigt som det från den bostadspolitiska organisationen övertog utlämnandet och förvaltningen av tertiärlånen — tillhandahålla den underliggande krediten. Under förutsättning att sådan kredit lämnas i avseende å hela den statsunderstödda bostadsproduktionen skulle det belopp, som årligen finge tillhandahållas i primär- och sekundärlån, kunna med nuvarande ram för den statliga stödverksamheten uppskattas till ca 600 milj. kronor. Då det torde kunna antagas att efterhand en övervägande del av låntagarna komme att utnyttja möjligheten att erhålla ett enhetligt fastighetslån, finge alltså staten vara beredd att, sedan någon tid förflutit, genom upplåning eller annorledes anskaffa och tillhandahålla den ifrågasatta nya kreditorganisationen ett årligt belopp av upp till 600 milj. kronor; härutöver måste staten under alla omständigheter tillhandahålla de belopp, som skulle utgå såsom direkta statliga krediter och bidrag till bostadsproduktionen, enligt nuvarande system ovan uppskattade till sammanlagt ca 250 milj. kronor om året. Att en så betydande ökning av den statliga kreditgivningens volym icke skulle kunna nu genomföras utan att åstadkomma betydande störningar på penning- och kapitalmarknaden står klart för bankkommittén. Och följden bleve i varje fall, att förutsättningarna för sparbankernas verksamhet skulle i hög grad förändras, och att underlaget för stadshypoteksinstitutionens och hypoteksbolagens verksamhet så småningom skulle helt elimineras. Även om det givetvis icke kan anses självklart, att den nuvarande kreditorganisationen skall för all framtid bibehållas i huvudsakligen sina nuvarande former — bostadskreditinstitutionen har sålunda av kommittén be-tecknats som icke behövlig, därest kreditgarantisystemet genomföres i avseende å bostadsbelåningen³ — torde det dock få anses olämpligt att låta en even-

¹ Prop. nr 273/1948, s. 21—22.

² Prop. nr 231/1948, s. 22.

³ SOU 1947: 86, s. 24.

tuellt önskad omorganisation komma till stånd såsom en automatisk följd av strävandena att förenkla bostadskreditgivningen; ett så betydelsefullt ingrepp i den nuvarande kreditorganisationen bör ej ske på en omväg. Det må tilläggas, att, eftersom kreditgarantisystemet antagits i fråga om de statliga jordbrukslånen, landshypoteksorganisationens betingelser för fortsatt verksamhet äro orubbade.

Såvitt bankkommittén kan bedöma torde alltså inrättandet av en statsbank sådan som den här diskuterade, icke under i övrigt gällande förutsättningar inom kreditorganisationen kunna åstadkomma den eftersträfvade förenklingen av fastighetskreditgivningen. Vid angivna förutsättningar saknar därför kommittén i nuvarande läge skäl ändra sin uppfattning beträffande lämpligheten av att inordna de statliga bostadskrediterna under kreditgarantisystemet. Däremot anser bankkommittén — såsom redan framhållits — det vara möjligt, att sagda organ ombesörjer den supplementära statliga kreditgivning, som må erfordras dels på bostadskreditområdet, därest kreditgarantisystemet införes, dels på jordbruksområdet; kommitténs rekommendation innebär (SOU 1947: 86, s. 27), att en dylik kreditgivning alternativt kunde handhavas av »en statlig affärsbank, om en sådan inrättas». I detta spörsmål får kommittén ytterligare anföra.

En statsbank av här diskuterad typ är icke att beteckna såsom en affärsbank — även om den, vilket nedan skall närmare utvecklas, synes kunna förvaltningsmässigt anslutas till en statlig affärsbanksrörelse — men bankkommitténs nyss refererade uttalande är självfallet tillämpligt även på en statsbank av angivna art. Genom en överföring av ifrågavarande supplementära kreditgivning från de bostads- och jordbrukspolitiska organisationerna till en statsbank skulle desamma befrias från den löpande förvaltningen av nyutlämnade räntebärande krediter av statsmedel. Förvaltningen av en del äldre sådana lån samt beviljandet av alla bidrag, löpande eller av engångsnatur — vilka sysslor förutsatts fortfarande skola utföras av nyssnämnda organisationer — representera emellertid en kameral arbetsuppgift av icke ringa storleksordning. För lantbruksnämnderna tillkommer därjämte bestyret med jordfonden, d. v. s. inköp, skötsel och försäljning av jordegendomar, som skola utnyttjas i rationaliseringsverksamheten. Man kan därför ha anledning fråga sig, om handhavandet av den supplementära bostads- och jordbrukslångivningen utgör en uppgift, som, om den överföres till en statsbank, skulle medföra en mera avsevärd lättnad i de bostads- och jordbrukspolitiska organisationernas arbetsbelastning. Innan denna fråga besvaras bör man möjligen överväga, om icke en större förenkling kunde vinnas, därest alla eller åtminstone flertalet av bostads- och jordbruksorganisationernas kamerala sysslor koncentrerades till en statsbank. Av flera skäl torde emellertid en sådan tanke böra avvisas.

I första hand bör sålunda erinras om att beslutanderätten i alla bidragsärenden med nödvändighet måste åvila bostads- och jordbruksorganisationerna. Då de till besluten knutna verkställighetsåtgärderna — i den mån de hänföra

sig till bidrag, som äro i förhållande till lånen fristående — vanligen äro var för sig av okomplicerad natur, torde vinsten för nämnda organisationer av att bli befriade från vidtagandet av sagda åtgärder bli kvalitativt sett ringa; det må tilläggas, att de kommunala förmedlingsorganen och bidragstagarna icke heller skulle ha några fördelar av att nyssnämnda åligganden överflyttades till en annan organisation än den beslutande, eftersom beslutet om bidragens beviljande och utbetalning i de allra flesta fall innebär, att ärendet därmed är definitivt avgjort. Vad förvaltningen av jordfonden angår, synes det föga sannolikt, att några fördelar alls skulle stå att vinna genom att lantbruksnämnderna finge möjlighet att anlita ett särskilt organ för enstaka till förvaltningen knutna tekniskt-ekonomiska sysslor, såsom bokföring och kassatransaktioner; man måste nämligen förutsätta, att vederbörande lantbruksnämnd för att kunna uppnå de syften, som äro förenade med jordförvärvs- och jordförmedlingsverksamheten, själv måste i detalj sätta sig in i alla förvaltningsfrågor, för vilket ändamål bl. a. noggrann bokföring rörande förvaltningen av varje egendom blir nödvändig.

Beträffande förvaltningen av äldre statliga krediter på bostads- och jordbruksområdena har bankkommittén redovisat sina synpunkter i betänkandet angående kreditgarantisystemet (s. 52—54), där kommittén förordade, att egnahemsinstitutionens äldre lån skulle överföras till riksbanken, varemot statens byggnadslånebyrås gamla lånestock — vars förvaltning åvilade såväl byrån som statskontoret — föreslogs bli överförd till det blivande bostadspolitiska centralorganet; skälet till att icke även sistnämnda lån ansågos böra förvaltas av riksbanken var, att denna inom ramen för sin befintliga organisation saknade utrymme för att åtaga sig jämväl ifrågavarande förvaltningsupdrag. Såsom ovan i kap. 2 angivits ha härefter egnahemsorganisationens äldre lån — jämte hushållningssällskapens — överförts till riksbanken, varemot större delen av byggnadslånebyrås gamla lånestock förvaltas på samma sätt som tidigare; avsikten synes emellertid vara att efterhand överföra ifrågavarande äldre lån från statskontorets till bostadsstyrelsens förvaltning.

Därest en statsbank inrättas, bör den självfallet övertaga förvaltningen av de äldre lån, som nyligen överförts till riksbanken. Beträffande åter de äldre lån, som fortfarande förvaltas av statskontoret respektive det bostadspolitiska centralorganet, synes det vara tveksamt, huruvida några särskilda fördelar stå att vinna genom en överföring av desamma till statsbanken. Flertalet av nyssnämnda lån ha nämligen — eller kunna få — subventionskaraktär, och beslutanderätten i subventionsfrågorna torde icke kunna förläggas till annan än den bostadspolitiska myndigheten. Vid sådant förhållande synes det knappast vara lämpligt att låneförvaltningen, i den del den ej gäller subventionsavgöranden, föres bort från nyssnämnda myndighet; särskilt för de kommunala förmedlingsorganen skulle det sannolikt te sig som en olägenhet, om de i vissa låneförvaltningsspörsmål skulle nödgas taga kontakt med skilda statliga organ.

En generell överflyttning till en statsbank av de kamerala sysslor, som nu åvila bostads- och jordbruksorganisationerna, synes alltså ej böra komma till

stånd. De uppgifter, som befunnits böra ankomma på sagda organisationer, äro emellertid till viss del (såvitt angår bidragen) av tämligen okomplicerad art och till återstoden (förvaltningen av äldre lån) av en från början given, successivt sjunkande volym. Den för angivna ändamål erforderliga personalen bör därför kunna förutsättas erhålla en någorlunda konstant storlek. Om åter den supplementära statliga kreditgivning, som i vissa lägen kan bli erforderlig i ett kreditgarantisystem, skall ombesörjas av bostads- och jordbruksorganisationerna, måste dessa uppenbarligen vara beredda att förstärka sin för förvaltningsuppgifter avsedda personal i däremot svarande omfattning. Det synes kommittén sannolikt, att den personalökning, som en statsbank — om den vore kombinerad med en över landet förgrenad statlig affärsbanksrörelse — i motsvarande läge finge vidtaga, bleve mindre; kommittén anser med andra ord, att en sådan inrättning har en i förhållande till bostads- och jordbruksorganisationerna mera elastisk konstruktion för uppgifter av här avsedda art. På grund härav finner kommittén övervägande skäl tala för att ifrågavarande supplementära kreditgivning anförtros en kreditinrättning av nyss angivet slag, om en sådan kommer till stånd.

Avslutningsvis må ännu en gång framhållas, att det måste vålla betänkligheter att under nuvarande förutsättningar i fråga om tillgång på material och arbetskraft föreslå inrättandet av en helt ny, riksomspännande kreditorganisation, helst som de till den statliga kreditverksamheten hänförliga arbetsuppgifter, vilka skulle kunna anförtros organisationen, för närvarande äro av ganska måttlig storleksordning. Frågan om handhavandet av dessa uppgifter i de former, som här skisserats, bör därför i dagens läge väsentligen bli beroende av huruvida eljest skäl kunna föreligga för att skapa en sådan organisation eller om nämnda arbetsuppgifter med fördel synas kunna anförtros någon redan existerande, för ifrågavarande ändamål utbyggd statlig institution, eller om den i övrigt bestående kreditorganisationen eller viss del därav kan tagas i anspråk för ändamålet. Då kommittén härvid begränsat sin utredning till alternativet redan existerande statliga institutioner och i princip inlagt den ståndpunkt, att det totala kreditväsendets organisationsapparat om möjligt ej bör svälla, torde med hänsyn till arten av nämnda uppgifter endast två dylika institutioner kunna komma i fråga, nämligen riksbanken och Jordbrukarbanken eller möjligen båda i förening. I det följande undersökes nu, vilka skäl som kunna tala för en samordning av den direkta statliga kreditgivningen med riksbanken respektive Jordbrukarbanken.

Riksbankens organisatoriska förhållanden.

Av den ovan lämnade redogörelsen framgår, att riksbanken — förutom centralbanksrörelsen — förvaltar vissa statliga lånefonder, varjämte banken i mycket begränsad omfattning bedriver affärsbanksrörelse. Av dessa uppgifter är centralbanksrörelsen den ojämförligt viktigaste. Den är dessutom till sitt innehåll artskild från bankens övriga uppgifter liksom från sådana göro-

mål, som eljest tillhöra kompetensområdet för landets olika kreditinrättningar. Ytterligare är att framhålla, att centralbanksrörelsen väsentligen är koncentrerad till riksbankens huvudkontor, samt att det synes antagligt, att sagda rörelse skulle kunna utan olägenhet helt baseras på nämnda kontor. I så fall bör dock riksbanken för sedeltjänsten anlita vissa affärsbankskontor ute i landet, naturligen — om en sådan inrättas — anknutna till en statlig affärsbank.

Vad angår riksbankens *sysslande med statliga lånefonder* (här avses icke avbetalningslånefonden) har i det föregående utvecklats, att ifrågavarande verksamhet lämpligen kan sammanföras med viss annan statlig långivning och fondförvaltning, om en statsbank finnes att för ändamålet tillgå.

Innan emellertid bankkommittén till behandling upptager de spörsmål, som sammanhånga med riksbankens affärsbanksrörelse, synes det lämpligt att frågan om *avbetalningslåneverksamheten* blir föremål för diskussion.

Såsom ovan framhållits intager avbetalningslånefonden så till vida en särställning bland de statliga fonderna, att den redovisas bland riksbankens egna fonder, samt att banken, med ledning av endast vissa generella lånebestämmelser, fritt disponerar fonden för utlåning. Enligt vad bankkommittén inhämtat, har fonden främst tagits i anspråk för utlämnande av studielån och mindre rörelsekrediter. Låntagarklientelet har väsentligen bestått av personer i tämligen blygsam ekonomisk ställning, men alla socialgrupper äro representerade. Innan lån utlämnas sker en prövning av ändamålet med den sökta krediten, varvid utgallras — förutom ansökningar, vilkas tillgodoseende skulle strida mot den allmänna kreditpolitik, som riksbanken anser böra föras — sådana kreditframställningar, som även eljest måste anses ha en mycket låg angelägenhetsgrad.

Gentemot ett fullföljande av långivningen från avbetalningslånefonden plägar stundom anföras, att densamma strängt taget är obehövlig, eftersom sparbankerna utlämna lån på samma villkor och utan svårighet skulle kunna övertaga den i förhållande till sparbankernas låneportfölj obetydliga lånestock, som avbetalningslånefonden representerar. Till detta kan genmälas, att det i tider av penningknapphet kan vara av värde för allmänheten att äga tillgång till en utlåningsreserv, även om denna har en relativt sett så liten omfattning som ifrågavarande fond.

Bankkommittén anser sig av det anförda skälet icke böra föreslå, att den statliga avbetalningslåneverksamheten skall avvecklas. Härmed är emellertid icke sagt, att avbetalningslånefonden bäst fyller sina funktioner, om dess förvaltning kvarligger hos riksbanken, sedan dennas befattning med de statliga utlåningsfonderna upphört. Med hänsyn till att utlåningsverksamheten avser hela landet och att densamma i hög grad bör bygga på lokal- och personkännedom, synes det lämpligare att låta avbetalningslånefonden åtfölja sistnämnda fonder. I enlighet härmed förordar kommittén, att avbetalningslånefonden utbrytes ur riksbanksfonden och återgår i statsverkets direkta ägo. Förvaltningen av fonden torde därefter böra anföras den i det föregående

diskuterade statsbanken. Sagda organ skulle härigenom komma att förfoga över ett för utlåning avsett belopp, oberoende av läget i övrigt på lånemarknaden. Vidare skulle i ett eller annat fall kunna till avbetalningslånefonden hänvisas personer, som icke alls eller blott delvis kunde få sitt lånebehov tillgodosett ur en statlig lånefond med specialändamål.

Beträffande slutligen *riksbankens rena affärsbanksrörelse* har densamma ingen betydelse i inlåningshänseende och en mycket begränsad betydelse i vad gäller utlåningen. Jämförd med affärsbankernas lånerörelse har sålunda riksbankens kreditgivning en så ringa volym, att den närmast ter sig betydelselös. Riksbankens nuvarande personalkader och dess övriga organisatoriska resurser torde för övrigt knappast medgiva en sådan utökning av bankens in- och utlåning, att denna rent volymmässigt kan få någon nämnvärd betydelse ur konkurrenssynpunkt. Då riksbanken vid sin kreditgivning till allmänheten i princip tillämpar sådana normer, som den önskar att affärsbankerna skola följa, torde emellertid banken i en del fall, enbart genom att ställa i utsikt kredit åt enskilda personer, kunna föranleda, att dessa få kredit hos affärsbank till lägre ränta än affärsbanken eljest skulle vilja medgiva. Eventuellt förekommande ansatser till lokala kreditkarteller torde likaledes kunna motverkas genom riksbankens utlåningsverksamhet. Även om dylika händelser knappast under senare år förekommit, åberopas desamma likväl ofta som argument för ett fullföljande av riksbankens affärsbanksrörelse, och det kan nog — oavsett hur man vill bedöma affärsbankernas sätt att fullgöra sina uppgifter som kreditgivare — icke bestridas, att enbart existensen av riksbankens möjlighet att bevilja en affärskredit kan i någon mån utgöra en räntereglerande faktor. Det torde dock framstå såsom alldeles klart, att denna verkan är mindre betydande i jämförelse med den generella inverkan på penning- och kapitalmarknaden, som riksbanken genom sin centralbanksfunktion kan utöva.

Riksbankens övriga affärsbanksverksamhet består i utrikesaffärer. Såsom ovan omtalats utgöras dessa av remboursrörelse, utbetalningar i utlandet och affärer med resevalutor. Kunderna i denna verksamhetsgren äro dels enskilda firmor eller personer, dels vissa statliga företag och inrättningar, som ha affärer på utlandet; de senare torde, i den mån de anlita riksbanken, så gott som uteslutande anlita dess huvudkontor. Riksbankens utrikesaffärer synas i avseende å sin volym och sin marknadsreglerande betydelse ungefär motsvara bankens övriga affärsbanksverksamhet. I sistnämnda hänseende må för övrigt framhållas, att de av samtliga svenska affärsbanker såsom medlemmar i svenska bankföreningen tillämpade minimitarifferna i fråga om provisioner och dylikt vid rembourser m. fl. utrikesaffärer, i huvudsak jämväl tillämpas av riksbanken.

Av det anförda framgår, att riksbankens organisation å ena sidan synes överdimensionerad i förhållande till den marknadsreglerande betydelse, som bankens affärsbanksmässiga rörelse har, men å andra sidan otillräcklig för att möjliggöra en sådan utvidgning och intensifiering av sagda rörelse, att denna blir av verklig betydelse som konkurrensfaktor. Det torde ej heller kunna förne-

kas, att vissa olägenheter uppkomma jämväl därigenom, att riksbankens ledning tvingas dela sin uppmärksamhet mellan de betydelsefulla centralbanksfrågorna och de i förhållande härtill relativt oviktiga spörsmål, som sammanhånga med bankens affärsbanksrörelse och den sociala kreditgivningen. Enbart den omständigheten att åtskillig tid måste av bankledningen reserveras för den mångfald periferiska problem som sammanhånga med riksbankens stora lokalorganisation torde utgöra en belastning. Man synes ha anledning förutsätta, att bankofullmäktiges upprepade framställningar om indragning av avdelningskontor bl. a. få ses mot bakgrunden av här beskrivna förhållanden.

Den slutsats som kan dragas av det här anförda är att riksbanken borde omvandlas till en ren centralbank, därvid dess affärsbanksrörelse kunde antingen helt nedläggas eller ock överföras till någon annan inrättning. Valet mellan dessa alternativ innebär ett ståndpunktstagande till frågan, huruvida behov föreligger av en i statens regi bedriven affärsbanksrörelse.

Behovet av en statlig affärsbanksrörelse.

Det skäl, som främst åberopats till förmån för fullföljande av en sådan statlig affärsbanksverksamhet som riksbanken nu utövar är, att verksamheten kan antagas vara behövlig som en regulator i förhållande till de privata bankerna. Ytterst vilar detta skäl på den uppfattningen, att de enskilda kreditinstituten i vissa lägen skulle kunna befaras åsidosätta sina samhällseliga uppgifter, antingen genom att vägra tillgodose rimliga kreditbehov eller genom att föreskriva oskäliga ränte- eller andra kreditvillkor. Det har vidare gjorts gällande, att en statlig affärsbank borde inrättas i syfte att minska det alltför stora inflytande över landets näringsliv, som de privata bankerna erhållit genom sin finansiering av handel och industri. Detta inflytande skulle särskilt komma till synes genom dels den persongemenskap i bank- och bolagsstyrelser, som delvis råder mellan bankernas och vissa storföretags ledningar, dels den omständigheten, att vissa storbanker genom dem närstående företag, s. k. holdingbolag, utöva ett bestämmande inflytande över ett antal stora näringsföretag.

Vad först angår bankernas räntemarginaler har kommittén ingående dryftat denna fråga, bl. a. mot bakgrunden av innehållet i den s. k. marginalutredningen¹. På grundval härav har kommittén kommit till den uppfattningen, att — i vart fall såvitt angår de senaste 10 à 15 åren — det i stort sett icke kan anses styrkt, att bankerna vid sin kreditgivning föreskrivit oskäliga villkor. Det har också gjorts gällande, att de svenska bankerna arbeta med en räntemarginal som är lägre — i vissa fall betydligt lägre — än den affärsbankerna

¹ På Kungl. Maj:ts uppdrag utförd av bank- och fondinspektionen, som den 15 mars 1943 överlämnade utredningen till finansdepartementet, vars chef därefter uppdrog åt tre särskilt tillkallade sakkunniga att ytterligare bearbeta utredningen; resultatet av nämnda bearbetning redovisades den 10/2 1944 till finansdepartementet.

i de flesta främmande länder arbeta med. Med det anförda vill kommittén icke utsäga, att de svenska affärsbankerna i samtliga fall skulle ha iakttagit den återhållsamhet i förevarande hänseende, som objektivt varit möjlig. Exempel på motsatsen kunna givetvis anföras, men dessa exempel kunna med fog betraktas som sådana fel eller brister, vilka framträda i allt slags verksamhet, och böra följaktligen icke betraktas såsom representativa för det svenska affärsbanksväsendet i stort.

Beträffande härefter påståendet om bankernas brist på objektivitet vid kreditgivningen, innebär detta ett väsentligt svårare problem, vilket främst beror därpå, att begreppet objektivitet i detta sammanhang är synnerligen vanskligt att definiera. Härtill kommer, att de exempel, som andragas för att styrka ifrågavarande påstående, äro inbördes så olikartade. Ibland göres sålunda gällande, att bankerna under vissa perioder eftersatt stora intressegruppers legitima kreditkrav. Från jordbrukarhåll har exempelvis påpekats svårigheten för lantbrukarna att under 1930-talets första år erhålla lån på för dem godtagbara villkor; denna anmärkning torde särskilt avse hösten 1931, då ränteläget, i samband med Sveriges övergivande av guldmyntfoten, var osedvanligt högt. I detta sammanhang plägar man vidare från jordbrukarnas sida framhålla, att bankernas under 1930-talets första hälft ådagalagda brist på förståelse för jordbrukets kreditbehov avspeglades bland annat däri, att staten då ingrep reglerande genom att ställa krediter till jordbrukets förfogande via statsbudgeten. — Från andra håll åberopas till stöd för påståendet om bankernas brist på objektivitet, att stundom ett och samma kreditanspråk avvisas av en bank, medan en annan tillgodoser detsamma; på grund härav drages ej sällan den slutsatsen, att bankerna vid sin kreditprövning skulle åsidosätta sakliga grunder. Bankkommittén får i anslutning hertill anföras följande.

Såvitt angår de anmärkningar, som framförts från vissa intressegrupper, vill kommittén framhålla, att bankernas kreditgivning i första hand måste bedömas mot bakgrunden av det allmänna läget på penningmarknaden, som kan göra det för bankerna i allmänhet eller för vissa av dem omöjligt att tillgodose alla i och för sig välgrundade kreditanspråk. Vidare får man taga hänsyn till de förutsättningar, under vilka bankerna arbetat och alltjämt äro verksamma, d. v. s. man måste beakta den ram för deras verksamhet, som banklagen och praxis på kreditmarknaden uppdragit i det nuvarande samhället. De i sagda lag givna föreskrifterna till skydd för bankernas solvens och likviditet respektive bankernas strävan att erhålla bästa möjliga avkastning på av dem förvaltade medel föranleda sålunda, att det för kreditgivning disponibla kapitalet i somliga lägen koncentreras till vissa och i andra lägen till andra områden inom näringslivet, varvid övriga näringsgrenars kreditkrav automatiskt få svårare att hävda sig. Dessa förhållanden kunna visserligen, om man bestrider eller hyser tvekan rörande det berättigade i nyss angivna förutsättningar, kritiseras, men de utgöra enligt bankkommitténs uppfattning icke fog för

ett påstående om att bankerna skulle ha ådagalagt brist på objektivitet i den meningen, att icke affärsmässiga grunder fått fälla avgörandet vid deras kreditprövning. — Att på grundval av enskilda kreditsökandes erfarenheter finna det styrkt, att bankerna vid sin kreditgivning åsidosatt kraven på objektivitet i nyss nämnda mening, är överhuvud taget vanskligt. Ty det ligger i sakens natur, att olika bankledningar kunna komma till skilda resultat vid sin prövning av ett låneanspråk, och de felbedömningar eller oriktigheter, som i detta sammanhang kunna påvisas, böra enligt kommitténs mening rubriceras som sådana fel eller brister, som framträda i allt slags verksamhet. Detta hindrar givetvis inte, att fall kunna förekomma, då en bank, som beviljat ett lån, vilket andra banker avböjt, därvid handlat i strid med direktiv, som kunna vara av riksbanken utfärdade, eller eljest åsidosatt den försiktighet som en bank bör iakttaga.

I enlighet med det anförda måste kommittén såsom obestyrkt beteckna påståendet, att affärsbankerna visat brist på objektivitet genom att medvetet låta osakliga motiv påverka sina beslut inom kreditverksamheten. — Därmed är dock icke sagt att icke bankernas kreditgivning kan tarva uppmärksamhet och även reglerande åtgärder från det allmännas sida.

Vad slutligen angår frågan om bankernas maktställning inom näringslivet och dess betydelse som motiv för inrättande av en statlig affärsbank, har kommittén kommit till den uppfattningen, att sagda spörsmål icke är att enbart betrakta som ett kredit- eller bankproblem utan sannolikt främst såsom ett problem berörande äganderätten till produktionsmedlen och avkastningen därav samt principerna för hur ledningen av näringslivet skall utväljas och utövas. På grund härav har kommittén icke funnit skäl att undersöka vilken betydelse nämnda argument må äga vid diskussionen rörande inrättande av en statlig affärsbank av här avsedd typ. Kommittén har dock den uppfattningen, att en dylik bank — om den ej blir av alltför ringa storlek — bör kunna öka statsmakternas möjlighet till insyn och inflytande på kreditmarknaden och därigenom öka förutsättningarna för ett säkrare bedömande av föreliggande problem.

För avgörande av frågan om staten bör driva affärsbanksverksamhet torde det emellertid icke vara nödvändigt, att kommittén grundar sitt resonemang på en analys av hållbarheten hos de här ovan relaterade klassiska argumenten i ämnet. Vad man däremot bör utgå från är följande omständigheter:

1. Staten har sedan lång tid tillbaka genom riksbanken bedrivit en — låt vara till sin omfattning mycket begränsad — med de privata bankerna konkurrerande verksamhet. Man kan icke göra gällande, att sistnämnda banker bedrivit sin rörelse på ett sådant sätt, att ett konkurrensregulativ gentemot dem varit ur samhällssynpunkt behövt, men man kan lika litet bevisa, att systemet skulle ha fungerat på samma sätt om regulatorn icke existerat. I varje fall torde det vara befogat att antaga, att en statlig affärsbanksrörelse skulle kunna framdeles få en viss betydelse som regulator i avseende å bankernas räntesättning och kreditvillkor i övrigt.

2. Det är obestriddt, att en tendens till kartellbildning mellan de enskilda bankerna föreligger. Genom bank- och fondinspektionens kartellövervakande verksamhet har sålunda ådagalagts bl. a. följande.

Samtliga banker äro för debitering av ersättning för tjänster åt allmänheten (t. ex. för krediter i räkning, betalning mot varudokument, notariat-tjänst) genom inbördes överenskommelser förpliktade att tillämpa vissa enhetliga minimitariffer. Vidare ha samtliga större och medelstora banker (utom Jordbrukarbanken) träffat ett flertal avtal rörande tillämpning av enhetliga inlåningsräntor. Ytterligare har under några år fram till oktober 1948 överenskommelse om vissa gemensamma normer i fråga om räntesättningen för viss del av utlåningen gällt mellan 13 av de största bankerna. Slutligen finnes ett tjugotal, huvudsakligen lokala avtal, vilka emellertid torde vara av tämligen ringa betydelse. Rörande ifrågavarande avtal får kommittén i övrigt hänvisa till publikationen Kartellregistret nr 3/1948 (jfr nr 7/1948) samt de till bank- och fondinspektionens kartellregister hörande bilagorna. Det torde visserligen icke kunna ådagaläggas, att dessa olika avtal i stort sett vållat några olägenheter för den lånesökande allmänheten. Men tendensen till kartellbildning visar dock, att en motvikt genom konkurrens från en statlig affärsbank skulle i vissa lägen kunna tänkas bli av betydelse.

3. Det existerar en utbredd opinion, som icke är övertygad om att samhället skulle kunna undvara det regulativ i förhållande till de privata bankerna, som förekomsten av en statlig affärsbanksrörelse innebär. Om än denna opinion icke kan anses utgöra något sakskäl för en sådan rörelse, torde man dock ej böra underskatta betydelsen — även ur de privata bankernas egen synvinkel — av att genom en statlig konkurrens eliminera de miss-tankar, som ligga bakom denna opinion.

4. Sedan lång tid tillbaka har pågått en omfattande bankkoncentration. Affärsbankernas antal, som på 1880-talet utgjorde ca 90, har sålunda praktiskt taget oavbrutet nedgått, och enbart sedan 1919 — det år då efter förslag av 1917 års bankkommitté lagbestämmelser rörande särskilt tillstånd för bankfusion infördes — reducerats från 50 till 22; under 1940-talet ha icke mindre än 7 bankfusioner ägt rum. Man torde enligt kommitténs mening icke kunna bortse från möjligheten av att ytterligare fusioner kunna tänkas bli aktuella, bl. a. på den grund att räntabiliteten för de mindre och medelstora bankerna visat en i jämförelse med storbankerna sjunkande tendens, och att denna tendens mycket väl kan tänkas i framtiden bli ytterligare förstärkt. Även om emellertid koncentrationsrörelsen numera skulle vara avslutad, har den dock redan fortskridit så långt, att en av det allmänna ledd och kontrollerad affärsbanksrörelse framstår såsom mera motiverad än tidigare.

De här relaterade omständigheterna tala var för sig i sin mån för inrättande av en statlig affärsbanksrörelse. De utgöra enligt bankkommitténs mening tillsammans praktiska och psykologiska skäl för att den affärsbanks-

rörelse, som staten nu i obetydlig omfattning driver genom riksbanken, ersättes med en väsentligt utvidgad och mera effektiv verksamhet på detta område. Närmast till hands ligger härvid att för ändamålet utnyttja Jordbrukarbanken, vars aktier till mer än 99 % ägas av staten. Förutsättningarna härför skola i det närmast följande upptagas till granskning.

Kap. 5. Förutsättningar för Jordbrukarbankens omvandling till en statlig affärsbank.

Inledande synpunkter.

Jordbrukarbanken driver för närvarande rörelse vid sammanlagt 40 kontor, nämligen huvudkontoret i Stockholm, 4 andra kontor i Stockholm samt 35 avdelningskontor i landsorten. Av de senare är endast ett beläget i Norrland, nämligen Gävle-kontoret. I de fyra nordligaste länen har således Jordbrukarbanken ej något kontor och vidare saknas kontor på Gotland. I samtliga övriga län finnas avdelningskontor, varvid emellertid är att märka, att av residensstäderna Nyköping och Mariestad icke äro representerade bland kontorsorterna. Sammanfattningsvis kan anföras, att Jordbrukarbankens kontorsnät är tätast i Skåne och Blekinge (sammanlagt 12 kontor), medan det samma i övrigt är tämligen glest.

Jordbrukarbankens rörelse har hittills bedrivits enligt samma riktlinjer som övriga affärsbanker, d. v. s. staten har icke på något sätt utnyttjat sin ställning i banken för specifikt statliga ändamål. I fråga om räntesatser, övriga villkor för in- och utlåning m. m. tillämpar banken samma normer som övriga affärsbanker och driver för övrigt en rent kommersiell rörelse. Jordbrukarbanken är ansluten till Svenska bankföreningen och tillämpar följaktligen de för föreningens medlemmar gällande tarifferna i fråga om tjänster och uppdrag åt allmänheten. I övrigt står emellertid banken utanför avtal av hithörande art.

Allmänna förutsättningar.

Juridisk form.

Enligt numera gällande bestämmelser äga affärsbankerna driva sin rörelse allenast i aktiebolagsform. Såvitt kommittén kunnat finna, bör lämpligen även en statlig affärsbanksrörelse drivas i sådan form. Denna företagsform utnyttjas av staten i skilda verksamhetsgrenar, såväl då fråga är om statliga monopolföretag — t. ex. Tobaksmonopolet, Vin- & Spritcentralen, Radiotjänst, Svenska Penninglotteriet, Tipstjänst, m. fl. — som statsägda företag, vilka driva sin verksamhet i konkurrens med enskilda företag, exempelvis Statens skogsindustrier, Norrbottens järnverk och Sveriges centrala restaurangaktiebolag. Särskilt bör framhållas, att aktiebolagsformen medgiver större frihet i fråga om anställnings- och lönefrågor. Det bör ävenledes understrykas, att ett statligt aktiebolag icke är såsom ett ämbetsverk direkt underställt statsmakterna, vilket självfallet är ägnat att befordra ett bolags självständighet. Bankkommittén anser därför, att någon ändring i Jordbrukarbankens organisationsform icke är behövlig eller ens lämplig vid den ifrågasatta omläggningen av bankens verksamhet.

Principer för rörelsen.

Beträffande härefter frågan om den statliga bankens inordnande under de för privata affärsbanker gällande bestämmelserna har kommittén utgått ifrån att den egentliga statliga bankverksamheten skall bedrivas efter rent affärs-mässiga grunder och skild från de fondförvaltande och övriga, merendels till den statliga subventionsverksamheten hörande uppgifter, som, i enlighet med vad kommittén i andra sammanhang anför, kunna väntas bli pålagda banken. Kommittén har sålunda förutsatt, att de affärsbanksmässiga grenarna av bankens verksamhet skola betraktas såsom en fristående enhet med klar redovisning av rörelseresultatet, under det att utfallet av den andra sidan av bankens verksamhet kommer att avspeglas i statsbudgeten. Den egentliga affärsbanksrörelsen bör vidare — i motsats till de i den statliga subventionsverksamheten ingående grenarna av bankens verksamhet — vara i princip underkastad samma regler, som gälla för det privata bankväsendet. Av praktisk betydelse är härvidlag särskilt, att den statliga banken icke genom speciella lagbestämmelser eller i administrativ ordning erhåller förmåner i konkurrenshänseende gentemot andra banker. Såsom en sådan förmån får dock självfallet icke den omständigheten betraktas, att den statliga banken i sin in- och utlåningsrörelse, ävensom i fråga om sina övriga verksamhetsgrenar, bör kunna påräkna, att statliga verk och institutioner företrädesvis komma att anlita densamma. Det ovan gjorda uttalandet jävas icke heller därav, att någon för bankväsendet grundläggande sats vid sin tillämpning i konkreta fall kan verka olika för de särskilda bankerna, beroende på verksamhetens skiftande struktur. De faktiska krav, som vid tillämpningen av gällande bestämmelser böra uppställas beträffande den statliga bankens rörelse, kunna sålunda i något hänseende lika väl tänkas bli skärpta som mindre långt gående än de anspråk, som kunna komma att härutinnan gälla för en bank med olikartad verksamhet.

Som en konsekvens av vad kommittén senast anført bör för den statliga banken — i vad avser den egentliga affärsbanksrörelsen — gälla samma krav i fråga om likviditet och solvens som för de privata affärsbankerna.

Vad först rör likviditetsbestämmelserna innebär kommitténs inställning emellertid icke, att den faktiska relationen mellan kassatillgångar och kortfristiga skulder hos den statliga banken med nödvändighet behöver bli densamma som hos de privata bankerna. I överensstämmelse med vad ovan generellt framhållits, måste man nämligen vid bedömningen av en banks likviditetsbehov taga hänsyn till verksamhetens struktur. Kommittén vill i detta avseende erinra om att de olika privata bankerna själva, allt efter rörelsens särskilda krav, tillämpa varierande likviditetsnormer. Eftersom den statliga affärsbanken i sin affärsmässigt bedrivna rörelse kan tänkas få delvis en annan sammansättning av sin portfölj än den för de flesta affärsbanker vanliga, synes det ej osannolikt, att, även med ensartade regler, likviditetskraven hos denna bank faktiskt kunna bli annorlunda än hos flertalet övriga banker.

Vad härefter angår de till skydd för solvensen givna föreskrifterna är det tydligt, att man vid bedömningen av ett statligt bankföretags förmåga att fullgöra sina förpliktelser i praktiken fäster mera avseende vid bankens egenkap av statlig än vid fondernas storlek. Sätillvida är givetvis detta betraktelsesätt riktigt, som man icke gärna kan tänka sig den situationen inträffa, att en statlig banks insättare skulle bli nödlidande, om banken genomförde en likvidation. Men det oaktat har kommittén i konsekvens med vad ovan anförts funnit, att gällande fondtäckningsregler utan inskränkning böra bliva tillämpliga på en statlig bankrörelse. Bl. a. för jämförelser mellan den statliga affärsbanken och övriga affärsbanker, t. ex. i fråga om räntabiliteten, böra enhetliga regler i avseende å fondtäckningen upprätthållas. Ytterligare är det också för att befordra en sund utveckling av banken av betydelse, att bankledningen tvingas taga hänsyn till fondtäckningsreglerna.

Kontroll över rörelsen.

Av den ståndpunkt, som kommittén här genomgående intagit i fråga om den statliga bankens ställning i förhållande till de privata affärsbankerna, följer till sist, att anledning saknas att föreslå annat organ än bank- och fondinspektionen som övervakande myndighet för den affärsbanksmässiga grenen av bankens verksamhet.

Den här redovisade utredningen ger vid handen, att den statliga banken, i vad gäller dess egentliga bankverksamhet, bör inordnas under lagen om bankrörelse. Jordbrukarbanken synes alltså utan omläggning av rörelsen eller ändring i organisationsformen kunna fungera som en statlig affärsbank.

Speciella förutsättningar.

Nästa fråga att avgöra blir huruvida Jordbrukarbanken även eljest kan vara skickad att fullgöra nyssnämnda funktion. Hit höra särskilt de spörsmål, som sammanhånga med bankens storlek och struktur samt dess rörelse och förvaltning. Fondernas belopp och kontorsorganisationen måste sålunda justeras för att banken skall kunna ombesörja sina nya uppgifter, och bestämmelserna rörande hur bankens ledning skall sammansättas och utses böra likaledes bli föremål för översyn mot bakgrunden av bankens förändrade funktion. Innan dessa spörsmål upptagas till behandling, torde emellertid ställning få tagas till frågan hur staten skall organisera den kreditgivning, som sker med anlitande av särskilda utlåningsfonder och för vilka ett gemensamt kreditorgan befunnits önskvärt; i detta sammanhang bör även avgöras, huruvida riksbankens avdelningskontor, såsom i stor utsträckning sysselsatta med just kreditgivning ur statliga lånefonder, böra tillföras den ifrågasatta statliga bankens organisation.

Bankkommittén upptager i närmast följande kapitel frågan huruvida en samordning av statlig affärsbanksrörelse och fondförvaltning är möjlig och lämplig samt diskuterar i senare avsnitt de ytterligare spörsmål, som sammanhånga med den planerade statsbankens organisatoriska och övriga förhållanden.

Kap. 6. Samordning av affärsbanksrörelse och fondförvaltning.

Allmänna synpunkter.

Den utlåningsverksamhet som bedrives med anlitan- de av statliga låne- fonder är, såsom ovan utvecklats, i allmänhet i en eller annan form subven- tionsbetonad, i vilket hänseende den sålunda helt skiljer sig från vanlig bank- rörelse. Den omständigheten att lånefonderna uppbyggas genom anvisande av anslag över statsbudgeten, och att fonderna sålunda ägas direkt av staten, innebär vidare, att sammanblandning icke får ske mellan de medel, som ingå i fondförvaltningen respektive bankrörelsen. Härav framgår, att de olika verksamhetsgrenarna måste hållas bokföringsmässigt väl åtskilda. Då emellertid nästan alla de arbetsmoment, som ingå i fondförvaltningen, ha sin motsvarighet i bankrörelsen, vore det uppenbarligen synnerligen opraktiskt att driva separeringsintresset så långt, att icke samma tjänstemän skulle kunna sköta såväl fondförvaltningsgöromål som vanliga banksysslor. En sådan kategoriklyvning av de anställda kan visserligen vara rationell, då hel- tidsarbetskraft är erforderlig inom vardera av de båda arbetsområdena, men i den mån dylikt behov ej föreligger, torde man få räkna med, att arbetsför- delningen emellan de olika tjänstemännen sker på grundval av arbetsupp- giftens sakliga innehåll och ej efter någon formell norm. Angivna förhållan- de kommer emellertid att leda till vissa redovisningstekniska problem, efter- som man bör utgå från att vardera verksamhetsgrenen bör belastas endast med de till densamma hänförliga kostnaderna. Alla gemensamma utgifter t. ex. lokalhyror, telefonavgifter, löner till personer, som sysselsättas inom båda verksamhetsgrenarna, måste därför fördelas så att desamma så nära som möjligt svara mot sagda grenars andel i rörelsen. Endast härigenom kan resultatet av affärsbanksrörelsen redovisas på ett sätt, som tillåter dragande av slutsatser rörande riktlinjerna för sagda verksamhet. Att även kostnaderna för skötseln av de statliga lånefonderna redovisas särskilt torde vara nödvändigt, eftersom sådana kostnader skola bestridas genom anvisande av anslag över riksstaten.

Vid sidan av de fördelar ur organisations- och kostnadssynpunkt, som en samordning mellan direkt statlig långivning och affärsbanksrörelse kan med- föra, synes en sådan samordning jämväl så till vida i vissa fall erbjuda en fördel, att det kreditbehov vid sidan av statsunderstödet, som en låntagare ej sällan torde ha, kan tillgodoses av samma organisation som lämnar stats- understödet. Om, för att taga ett exempel, en företagare erhåller en anlägg- ningskredit för ett industriföretag ur en statlig lånefond, torde han därut- över merendels vara i behov av vanlig rörelsekredit på bankmässiga vill- kor. För såväl företagaren som kreditgivaren förenklas givetvis transaktio-

nen, om parterna redan i annat sammanhang stå i förbindelse med varandra. — Ytterligare en fördel — närmast för den statliga affärsbanken — ligger däri, att dess rörelse bör kunna få en ökad omfattning tack vare den kontakt med olika kreditsökande, som banken erhåller till följd av sitt sysslande med kreditgivningen från vissa statliga lånefonder. Slutligen kan påpekas, att förvaltningen av de statliga lånefonderna bör kunna bli mera effektiv och rationell, i den mån den skötes av tjänstemän med bankrutin.

En samordning av statlig affärsbanksrörelse och fondförvaltning synes alltså kunna rekommenderas under förutsättning, att de båda verksamhetsgrenarna hållas bokföringsmässigt åtskilda. Huruvida sagda åtskillnad bör gälla även i avseende å kontrollen av de olika grenarna diskuteras i följande avsnitt.

Kontroll över fondförvaltningen.

Bankkommittén har ovan i kap. 5 funnit, att bank- och fondinspektionen bör fungera som tillsynsmyndighet i avseende å den affärsbanksmässiga grenen av en statlig affärsbanks verksamhet. Frågan blir då, vem som bör utöva kontrollen över den fondförvaltande verksamhet, som en sådan bank må komma att bedriva.

Vid besvarandet av denna fråga bör till en början framhållas, att det själfallet vore ur den statliga affärsbankens synpunkt till fördel, om övervakningen av hela dess verksamhet kunde förläggas till ett och samma organ. Särskilt för de tjänstemän i banken, som medverka i både affärsbanksrörelsen och fondförvaltningen, skulle det obestriddigen te sig egenartat, om vissa av deras åtgärder skulle kontrolleras av en myndighet och andra av ett annat kontrollorgan. I sådana ovan beskrivna fall, där en låntagare för ett gemensamt ändamål erhållit dels en affärsmässig kredit och dels ett lån ur en statlig lånefond, skulle det vidare vara ur övervakningssynpunkt irrationellt att engagera olika kontrollorgan, eftersom dessa därigenom komme att delvis utföra dubbelarbete. Slutligen bör framhållas, att övervakningens effektivitet i vissa fall kunde bli försämrad, därest tillsynsområdet skulle delas mellan två olika organ; teoretiskt vore det sålunda möjligt för banken att överflytta eller omrubricera ett engagemang i syfte att undandraga detsamma från granskningsområdet för det kontrollorgan, som kunde befaras ha fog för anmärkning mot engagemanget.

Den ovan ställda frågan torde med hänsyn till det anförda kunna förenklas till att avse, huruvida bank- och fondinspektionen lämpligen kan fungera som kontrollorgan jämväl såvitt angår bankens sysslande med statliga lånefonder. Svaret beror givetvis på vilka uppgifter som kunna anses tillhöra ifrågasvarande tillsynsområde. Härom får kommittén anföra följande.

Allt beviljande av krediter — även subventionsmässiga sådana — samt dessas förvaltning innebär en prövning av låntagarens ekonomiska och, ofta nog, personliga förhållanden samt det förekommande låneobjektets värde. I

de delar, övervakningen avser dylik prövning, är inspektionen uppenbarligen lämplig som kontrollorgan.

Förvaltningen av statliga lånefonder är merendels reglerad av, ej sällan detaljerade, författnings- och andra bestämmelser. Tillsynen över en statlig affärsbanks beviljande och förvaltande av statliga krediter, som lämnats ur lånefonder, innebär därför även en kontroll över att ifrågavarande bestämmelser iakttagits. Även en sådan tillsyn — där så finnes lämpligt begränsad till stickprovsgranskning — kan givetvis utföras av bankinspektionen lika väl som av någon annan myndighet med ekonomisk och juridisk sakkunskap. Möjligen kan det tänkas, att inspektionen, därest den statliga affärsbankens här avsedda arbetsuppgifter komma att gälla ett betydande antal lånefonder, vilkas förvaltning regleras av sinsemellan olikartade låneförfattningar, får förstärkas med någon befattningshavare. Man kan självfallet icke förutsätta, att inspektionen skall hinna med att ägna sig åt övervakning av att erforderliga säkerhetshandlingar för av banken beviljade statliga krediter finnas, men dessa uppgifter — liksom siffergranskningen — torde utan olägenhet kunna anförtros bankens egen revision; det må tilläggas, att dylika rutinuppgifter icke åvila inspektionen i dess egenskap av bankövervakande organ i allmänhet.

Därest en statlig affärsbank skulle anförtros att självständigt handhava kreditgivningen från någon statlig lånefond, får emellertid uppdraget anses innefatta skyldighet för banken att icke blott iakttaga de direkta föreskrifterna för låneverksamheten och att pröva låntagarnas allmänna kreditvärdighet utan även att befordra det ekonomiskt-politiska syfte, som avses med kreditgivningen. Att öva tillsyn i sistnämnda hänseende torde icke kunna åläggas inspektionen — även om denna självfallet måste anses oförhindrad att, om den till äventyrs finner fog därför, framföra synpunkter härutinnan. Det må tilläggas, att riksräkenskapsverket i sin egenskap av revisionsorgan i avseende å flertalet nuvarande statliga lånefonders förvaltning icke torde utöva sådan tillsyn som sist nämnts, varför någon ändring i fråga om kontrollens innehåll ej torde ske, därest bankinspektionen kommer att fungera som övervakningsorgan jämväl beträffande den statliga bankens befattning med vissa statliga lånefonder. Om och i den mån en granskning härav ur allmänt ekonomiska synpunkter befinnes önskvärd, bör en sådan anförtros exempelvis statens saksrevision.

På här anförda skäl förordar bankkommittén, att bank- och fondinspektionen får i uppdrag att fungera som kontrollorgan i avseende å en eventuell statlig affärsbanks hela verksamhetsområde. Det bör emellertid åligga banken att till riksräkenskapsverket överlämna sådana uppgifter och sammanställningar rörande ifrågakommande statliga lånefonder, som erfordras för riksbokföringen.

Kap. 7. Riktlinjer rörande den statliga affärsbankens struktur och verksamhet.

Kontorsorganisationen.

En statlig affärsbank, bildad genom sammanslagning av Jordbrukarbanken och riksbankens avdelningskontor, skulle otvivelaktigt kunna icke blott driva vanlig bankrörelse utan även handhava den förvaltning av vissa statliga lånefonder, varom ovan talats. Kontorsnätet komme emellertid icke att bli så jämnt fördelat, som vore i och för sig önskvärt. I syfte att söka erhålla underlag för en bedömning angående å vilka orter en statlig affärsbank borde vara representerad utöver de platser, å vilka Jordbrukarbanken och riksbanken nu ha kontor, utförde bankkommittén redan 1946 vissa utredningar. Vid dessa utröntes de större och medelstora städernas rangordning i avseende å

1. utlåningen i affärsbanker;
2. den sammanlagda utlåningen i affärs- och sparbanker samt jordbrukskassor;
3. in- och utlåningen i affärsbanker;
4. den sammanlagda in- och utlåningen i affärs- och sparbanker samt jordbrukskassor.

Ehuru säkra slutsatser icke kunna dragas av ifrågavarande utredningar — bl. a. torde primärmaterialet, såsom avseende månadsmedeltal för 1944, numera få anses föråldrat — anser sig kommittén kunna uttala, att den statliga bankens möjligheter att fylla sina funktioner som en det allmännas och allmänhetens bank skulle väsentligt förbättras, om banken jämväl bleve representerad inom ytterligare ett antal städer, speciellt i Norrland.

Det kan tänkas, att den statliga banken genom att utnyttja vissa Jordbrukarbanken nu tillhöriga — för en statlig affärsbank icke behövliga — småkontor som bytesobjekt, skulle kunna erhålla ett eller annat kontor, vilket bedömes som mera värdefullt för en statlig bankrörelse; i samma syfte kunna eventuellt de kontorslokaler begagnas, som anses överflödiga till följd därav, att Jordbrukarbanken och riksbanken inom vissa orter ha var sitt kontor. Uppenbarligen kunna dock härigenom endast några få kontor förvärvas, varför andra utvägar få anlitas. I sista hand får man tänka sig, att den statliga banken genom nyetablering förskaffar sig kontor på de platser, där banken anses böra vara representerad.

Frågan om hur den statliga bankens kontorsnät slutgiltigt skall utformas innefattar främst banktekniska och kommersiella överväganden. Det torde få ankomma på den blivande bankens ledning, att, i nära samråd med bank- och fondinspektionen, utföra de undersökningar och förhandlingar som i detta sammanhang erfordras. Kommittén förutsätter, att, därest resultaten av dessa

förhandlingar kunna antagas påverka anställningsförhållandena för bankpersonalen vid ifrågakommande kontor, tillfälle beredes personalens fackliga organisationer att företräda personalintressena.

Av den föregående uppläggnings framgår, att kommittén icke anser, att den statliga banken bör övertaga Göteborgs handelsbanks rörelse. Som en konsekvens av denna inställning böra enligt kommitténs mening statens intressen i Göteborgs handelsbank på ett eller annat sätt avvecklas. Det synes icke otänkbart, att i samband härmed vissa kontor skulle kunna förvärvas åt den statliga banken.

Förhållandet till AB Industrikredit.

I samband med de här framlagda förslagen till samordning av statens egen långivning och den statsägda Jordbrukarbankens verksamhet bör även den frågan besvaras, huruvida det är lämpligt, att den av aktiebolaget Industrikredit bedrivna rörelsen får ingå i den statliga banken. Härom får bankkommittén anföra följande.

Syftet med aktiebolaget Industrikredits inrättande var, såsom redogörelsen i kap. 2 utvisar, att bolaget skulle i vissa hänseenden komplettera affärsbankernas kreditgivning och icke konkurrera med dem om belåningsobjekten. Såsom förhållandena gestaltade sig under de första 10 à 12 åren av bolagets verksamhet kom emellertid till följd av penningrikligheten en sådan konkurrens att råda, vilket torde ha utgjort den främsta orsaken till den mycket långsamma, tidvis stagnerande utvecklingen av rörelsen. Den hastiga expansion av omslutningen, som ägt rum under de senaste åren, framför allt 1947 och 1948, förklaras till viss del därav, att bolaget övertagit en del äldre industrilån från vissa affärsbanker, vilka till följd av sin knapphet på lånedel gärna sett en sådan utveckling. Enligt vad kommittén under hand erfarit, torde sålunda under 1947 29 % och under tiden januari—november 1948 22 % av bolagets nyutlåning ha avsett från affärsbankerna övertagna krediter (ej byggnadskreditiv). Bolagets verksamhet kan därför i viss mån sägas utgöra en funktion av affärsbankernas likviditetsställning.

Även om bolaget sålunda icke fått den betydelse som varit avsedd, torde man ej därav kunna draga den slutsatsen, att bolagets rörelse utan vidare bör avvecklas, för så vitt det icke samtidigt tillses, att industriens behov av bundna krediter i annan ordning kan tillgodoses. Ansatser i denna riktning ha ej saknats. I första hand torde sålunda böra erinras om de förslag, som 1946 framlades av den s. k. småföretagsutredningen (SOU 1946:22) och som syftade bl. a. till utvidgning och förbättring av de statliga kreditmöjligheterna för hantverkare och mindre industriföretagare; av utredningen förutsattes, att ifrågakommande lån ofta torde bli långfristiga. I sitt remissvar över sagda förslag anförde bankkommittén bl. a. följande.

Ifrågavarande kreditbehov torde till väsentligaste delen kunna tillgodoses genom andra och mera närliggande åtgärder än dem utredningen föreslagit. Utredningen hade i sitt betänkande utgått från att statliga lån av här ifråga-

varande slag skulle beviljas endast i sådana fall, då lån på annat håll icke kunde erhållas, ehuru det ändamål, för vilket lånet erfordrades, bedömdes såsom räntabelt. Anledningen till att lånebehovet i här avsedda fall icke kunde täckas hos de vanliga kreditinstitutionerna torde merendels vara att låntagaren icke kunde presteras sådan säkerhet, som kreditinstituten på grund av gällande lagstiftning vore pliktiga att fordra, eller att han vore i behov av gynnsammare lånevillkor — framför allt med avseende å lånets löptid — än instituten jämlikt sina bolagsordningar eller reglementen ägde medgiva. Det vore emellertid bankkommitténs avsikt att i sinom tid framlägga förslag till åtgärder, som undanröjde de formella hindren för en sådan utvidgning av bankernas utlåningsrörelse. Därest bankerna i fall som här avsåges finge tillfälle att bevilja s. k. blancokrediter och på längre tid bundna krediter, torde behovet av en statlig kreditgivning på ifrågavarande område bliva förhållandevis ringa.

Bankkommittén har icke funnit anledning frånga sin sålunda uttalade mening rörande lämpligheten av att bankerna i viss utsträckning få möjlighet att bevilja blancokrediter och bundna lån. Ehuru kommittén ännu icke närmare dryftat innehållet i de förslag, som kommittén ämnar framlägga i ämnet, torde vissa synpunkter på frågan redan nu kunna framläggas. Härom får kommittén anföra följande.

Det behöver icke närmare utvecklas, att bankernas rätt till långivning av nyssnämnda slag måste omgärdas med ganska snäva skrankor. Det måste sålunda tillses, att sagda långivning icke erhåller en större volym än som kan anses försvarlig med hänsyn till den långivande bankens solvens och likviditet. För tillgodoseende av solvenssynpunkten — och i viss mån även likviditetskravet — kan det tänkas vara lämpligt att för varje bank fastställa en kreditkvot, eventuellt beräknad såsom viss andel av bankens eget kapital. Ytterligare torde ett kreditmaximum böra fixeras för varje enskild låntagare av hithörande kategorier, eventuellt bestämt så, att det motsvarar viss andel av den för vederbörande bank fastställda kreditkvoten. Självfallet får vidare förutsättas, att bank- och fondinspektionen i sin övervakningsverksamhet ägnar noggrann uppmärksamhet åt blancokrediterna och de bundna lånen, därvid man eventuellt kan tänka sig att inspektionen tillerkännes rätt att, inom vissa latituder, jämka kreditkvoterna. Till förstärkande av bankernas möjligheter att utlämna bundna lån kunde man slutligen överväga att låta bankerna inlåna medel, som ej finge uppsägas förrän viss tid förflutit; sistnämnda fråga är dock av så vittutseende art, att kommittén icke för närvarande kan binda sig för att framlägga förslag därom.

Skulle, i enlighet med bankkommitténs blivande förslag, affärsbankerna erhålla rätt att tillhandahålla bundna lån samt, i större utsträckning än nu, blancokrediter, kommer uppenbarligen behovet av att upprätthålla aktiebolaget Industrikredits rörelse att bortfalla. Intill dess en sådan lagändring skett, eller här avsedda lånebehov i annan ordning — t. ex. genom utvidgning av statens kreditgivning på området — kan tillgodoses, torde man emellertid ej kunna avvara den art av låneverksamhet som Industrikredit utövar. Det är dock icke erforderligt, att denna verksamhet utövas i samma ordning som nu. Därest staten bildar en särskild bank med huvuduppgift att

driva affärsbanksrörelse, synes det sålunda av praktiskt-organisatoriska skäl lämpligt, att även aktiebolaget Industrikredit, såsom i realiteten statsägt, drives av den statliga banken. Denna rörelse måste härvid i bokföringshänseende hållas skild från Industrikredits rörelse, men detta förhållande får självfallet icke hindra den rationalisering, som ligger däri att Industrikredits styrelse rekryteras ur bankstyrelsen, att rörelserna bedrivs inom samma lokaler och att samma tjänstemän härvid anlitas. Så snart bankerna erhållit möjligheter att bevilja bundna lån samt, i större utsträckning än nu, blanco-krediter, bör bolaget även formellt upphöra med sin verksamhet, varvid den statliga banken bör genomföra likvidationen.

Bankens konstituerande.

Ovan har förutsatts, att den föreslagna statliga affärsbanken skall organiseras som ett bankaktiebolag, uppbyggt med Jordbrukarbanken som stomme. Ur principiell synpunkt skulle det enligt kommitténs uppfattning vara lämpligast, att staten ägde samtliga aktier i den nya banken; dylika enmansbolag äro som bekant tillåtna enligt den nya aktiebolagslagen. Då emellertid lagen om bankrörelse — vilken i det föregående ansetts böra vara giltig även för den statliga affärsbanken — i sin 17 § föreskriver, att aktieägarna i ett bankaktiebolag skola vara till antalet minst 20, torde man — intill dess sistnämnda lag i bl. a. angivna hänseende bringats i överensstämmelse med aktiebolagslagen — böra räkna med, att jämte staten tills vidare minst 19 personer bli delägare i den nya banken. — I förbigående vill kommittén vidare anmärka, att namnet Jordbrukarbanken bör utbytas mot ett nytt firmanamn av mera allmän karaktär.

Till den förutsatta bankbildningen — eller rättare bankombildningen — knyta sig ett antal andra frågor av juridisk-teknisk art, vilka bankkommittén i stort sett anser sig sakna skäl gå in på, då de lämpligen böra lösas av den blivande bankens ledning. Några av dessa spörsmål få dock anses äga den principiella betydelse, att kommittén icke kan förbigå dem. De upptagas i det närmast följande till behandling.

Förvaltning och styrelse.

Enligt 71 § lagen om bankrörelse utövas aktieägares rätt att deltaga i handhavandet av bolagets angelägenheter å bolagsstämma. Då staten förutsatts komma att äga hela eller så gott som hela aktiekapitalet i den statliga banken, uppkommer frågan om hur staten skall vara representerad vid bolagsstämman såsom företagets ytterst bestämmande organ.

Ifrågavarande problem har varit föremål för diskussion beträffande flera statliga eller halvstatliga företag och därvid blivit löst enligt något olika linjer. Vad man synes ha eftersträvat är att *dels* undvika att statsmakterna, regering och riksdag, *direkt* engagera sig i företagets löpande skötsel, *dels*

erhålla garanti för att staten såsom ägare av eller huvuddelägare i företaget erhåller det avgörande inflytande över företagets förvaltning, som en sådan intressent bör äga. För vissa statliga aktiebolag har man sökt tillgodose dessa synpunkter genom en kombination av åtgärder, som innebära, att aktierna och deras röstvärde fördelats så, att flertalet röster vid bolagsstämma tillhöra andra aktieägare än staten själv, att, emellertid, godkännande av Kungl. Maj:t utgör en förutsättning för aktieägarskap i bolaget *samt att*, oavsett rösträttsförhållandena, halva styrelsen, däribland ordföranden och vice ordföranden, utses av Kungl. Maj:t i konselj. Exempel på bolag, vilkas stämмо- och styrelseförhållanden ordnats enligt nämnda riktlinjer, utgöra Vin- och spritcentralen, Tobaksmonopolet och Sveriges centrala restaurang aktiebolag. Speciella — och tämligen komplicerade — bestämmelser¹ i enahanda syfte gälla i avseende å den hälft av aktiekapitalet, som staten innehar i aktiebolaget Aero-transport.

I andra statliga aktiebolag åter finnas visserligen, jämte staten, ett antal aktieägare, men dessa äga icke andra stämmobefogenheter än lagstiftningen tillerkänner dem, vilket i de avsedda fallen innebär, att staten ensam träffar avgörandet i stämмоangelägenheter. Exempel härpå äro Jordbrukarbanken, Norrbottens järnverk och Svenska skifferoljeaktiebolaget, för vilka vederbörande statsråd i realiteten utgör bolagsstämma.

Det beslut, vari en bolagsstämmas beslutanderätt främst framträder, är styrelsevalet. Om man vill skapa garanti för att den statliga affärsbanken erhåller en sådan självständighet, som ovan beskrivits — vilket bankkommittén finner eftersträfvansvärt — böra alltså särskilda föreskrifter skapas rörande hur styrelsen skall utses och vara sammansatt. Efter ingående diskussioner i denna fråga har kommittén funnit, att nyssnämnda syfte bäst tillgodoses, därest i bolagsordningen inskrivas vissa bestämmelser rörande de kvalifikationer, som styrelseledamöterna böra uppfylla; om så sker torde det vara överflödigt att skapa specialregler rörande bolagsstämmans befogenheter.

I enlighet härmed föreslår kommittén, att i bolagsordningen föreskrives, att den övervägande delen av styrelsen skall bestå av personer, som representera sakkunskap och erfarenhet från näringslivets olika områden. Den enda diskvalifikationsgrund, som kommittén vill förorda, är hög ålder; den som uppnått 70 år, bör sålunda ej kunna mottaga val till styrelseledamot eller suppleant. Inom ramen för nämnda principer bör vederbörande departementschef, i sin egenskap av företrädare för statens aktier, äga fritt utse den styrelse han finner lämplig. — Det må tilläggas, att det föreslagna systemet i realiteten överensstämmer med vad som sedan länge — med gott resultat — tillämpats i avseende å Jordbrukarbanken.

Beträffande härefter antalet styrelseledamöter torde detsamma böra uppgå till högst 12, inklusive verkställande direktören, som bör vara självskriven styrelseledamot. Suppleanternas antal synes lämpligen kunna fixeras till högst 6.

¹ Prop. nr 176/1948, s. 13—14 och 21.

Mandattiden för styrelseledamöterna torde, i enlighet med vad numera i allmänhet gäller för större aktiebolag, böra begränsas till ett år.

I detta sammanhang vill bankkommittén uttala, att varje avdelningskontor som regel bör ha en särskild lokalstyrelse. Ledamöternas antal kan variera något med kontorets storlek, men torde i allmänhet böra sättas till 3 à 5. Då en decentralisation av göromålen inom banken bör eftersträvas, bör lokalförvaltningen anförtros vidast möjliga befogenheter.

Verkställande direktör.

Av största vikt är, att banken såsom verkställande direktör och chef erhåller en skicklig, erfaren och initiativkraftig person. Denne, som självfallet bör tillsättas av styrelsen, samt — såsom ovan anmärkts — vara ledamot däri, måste få en fri och självständig ställning inåt såväl som utåt. Han bör sålunda ha samma handlingsfrihet som chefen i de större privata bankföretagen. I fråga om hans ställning utåt bör gälla, att han icke får åtaga sig uppdrag utanför banken, som kan sätta hans objektivitet eller möjlighet att ägna praktiskt taget hela sin tid åt bankens intressen, i fara.

Av betydelse är, att även övriga högre befattningshavare och chefer för avdelningskontoren få en självständig ställning, som tillåter dem att — givetvis under ansvar och kontroll — taga egna initiativ och handla efter eget omdöme.

Personal- och lokalfrågor.

Bankkommittén har ovan föreslagit, att den blivande statliga bankens ledning skall utföra erforderlig utredning beträffande bankens kontorsorganisation. Med hänsyn härtill torde det icke vara behövt eller ens lämpligt att här framlägga annat än vissa allmänna synpunkter i ämnet.

Det får förutsättas, att personalen hos Jordbrukarbanken — vilken avses bli stomme i den blivande statliga affärsbanken — kommer att kvarstå i sina befattningar. Därest vissa Jordbrukarbanken nu tillhöriga kontor utbytas mot andra bankkontor, torde man, i enlighet med vad som nu är brukligt, kunna antaga, att praktiskt taget samtliga de berörda banktjänstemännen övergå i den banks tjänst, som övertager kontoret. Självfallet komma de frågor, som i anslutning till träffad överenskommelse om utbyte av kontor kunna uppstå eller de speciella frågor i övrigt berörande personalens anställningsförhållanden, vilka kunna anmäla sig i samband med Jordbrukarbankens omorganisering till en statlig bank, att bli föremål för förhandlingar mellan bankledningen och Svenska Bankmannaförbundet. Kommittén vill i detta sammanhang tillägga, att den förutsätter, att anställningsvillkoren för den statliga affärsbankens befattningshavare icke skola anknytas till något statligt lönerегlemente utan i tekniskt hänseende regleras som nu är fallet. Härvid kan erinras om att anställningsfrågorna i Jordbrukarbanken äro reglerade i kollektivavtal med Svenska Bankmannaförbundet. — Däremot får man övergångsvis räkna med, att

tjänstemän hos den statliga affärsbanken, som tidigare innehaft reglerade befattningar i riksbanken, komma att, om de så önska, bibehålla dessa förmåner.

Vad särskilt angår den vid riksbanken anställda personal, som må komma att beröras av den planerade affärsbanksbildningen, voro därmed sammanhängande förhållanden föremål för uppmärksamhet, då nytt avlöningsreglemente för riksdagens verk fastställdes av 1948 års riksdag. På förslag av vederbörande lönekommitté, intogs sålunda i reglementets 13 § en föreskrift av innebörd, att ordinarie tjänsteman, som tillsatts medelst fullmakt eller konstitutorial, skulle vara pliktig att, där så av organisatoriska skäl funnes påkallat, efter beslut av riksdagen, låta förflytta sig till tjänstgöring hos bankaktiebolag, i vilket staten innehade mer än hälften av aktiekapitalet. Sedan de berörda personalorganisationerna i remissyttranden över förslaget hemställt, att nämnda föreskrift måtte utgå, uttalade bankoutskottet¹ vid 1948 års riksdag bl. a. följande.

Stadgandet toge uteslutande sikte på förhållanden, vilka skulle bli aktuella, om en statlig affärsbank inrättades, och denna därvid komme att övertaga vissa av riksbankens verksamhetsgrenar. Utskottet ville vidare understryka vad vid förarbetena till förslaget anförts därom, att innan tjänsteman ålades att tjänstgöra i en eventuell statlig affärsbank, överläggningar självfallet borde äga rum med berörda personalorganisationer rörande såväl arbetsuppgifter som tjänstgöringsförhållanden. Det förutsattes, att i samband med ett beslut angående sådana organisatoriska förändringar inom riksbanken, varom här vore fråga, personalens tjänstgöring såvitt möjligt ordnades i samförstånd med tjänstemännen och under hänsynstagande till deras berättigade intressen.

Då det torde kunna antagas, att här avsedda överläggningar och utredningar bli förhållandevis tidskrävande, utgår bankkommittén från att den statliga affärsbankens ledning, så snart möjlighet därtill föreligger, upp-tager hithörande frågor till behandling, därvid — såsom bankoutskottet uttalat — personalens intressen få antagas bli tillvaratagna av vederbörande organisationer.

Antalet tjänstemän hos den blivande statliga banken kan självfallet icke beräknas av kommittén. Upplysningsvis kunna emellertid i detta sammanhang vissa uppgifter lämnas. Antalet anställda hos Jordbrukarbanken uppgår för närvarande till ca 350, av vilka drygt 300 äro tjänstemän och de återstående vaktmästare. Vid riksbankens avdelningskontor funnos vid årsskiftet 1948/49 tillhopa ca 210 anställda, därav ca 180 tjänstemän. Man synes alltså ha anledning antaga, att den statliga affärsbankens personal ej skall komma att understiga 500.

I fråga om personalens sammansättning bör ett påpekande göras. I Jordbrukarbanken finnes för närvarande inom den centrala ledningen icke mer än en tjänsteman i direktörsställning förutom verkställande och vice verkställande direktörerna. Rörelsen i den statliga affärsbanken får uppenbarligen en väsentligt större omfattning och i viss mån även en annan inriktning än Jordbrukarbanken. En förstärkning av tjänstemännen i den centrala ledningen torde därför vara ofrånkomlig.

¹ Utl. nr 51, s. 5—6.

I syfte att belysa lokalfrågorna har bankkommittén gjort en summarisk utredning rörande de kontorslokaler, som Jordbrukarbanken och riksbankens avdelningskontor nu förfoga över. Av denna framgår, att flertalet av Jordbrukarbankens kontorslokaler äro så rymliga, att de medgiva en icke obetydlig utökning av personalen utan andra åtgärder än ändring i inredning och möblering. Även riksbankens avdelningskontor synas förfoga över reservutrymmen. Beträffande riksbankens avdelningskontor bör vidare framhållas, att till flertalet av dem höra rymliga tjänstebostäder för direktören, samt att tjänstebostad för vaktmästare finnes vid samtliga riksbankskontor.

Sammanfattningsvis anser sig därför bankkommittén kunna uttala, att den statliga affärsbanken i huvudsak bör kunna få sitt lokalbehov tillgodosett inom ramen för Jordbrukarbankens och riksbankens befintliga bestånd av kontorsutrymmen, vilka dock i vissa fall torde få bli föremål för ombyggnads- och utvidgningsarbeten; det anförda gäller särskilt Jordbrukarbankens huvudkontor, som — enligt vad kommittén erfarit — bör utvidgas redan med hänsyn till Jordbrukarbankens nuvarande behov. Skulle den statliga banken tvingas till nyetablering av kontor på en del platser, måste man vidare räkna med ett visst nybyggnads- eller inredningsbehov.

Rörelsen.

Den statliga affärsbankens verksamhet har förutsatts komma att omfatta dels affärsmässigt bedriven bankrörelse dels förvaltning av vissa statliga lånefonder, i vilket hänseende bankens uppgifter kunna tänkas bli inbördes olikartade; härtill återkommer framställningen i det följande.

Beträffande de olika verksamhetsgrenarnas inbördes storleksordning, synes det på grundval av de ovan lämnade sifferuppgifterna kunna antagas, att, åtminstone till en början, affärsbanksrörelsen blir den avgjort större. I detta sammanhang bör erinras om vad i det föregående framhållits rörande sannolikheten av att statliga inrättningar och företag komma att anlita den statliga affärsbanken som sin bankförbindelse. De överskottsmedel, som särskilt vissa statliga monopol förfoga över, ha en betydande storleksordning och kunna därför, om de i sin helhet bli disponibla i den statliga bankens affärsrörelse, i ej ringa grad öka dess volym. Med den mycket stora betydelse som kommunerna ha på bostadsproduktionens område — där de äro ägare av eller huvudmän för de s. k. allmännyttiga bostadsföretagen, vilka, om nuvarande riktlinjer för bostadspolitiken bli bestående, efterhand kunna förväntas komma att svara för största delen av hyreshusbyggandet i städerna — bör det vara angeläget för den statliga affärsbanken att söka medverka i den ifrågakommande byggnadskreditivgivningen, varigenom banken eventuellt kan påräkna att få inlåna även vissa kommuners överskottsmedel och därigenom ytterligare bredda underlaget för sin rörelse. Beträffande den affärsbanksmässiga sidan av bankens verksamhet, bör vidare understrykas vikten av att banken väl vårdar Jordbrukarbankens traditioner som

den främste kreditgivaren åt jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse. Ytterligare må än en gång påpekas, att den statliga affärsbanken bör ägna särskild uppmärksamhet åt sådana kreditanspråk som — ehuru rimliga och ur samhällssynpunkt angelägna — likväl i vissa lägen kunna ha svårt att hävda sig på en fri kreditmarknad. — Till undvikande av missförstånd bör slutligen utsägas, att kommittén med det här anförda icke avser att begränsa området för den statliga bankens affärsbanksmässiga verksamhet.

Att statens affärsbank bör biträda riksbanken vid dess obligationsaffärer samt medverka vid riksgäldskontorets emissionsverksamhet samt i kupongtjänsten får betraktas som självfallet.

Riktlinjerna i övrigt för den statliga bankens affärsbanksrörelse torde indirekt framgå av vad i det föregående anförts. Utan att eftersätta kraven på en skälighetsförräntning av det egna kapitalet samt en sund konsolidering bör sålunda banken sträva efter att dess för kreditgivning disponibla kapital kommer till användning, där det ur samhällssynpunkt bäst är behöfligt. Kommittén vill i detta sammanhang uttala, att den utgår från att banken icke kan vara part i något konkurrensbegränsande avtal.

Vad härefter angår den statliga bankens medverkan i den direkta statliga kreditverksamheten kan denna — såsom nyss anmärkts — tänkas bli av olika slag. I avseende å vissa lån kan sålunda banken fungera både som beviljande och förvaltande organ, beträffande andra lånefonder kan bankens medverkan begränsas till utlämnande och förvaltning av krediterna, och slutligen kan banken fungera som garantilånggivare. Medan garantikreditgivningen, vilken ur rörelsesynpunkt närmast torde få jämföras med bankens vanliga utlåning, icke torde tarva några ytterligare kommentarer, synas vissa synpunkter böra redovisas i avseende å övriga här avsedda uppgifter.

Dessa äro att i princip betrakta som förvaltningsuppdrag för den statliga banken, som således skall äga uppbära ersättning härför. Erfarenheten från andra områden inom bankverksamheten ger visserligen vid handen, att betydande svårigheter kunna uppkomma, då det gäller att tillförlitligt beräkna den erforderliga ersättningens storlek; såsom framgått av den s. k. marginalutredningen är det nämligen för en bank svårt att isolera de exakta kostnaderna för en viss verksamhetsgren. Det synes emellertid angeläget, att sagda ersättning fixeras till belopp, som minst motsvarar de verkliga kostnaderna; vinstmarginalen bör dock vara synnerligen måttlig, icke minst av det skälet, att ersättningen eljest kan komma att framstå som en dold subvention till den statliga banken. Troligen blir det bäst att, med ledning av statens hittillsvarande erfarenheter rörande förvaltningskostnaderna och Jordbrukarbankens egna beräkningsgrunder vid kostnadsfördelning mellan olika verksamhetsgrenar, fixera en viss ersättning, som därefter får i mån av behov och ökad erfarenhet successivt justeras. Att avgöra hur stor denna kostnad kan bli, låter sig icke nu göra, eftersom man icke kan från början veta, hur omfattande bankens fondförvaltande uppgifter komma att bli. Beträffande den sannolikt

största förvaltningsuppgiften — avseende bosättningslånen — har emellertid bankkommittén införskaffat vissa uppgifter, därom följande torde få anföras.

Enligt beräkningar, utförda inom riksbanken, kunde bankens samtliga till bosättningslånen hänförliga kostnader, d. v. s. summan av avlöningar (jämte pensioneringskostnader) till det sextiotal personer, som beräknas syssla med sagda lån, samt erforderliga omkostnader (hyror inbegripna), för 1947 skattas till drygt 800 000 kronor, varav mer än 300 000 kronor på huvudkontoret. Från angivna belopp bör emellertid dragas vad som utgår såsom ersättning till riksbanken för dess sysslande med bosättningslånen. Då sådan ersättning för budgetåret 1948/49 anvisats med 215 000 kronor, torde det alltså kunna antagas, att den statliga banken, i händelse densamma skall övertaga beviljandet och förvaltningen av här avsedda lån, årligen bör tillföras bidrag med ytterligare omkring 600 000 kronor.

Kap. 8. Förslagens förverkligande.

De här ovan redovisade förslagen äro främst att anse som en principskiss till en statlig affärsbank. Att bankkommittén ansett sig böra stanna härvid och sålunda underlåtit att framlägga detaljerade förslag och anvisningar rörande den föreslagna banken och dess rörelse beror framför allt därpå, att sådana åtgärder från kommitténs sida skulle tett sig ganska meningslösa, eftersom man icke kan från början förutsäga varken hur stor kontorsorganisation en sådan bank bör erhålla eller hur den statliga bankens rörelse kommer att utveckla sig. Särskilt bör härvid framhållas, att stor ovisshet råder rörande den framtida omfattningen av den statliga kreditverksamheten. Den inom kommittén framförda allmänna synpunkten, att en rörelses kundkrets icke nödvändigtvis behöver åtfölja en affärsrörelse som överlåtes, synes dock i förevarande fall ej behöva tillmätas alltför stor betydelse, eftersom det snarare är fråga om en omorganisation än en överlåtelse av en bankrörelse.

Innebörden av bankkommitténs förslag synes föranleda, att realiserandet av dem får ske etappvis, varvid det första steget naturligen blir att fatta ett principbeslut. Ett sådant beslut bör icke vara för snävt hållet utan endast uppdraga en viss ram för verksamheten, så att exempelvis kontorsorganisationens närmare utformning kan bestämmas på grundval av de förhandlingar och detaljundersökningar, varom kommittén tidigare talat.

Nästa etapp torde komma att bestå i lösandet av sådana frågor som utarbetande av bolagsordning, val av styrelse, träffande av erforderliga avtal med riksbanken och dess personal m. m. Dessa uppgifter böra handhavas av den blivande bankens ledning.

Den tredje och sista etappen blir att slutgiltigt utforma den statliga bankens kontorsorganisation samt att i samband härmed överväga vilka förvaltningsuppgifter i avseende å statliga lånefonder, som banken bör anförtros. Genomförandet av denna etapp bör ankomma på bankens styrelse.

Självfallet bör hinder icke möta mot att de här föreliggande frågorna lösas i en ordning, som något avviker från vad nyss föreslagits, och vad särskilt beträffar förekommande byggnadsbehov, böra dessa bli föremål för bankledningens särskilda uppmärksamhet, så att icke lokalsvårigheter förhindra planernas realiserande. I detta sammanhang vill kommittén slutligen uttala, att den statliga bankens rörelse icke bör belastas med andra av bankbildningen föranledda kostnader än sådana som uppstå vid bankfusioner i allmänhet; i den mån utgifter uppkomma, som icke hänföra sig till den blivande bankens affärsmässigt bedrivna rörelse böra de sålunda täckas i annan ordning än genom banken.

Sammanfattning.

Bankkommittén har i det föregående påvisat, att den statliga kreditverksamhet, som sker med anlitande av särskilda lånefonder, skulle kunna rationaliseras, därest ett särskilt statsorgan inrättades med uppgift att omhändervisa vissa delar av sagda verksamhet. Vidare har kommittén ansett det lämpligt, att riksbanken befrias från andra uppgifter än de till centralbanksrörelsen hörande. Slutligen har kommittén funnit skäl tala för att en affärsbank inrättas, som — ehuru driven enligt bankmässiga normer — likväl är oberoende av privata vinstintressen och följaktligen ägnad att kunna fungera som regulator på kreditmarknaden.

Under hänvisning härtill föreslår bankkommittén, att en särskild statlig bank inrättas genom att, med Jordbrukarbanken som stomme, i första hand till denna överföra den av riksbanken bedrivna affärsbanksrörelsen och i andra hand utbygga rörelsen med det antal kontor som erfordras för att banken skall kunna på ett tillfredsställande sätt fullfölja sina nyssnämnda funktioner. Kommittén anser sig kunna räkna med, att bl. a. vissa av Göteborgs handelsbanks nuvarande kontor härvid kunna förvärfvas av den statliga banken. Statens intressen i Göteborgs handelsbank torde, antingen så sker eller ej, komma att avvecklas i samband med den statliga bankens tillkomst.

Den statliga banken avses komma att arbeta i aktiebolagsform i enlighet med de principer, som gälla för övriga banker, och sålunda bl. a. vara underkastad tillsyn av bank- och fondinspektionen. Med hänsyn härtill bli bankens icke affärsbanksmässiga uppgifter, d. v. s. dess medverkan vid förvaltningen av vissa statliga lånefonder, att anse som förvaltningsuppdrag åt banken, för vilkas utförande ersättning skall utgå. Ytterligare följer av det nyss anförda, att bokföringsmässig åtskillnad måste upprätthållas mellan affärsbanksmässiga och andra grenar av bankens verksamhet.

Bankens hela aktiekapital — med de undantag, som betingas av banklagens föreskrifter rörande minsta antalet aktieägare i en bank — förutsättes komma att ägas av staten. Med hänsyn härtill torde, reellt sett, vederbörande departementschef komma att utgöra bankens bolagsstämma.

Beträffande förslagens genomförande förordar kommittén, att ett principbeslut om inrättande av en statlig bank enligt de uppdragna riktlinjerna först meddelas. På den blivande bankens styrelse avses härefter ankomma att utarbeta alla erforderliga detaljförslag samt att genomföra dessa.

Särskilt yttrande av herr Hallnäs.

Kommittén begränsar sig till att framlägga förslag beträffande dels riksbankens framtida ställning, dels en rationalisering av kreditväsendet i vad gäller det avsnitt, som omfattar (vissa) statliga utlåningsfonder, riksbankens affärsbanksrörelse samt AB Industrikredits rörelse, vilka rörelsegrenar föreslås överförda till Jordbrukarbanken såsom en statlig affärsbank. Kommitténs motivering hänför sig också i allt väsentligt härtill.

Då jag ansluter mig till kommitténs förslag, är jag angelägen understryka vikten av att statsbanken icke medför en ansvällning av den totala kreditorganisationen. Det bör sålunda, därest den föreslagna statsbanken tillväxer i storlek, vara dess ledning angeläget att låta en dylik utveckling gå hand i hand med övertagande från det övriga kreditväsendet av tillgängliga kontor och befattningshavare.

Kommittén ingår icke på en prövning av kreditväsendets övriga skilda grenar — med undantag för affärsbankerna i vissa hänseenden — eller dess ändamålsenliga framtidslinjer. Varken funktionsfördelningen mellan sparbanks- och affärsbanksväsendet eller dessa kreditorgans och jordbrukskassereörelsens samt hypoteksföreningarnas ställning inom det framtida kreditväsendet har prövats. Bortsett från vad en sådan prövning skulle kunna leda till, borde det, då denna prövning ej ägt rum, icke kunna ifrågakomma, att såsom några ledamöter inom kommittén ifrågasatt, via en till vissa kreditorgan begränsad rätt att lämna statsgaranterade bostadslån undergräva en viss del av kreditväsendet, i detta fall affärsbankerna. I detta sammanhang vill jag göra ett påpekande beträffande affärsbanksväsendet. Den misstro, som gjort och gör sig gällande mot affärsbankerna, har veterligen icke riktat sig mot organisationsapparaten, det tekniska kunnandet eller personliga framträdandet hos de befattningshavare i lägre eller högre ställning, som betjäna allmänheten. Misstron bottnar uppenbarligen i att den maktställning inom det ekonomiska livet, som en affärsbanksrörelse anses innebära, innehaves av affärsbankerna såsom privatägda företag. I konsekvens härmed borde ett eventuellt reformkrav inrikta sig på äganderättsförhållandet eller insynen i företagen. Däremot synes vägen att på ifrågasatt sätt undergräva affärsbanksväsendet ganska orimlig. Den part, som i längden kan drabbas därav, är personalen.

Vad jordbrukskasserörelsen beträffar anser jag mig böra fästa uppmärksamheten på att denna gren av kreditväsendet tenderar att skapa ett nytt, för kreditväsendet som helhet kostnadsökande kontorsnät. Då dessa kostnader självfallet icke böra och icke kunna få övervältras på personalen, kommer kostnadsökningen att drabba samhället och allmänheten.

Särskilt yttrande av herrar Browaldh och Wärn.¹

Då riksdagen i den skrivelse, som föranlett bankkommitténs tillsättande, uppställer spörsmålet, huruvida tillfredsställande förhållanden inom kredit-

¹ Herr De Geer, som ej haft tillfälle närvara vid betänkandets justering, har förklarat sig dela den av herrar Browaldh och Wärn uttalade meningen.

väsendet bäst tryggas genom en eller flera av det allmänna kontrollerade affärsbanker eller på andra vägar, är det synbarligen ränteförhållandena, som närmast åsyftas. Den för affärsbankerna enligt officiella beräkningar erforderliga marginalen mellan in- och utlåningsräntorna säges förefalla riksdagen stor, även om riksdagen icke haft möjlighet att närmare undersöka beräkningarnas grunder. I anslutning härtill upptager bankkommittén i sin undersökning rörande behovet av en statlig affärsbank i första hand vad den själv kallar de klassiska argumenten för en statlig affärsbanksrörelse, nämligen uppfattningen, att de enskilda kreditinstituten i vissa lägen kunna befaras åsidosätta sina samhällseliga uppgifter, antingen genom att vägra att tillgodose rimliga kreditbehov eller genom att föreskriva oskäligen ränter eller andra kreditvillkor. Det resultat, kommittén härvid kommer till, innebär, att intet av dessa argument vinner stöd i rådande förhållanden på kreditväsendets område. Kommittén finner sålunda, att i vart fall såvitt angår de senaste 10 à 15 åren, det i stort sett icke kan anses styrkt, att bankerna vid sin kreditgivning föreskrivit oskäligen villkor, och att det likaså måste betecknas såsom obestyrkt, att affärsbankerna visat brist på objektivitet i sin kreditverksamhet.

Det skäl för inrättandet av en statlig affärsbank, som föresvävat riksdagen, har sålunda icke kunnat konstateras vara för handen. Kommittén anser det emellertid icke nödvändigt, framhåller den, att grunda sitt resonemang i saken på en analys av de klassiska argumentens hållbarhet. I stället vill den åberopa vissa förmodanden, farhågor och föreställningar, som enligt kommitténs mening tillsammans utgöra praktiska och psykologiska skäl för en väsentligt utvidgad och mer effektiv statlig affärsbanksrörelse.

Vi kunna icke dela kommitténs uppfattning om betydelsen av de omständigheter, som den sålunda drager fram. Enligt vår åsikt äga de både var för sig och tillsammans tagna ringa bärkraft såsom argument för en statlig affärsbank. Vi vilja också framhålla, att kommitténs uttalanden i detta sammanhang liksom i dess undersökning av de faktiska kreditförhållandena på åtskilliga punkter fått en utformning, som icke helt överensstämmer med vår uppfattning och som dessutom i vissa hänseenden är alltför knapphändig för att kunna ge en tillfredsställande belysning av de behandlade spörsmålen.

När vi trots detta ansett oss böra biträda kommitténs förslag, att en statlig affärsbank skall inrättas, är vår inställning i första hand betingad av praktiskt-politiska skäl. I likhet med kommitténs övriga medlemmar anse vi det riktigt och ändamålsenligt, att riksbanken befrias från andra sysslor än sådana, som sammanhånga med dess egenskap av centralbank och att dess affärsbanksrörelse därför bör avvecklas. Då Jordbrukarbanken redan finnes i statens ägo och statsmakterna kunna förutsättas icke vilja avhända sig detta intresse, kan det sägas innebära en rationaliseringsåtgärd att till denna bank överföra riksbankens affärsbanksrörelse och dess övriga vid sidan av centralbanksverksamheten liggande uppgifter. Ytterligare en organisatorisk för-

del skulle i samband härmed kunna vinnas genom att utnyttja den sålunda ombildade bankens kapacitet även för administrerandet av statens mera subventionsbetonade utlåningsrörelse, i huvudsak på sätt kommittén föreslår. Med vår anslutning till kommitténs förslag ha vi därjämte velat markera, att affärsbankerna, om man bedömer frågan ur deras synvinkel, icke har anledning till erinringar mot ökad konkurrens inom affärsbanksverksamheten genom tillkomsten av en statlig affärsbank av det slag, kommittén föreslår.

Vi vilja emellertid betona, att en avgörande förutsättning för vårt ståndpunkttagande varit, att den statliga banken icke genom lagstiftning eller på annat sätt direkt eller indirekt erhåller några förmåner i konkurrenshänsende utan verkligen får arbeta under samma allmänna villkor som övriga affärsbanker bl. a. i fråga om likviditets- och räntabilitetskrav — däri inberäknat kravet på skälig förräntning av det egna kapitalet — fondtäckningsregler och kontroll. Slutligen är vår ståndpunkt betingad av att den statliga kreditgivningen, icke blott på jordbruksrationaliseringens utan jämväl på bostadskreditens område, utformas i enlighet med den av kommittén förordade s. k. kreditgarantilinjen, utan diskriminering gent emot någon av de grupper av kreditinstitut, som kommittén förutsätter skola vara berättigade deltaga i denna kreditgivning.

Särskilt yttrande av herr Fredriksson.

Med framläggande av detta förslag till en statens affärsbank har kommittén icke tagit ställning till de mera omfattande problem beträffande kreditväsendet, som sammanhänger med kravet att statsmakterna skall svara för vidmakthållande av samhällsekonomisk balans. Detta krav innebär att statsmakterna skall ingripa dämpande, då efterfrågan för konsumtion och investeringar visar tendens att bli större än summan av tillgängliga nyttigheter. Tendensen kan också bli den motsatta, att efterfrågan icke blir stor nog att köpa alla de nyttigheter som kan frambringas vid full sysselsättning. Vare sig huvuduppgiften blir att bekämpa inflation, så som nu är fallet, eller att bekämpa depression, så som fallet var i början på 1930-talet, kan det förutses att denna statsmakternas ekonomiska uppgift kommer att resa mera omfattande problem i förhållandet mellan statsmakterna och kreditväsendet än de som föreliggande förslag avser att lösa. Nuvarande läge präglas av efterkrigstidens omställnings- och anpassningsproblem. Med ledning av tidigare erfarenhet kan antagas, att stabila förhållanden av längre varaktighet kommer att i många stycken avvika från dem som nu råder. Det synes lämpligt att i nuvarande läge begränsa åtgärder till vad som betingas av behovet att lösa de näraliggande rationaliseringsfrågor som hänskjutits till bankkommittén. Problemet om statens förhållande till kreditväsendet bör tagas upp i ett större sammanhang vid en senare tidpunkt, då den ekonomiska utvecklingen kommit in i stabilare fredsmässiga förhållanden och en klarare överblick är möjlig.

Särskilt yttrande av herr Rooth.

För mig liksom för herrar Browaldh och Wörn har en avgörande förutsättning för mitt ståndpunktstagande varit, att den statliga banken icke genom lagstiftning eller på annat sätt direkt eller indirekt erhåller några förmåner i konkurrenshänseende utan verkligen får arbeta under samma allmänna villkor som övriga affärsbanker bl. a. i fråga om likviditets- och räntabilitetskrav — däri inberäknat kravet på skälig förräntning av det egna kapitalet — fondtäckningsregler och kontroll.

Av principiella skäl anser jag att Kungl. Maj:t i konselj och icke vederbörande departementschef bör utse styrelseledamöter och suppleanter i den statliga affärsbanken. Så sker, som kommittén framhållit, nu med de av staten utsedda ledamöterna i bl. a. Vin- och Spritcentralen och Tobaksmonopolet.

Reservation av herr Ivar Anderson.

Det av 1945 års bankkommitté utarbetade förslaget till inrättandet av en statlig affärsbank har jag icke kunnat biträda. Skälen härför äro i korthet följande.

Vad som framkommit under kommitténs långvariga och mycket ingående behandling av frågan har icke övertygat mig om att det nuvarande svenska kreditväsendet lider av brister, vilka icke på annat sätt kunna botas än genom skapandet av ett kreditinstitut med den uppgift och den organisation, som kommittén avsett för en blivande statlig affärsbank. Såsom framgår av kommitténs egen motivering har utredningen icke bekräftat, att den kritik, som tid efter annan riktats mot den privata bankverksamheten i vårt land, äger någon egentlig tillämpning på nuvarande förhållanden, vilka tvärtom visat sig giva mycket ringa anledning till klander. Detta gäller icke blott bankernas behandling av den lånesökande allmänheten och deras roll som kreditgivare åt näringslivet utan även de former, under vilka den rent affärsmässiga bankverksamheten bedrives. Den del av det svenska kreditssystemet, som fått arbeta fritt, har under trycket av konkurrensen genomfört en långt gående rationalisering, vilket gäller om både sparbanker och affärsbanker.

Den »vildflora» inom kreditväsendet, över vilken stundom klagas, har uppstått därigenom, att statsmakterna av olika skäl skapat nya kreditorgan för särskilda uppgifter. En rationalisering av denna del av kreditväsendet är obestriddligen önskvärd, men detta kan i och för sig icke motivera bildandet av en statlig affärsbank med den dubbla uppgiften att *dels* i konkurrens med de enskilda bankerna bedriva vanlig affärsverksamhet, *dels* handhava den utlåningsverksamhet — i allmänhet i en eller annan form subventionsbetonad — som bedrives med anlåtande av statliga lånefonder.

Kommittén har funnit det vara möjligt att sammanföra vissa delar av den statliga kreditgivningen med en affärsbanksrörelse av här antytt slag. Även om det låter sig göra att teoretiskt konstruera en sådan samordning, så synes det mig vara uppenbart, att denna lösning i praktiken kommer att visa sig

behäftad med betydande svagheter och att man har anledning att befara, att resultatet blir snarare en desorganisation än en rationalisering av kreditväsendet på viktiga punkter. Jag konstaterar visserligen med tillfredsställelse, att kommittén starkt framhåller, att den egentliga bankverksamheten »skall bedrivas efter rent affärsmässiga grunder och skild från de fondförvaltande och övriga, merendels till den statliga subventionsverksamheten hörande uppgifter», som skola påläggas banken. Men det torde i verkligheten bli mycket svårt att behandla den senare uppgiften som övervägande ett notariatuppdrag. De krav, som med sociala och ekonomiskt-politiska motiveringar komma att ställas på en statens affärsbank, torde försvåra en strikt gränsdragning mellan å ena sidan de affärsmässiga och å andra sidan de fondförvaltande och övriga »merendels till den statliga subventionsverksamheten hörande» uppgifterna.

Avgörande för mitt ståndpunktstagande har alltså varit, att enligt min uppfattning inga avgörande sakliga skäl kunnat anföras för behovet av en statlig affärsbanksrörelse. Den i kommitténs direktiv anbefallda och av kommittén verkställda utredningen om behovet av åtgärder för »tryggheten av ur samhällssynpunkt tillfredsställande förhållanden på kreditväsendets område» har enligt min uppfattning givit negativt resultat. Bristen på saklig motivering kan icke ersättas med åberopande av »psykologiska» skäl, som förmenas tala för att inrätta en statlig affärsbank som regulativ i förhållande till det enskilda bankväsendet och därmed avvärja misstron mot detta. Vill man av någon anledning söka resa opinionen mot de privata bankerna, lärer tillvaron av ett statligt affärsbankinstitut icke komma att avhålla härifrån.

Den omständigheten, att staten redan i praktiken helt äger AB Jordbrukarbanken, synes icke heller kunna utgöra ett tillräckligt skäl för att förvandla detta kreditinstitut, vars rörelse hittills bedrivits enligt samma riktlinjer som övriga affärsbanker, till en statlig affärsbank med de uppgifter, som kommittén i sitt förslag skisserar. Önskemålet att omvandla riksbanken till en ren centralbank genom avveckling av dess affärsbanksmässiga in- och utlåning är i och för sig icke heller något sakligt skäl för den av kommittén föreslagna åtgärden.

De organisatoriska skäl, som i detta sammanhang åberopas för inrättandet av en statlig affärsbank, synes mig varken vara relevanta för huvudfrågan eller övertygande i och för sig. En samordning av den statliga fondförvaltningen och kreditgivningen kan ske utan att sammankopplas med en statlig affärsbank, varvid utnyttjandet av riksbankens nuvarande organisation — eventuellt förstärkt på vissa punkter — är ett tänkbart alternativ, som icke utesluter en klarare gränsdragning i riksbankens egen organisation mellan centralbanksuppgiften å ena sidan, fondförvaltningen och lånerörelsen å den andra. Om dessa problem betraktas från rent organisatorisk synpunkt, synes mig lösningen naturligt böra sökas på andra vägar än dem kommittén anvisat i sitt förslag om att till en statlig affärsbank föra en mer eller mindre subventionsbetonad utlåning från ett stort antal statliga fonder.

Reservation av herrar Olof Andersson och Hall.

Kommittén har i sitt nu föreliggande förslag icke upptagit till behandling frågan om ett förenhetligande eller förstatligande av hela det svenska bankväsendet. Någon utförligare belysning av de fördelar en så stark centralisering av kreditväsendet skulle innebära kan således icke nu presteras. Dock är det klart att ur rationaliseringssynpunkt åtskilligt står att vinna genom ett sammanförande av kreditväsendets ledning till en större enhet. I diskussioner om bankväsendets rationalisering bör således den synpunkten icke uteslutas, att ett stort företag med ett vitt utgrenat kontorsnät kan uppehålla kreditväsendets väsentliga funktioner att uppsamla insättarmedel och förmedla kredit till industri och andra näringar likaväl som flera olika företag. Då vi icke framställt något förslag om en utredning i detta syfte beror detta på att det icke nu är möjligt att vidtaga så omfattande förändringar av kreditväsendets organisation, som en sådan linje skulle nödvändiggöra.

Då kommittén nu valt vägen att utreda behovet, möjligheterna och sättet för bildande av en statens affärsbank som skall bedriva verksamhet vid sidan av övriga banker, ha vi ansett, att denna bank redan från starten bör erhålla en starkare utrustning än vad kommittémajoriteten tillägnat densamma. Banken bör enligt vår mening givas tillräckliga resurser för att icke endast medverka i den statliga länepolitiken och kreditgivningen utan också vid behov fungera som ett instrument i en av staten ledd konjunkturpolitik. Av detta följer, att vi nödgas förorda vissa betydande avvikelser från majoritetens förslag.

I sitt här föreliggande förslag förordar bankkommittén sammanförande av vissa delar av statens kreditväsen i en ny organisation, där stommen i kontorsorganisationen utgöres av Jordbrukarbankens nuvarande kontorsnät och riksbankens avdelningskontor, eventuellt kompletterad med vissa av Göteborgs handelsbanks kontor. Denna kontorsorganisation kan anses tillfredsställande för de behov, som under de första åren komma att föreligga.

Den tveksamhet, med vilken kommittémajoriteten närmat sig frågorna om en rationalisering av statens kreditväsen, anse vi emellertid ej motiverad. Erfarenheten har enligt vår mening visat, att ett kreditinstitut organiserat i form av en bank är, därest organisationen tillrättalägges härför, väl skickad att handhava även det väsentligaste av sådan kreditgivning, som tidigare ansetts böra ankomma på speciella organ — såsom centralt organiserade verk — förlagda till huvudstaden eller särskilda länsnämnder. Om en statlig bank med den av kommittén angivna kontorsorganisationen inrättas, bör därför statsmakternas strävan vara att successivt överföra all statlig kreditgivning, som icke är av ren centralbankskaraktär, till detta institut. De fördelar en sådan ordning skulle innebära såväl för staten som för den lånesökande allmänheten äro enligt vår mening så betydande, att de vida uppväga olägenheterna av att på vissa punkter rubba det nu bestående privata bankväsendet.

Frågan om huruvida en sådan affärsbanksorganisation skulle kunna organisatoriskt inpassas i riksbanken har aldrig prövats av kommittén. Man antog redan från början av kommitténs verksamhet, att föreställningarna om centralbankens ställning som en ovanför bankväsendet stående mera opartisk institution hade en så stark politisk förankring, att denna väg var oframkomlig. Med åren har måhända erfarenheten visat, att riksbankens ingripande i fråga om kreditgivning varit nödvändigt och även möjligt, utan att bankens ställning som centralbank därigenom äventyrats. Det bör anmärkas, att riksbankens ingripande satts in som ett led i en allmän ekonomisk stabiliseringssträvan, som burits upp av en stark majoritet i riksdagen. Att efter dessa erfarenheter hävda riksbankens ställning såsom enbart en »bankernas bank» borde icke vara möjligt. Det dröjer därför säkerligen icke lång tid förrän de äldre föreställningarna om riksbanken såsom en från det egentliga affärslivet i landet fristående institution av alla komma att anses som föråldrade.

Därest man vore beredd att i detta sammanhang upptaga till prövning frågan om en sammanslagning av riksbanken och riksgäldskontoret samt att överväga vissa organisatoriska förändringar i riksbanken, särskilt i dess ledning och beträffande personalens anställningsförhållanden, kan rentav ifrågasättas, om icke dessa skäl väga tyngre än de skäl, på vilka kommitténs förslag grundas.

De huvudsakliga fördelar, som skulle vinnas genom att förlägga den statliga affärsbanksrörelsen till riksbanken, äro i korthet följande.

1. En statlig affärsbank måste i sin verksamhet i högre grad än de privata affärsbankerna taga hänsyn till den allmänna penning- och valutapolitiken. Motsättningar mellan det rena affärsbanksintresset och det allmänna intresse, som företrädes av riksbanken, kunna uppkomma. Avvägningen mellan dylika motsatta intressen och deras utjämnande kan väntas äga rum effektivare och på ett mera tillfredsställande sätt, om detta sker inom en och samma ledning, förutsatt att den är lämpligt sammansatt, än om därför erfordras kontakt och förhandlingar mellan två självständiga institutioner.

2. Lösandet av riksbankens centralbanksmässiga uppgifter främjas av och på vissa områden rentav kräver att riksbanken får den nära kontakt med exempelvis valuta-, kredit- och obligationsmarknaderna, som bäst erhålles genom en daglig verksamhet på dessa marknader. I viss mån kunde den erforderliga kontakten åstadkommas genom ett nära samarbete mellan riksbanken och en självständig statlig affärsbank, men det torde vara obestridligt, att i detta avseende en mera tillfredsställande ordning skulle kunna skapas, därest den statliga affärsbankens ledning vore gemensam med riksbanksledningen.

3. För vissa riksbanken åvilande uppgifter, t. ex. sedelförsörjningen, erfordras att lokala organ stå till riksbankens förfogande. Dylika skulle kunna erhållas genom att överenskommelse träffades mellan riksbanken och en statlig affärsbank om utnyttjande av den senares avdelningskontor för sådana uppgifter, men denna verksamhet skulle å andra sidan uppenbarligen kunna organiseras rationellare om de lokala organen hade samma ledning som riksbanken.

Över huvud synes med hänsyn till önskvärdheten att undvika dubbelarbete inom två statliga institutioner sådana som riksbanken och en statlig affärsbank och att organisera hela den statliga verksamhet, som skulle bedrivas av tvenne dylika institutioner på ett ur teknisk synpunkt så rationellt och så litet kostnadskrävande sätt som möjligt, mycket tala för att institutionerna sammanfördes under en gemensam ledning.

De konsekvenser, som i rådande läge böra dragas av dessa synpunkter, äro att den organisation, som nu skapas, bör i en framtid kunna organisatoriskt sammanföras med riksbanken. För att underlätta en sådan ordning bör det redan från början sörjas för att riksbanken och den statliga affärsbanken bringas att intimt samarbeta. Eventuellt kan det övervägas, att detta förhållande markeras genom att någon av bankofullmäktiges ledamöter eller någon av de ledande tjänstemännen i riksbanken placeras i affärsbankens styrelse.

Behovet av en statlig affärsbank.

Under rubriken »Behovet av en statlig affärsbanksrörelse» har kommittén bl. a. behandlat frågan huruvida de privata bankernas räntemarginal kan anses för hög. Kommitténs prövning av denna fråga har slutat med att den icke finner skäl till några anmärkningar i vad det gäller åtminstone de sista 10 à 15 åren. I övrigt har utlåtandet i denna del fått en utformning, som väl närmast kan karakteriseras som okritiskt beröm åt affärsbankernas verksamhet.

Med att inskränka resonemanget till vad som inträffat under de senaste 10—15 åren har kommittén skaffat sig en väl bekväm utgångspunkt för sin slutsats. Hade kommittén varit oförsiktig nog att flytta jämförelsen tillbaka ett par år utöver de angivna 15 åren, hade kommittén kunnat hitta talrika exempel på in-teckningsräntor på 8 % och växelräntor till rörelseidkare, t. ex. jordbrukare, på upp till 9 %. Vid samma tidpunkt översteg inlåningsräntan i sparbankerna endast i ett fåtal undantagsfall 5 % och den genomsnittliga räntan på affärsbankernas inlåning låg avsevärt lägre. Under senare delen av 1930-talet var penningmarknaden genomgående lätt, vilket karakteriseras av att statslån kunde upptagas till den för svenska förhållanden exceptionellt låga räntan av $2\frac{3}{4}$ %. Vid krigets början inträdde omedelbart relativt starka räntestegringstendenser, som förde upp obligationsräntan till läget omkring 4 à 4,5 %. Sedan 1941 års riksdag häftigt reagerat mot den penningpolitik, som möjliggjorde sådana räntestegringar, tvingades riksbanken och riksgäldskontoret till sådana förändringar i sina dispositioner, att ränteläget relativt snabbt sjönk till nivån 3,5 %. Med en mot krigets slut allmänt tilltagande lätthet på penningmarknaden inträdde i början av 1945 det nuvarande ränteläget 3 %. Under 1947 och 1948 har stramheten på penningmarknaden på nytt frambringat vissa räntestegringstendenser.

Den, som är intresserad av att veta hur det svenska affärsbanksväsendet skulle hanterat ränteskruven, därest det kunnat manövrera den utan inblandning av en gensträvig centralbank, hänvisas till den diskussion, som under

de två senaste åren förts såväl i riksdagen som i tidningspressen, och de mer eller mindre officiella tillkännagivanden om bankväsendets mening, som framförts i olika sammanhang. Uttalanden från enskilda framstående representer för det svenska bankväsendet kunna också anföras som stöd för den meningen, att det privata bankväsendet under alla förhållanden och av naturliga skäl, liksom varje annan privat affärsverksamhet, är inställt på att köpa så billigt som möjligt och sälja så dyrt som möjligt.

Därav följer att räntemarginalen kan hållas inom rimliga gränser endast genom en stark konkurrens eller statligt ingripande. Konkurrenten mellan privatbankerna har emellertid för vissa områden begränsats genom överenskomelser mellan bankerna. Kvar står då endast möjligheten av en från statens sida insatt konkurrens.

De huvudsakliga medel, varmed staten reglerat räntemarknaden, ha utan tvivel varit riksbankens diskontopolitik och, på de senaste åren, marknadsoperationer. Dessa medel äro självfallet också tillräckliga för att hålla vissa nyckelpositioner på räntemarknaden. Såsom här nedan under rubriken »Frågor rörande bostadskreditgivningen m. m.» visas ha de dock icke varit tillräckliga för att skydda vissa betydande låntagargrupper från räntehöjningar på deras krediter. Dessa räntehöjningar ha vidtagits utan att motsvarande höjningar av bankernas inlåningsräntor kommit till stånd. Vill staten skydda låntagare, som icke äro tillräckligt starka att själva öva inflytande över räntevillkoren mot att bankerna öka sin räntemarginal på deras bekostnad, finnes ingen annan väg att gå än att staten själv förfogar över ett kreditinstitut, som i olikhet mot centralbanken kan ingripa i de enskilda fallen och erbjuda en ränta, som bättre motsvarar inlåningsräntan. Ett sådant kreditinstitut skapas emellertid endast om man är villig att utrusta en statsbank med tillräckliga resurser och tillräcklig rörelsefrihet.

Principer för bankens rörelse.

Som en konsekvens av kommitténs allmänna ståndpunkt har den ansett det nödvändigt att låsa fast statsbanken vid samma lagstiftning, som gäller för de privata affärsbankerna. Undertecknade ha i stället förordat, att ifrågasvarande avsnitt i kommitténs betänkande (Principer för rörelsen: s. 52—53) skulle erhålla följande lydelse:

Beträffande härefter frågan om den statliga bankens rörelse har kommittén utgått från att den egentliga bankrörelsen skall bedrivas utan syfte att subventionera kredittagarna och med beaktande av att denna del av rörelsen, på längre sikt, skall lämna skälig förräntning av det i densamma investerade kapitalet. Därav följer, att bankens bokföring bör ordnas så, att bankrörelsen kan skiljas från de fondförvaltande och övriga, merendels till den statliga subventionsverksamheten hörande uppgifterna, som, i enlighet med vad kommittén i andra sammanhang anför, kunna väntas bliva pålagda banken. Kommittén har sålunda förutsatt, att de affärsbanksmässiga grenarna av bankens verksamhet skola betraktas såsom en fristående enhet med egen, klar redovisning av rörelseresultatet, under det att utfallet av den andra sidan av bankens verksamhet kommer att avspeglas i statsbudgeten.

Till frågan om kontrollen av bankens rörelse återkommer kommittén i det följande.

I lag om bankrörelse ha särskilda regler givits till skydd för de privata bankernas solvens. Vid bedömningen av en statlig banks förmåga att fullgöra sina förpliktelser är det naturligt, att bankens egenskap av statlig institution betyder mera än storleken av bankens fonder. Så till vida är givetvis detta betraktelsesätt riktigt, att man icke gärna kan tänka sig den situationen inträffa, att en statlig banks insättare skulle bli nödlidande, om banken genomförde en likvidation. Det oaktat finner kommittén särskilt med hänsyn till vikten av att sunda affärs- och bokföringsprinciper iakttagas i statens företag det riktigast att i den lag som utfärdas för bankens rörelse föreskrifter lämnas, dels om den grundfond staten ställer till förfogande och dels om de årliga avsättningar som böra göras till bankens fonder. Dessa regler böra utformas så, att de giva en betryggande säkerhetsmarginal för normala konjunktur rörelser utan att onödigt betunga bankens rörelse.

Vid utformningen av de regler som skola gälla för bankens likviditet måste flera synpunkter beaktas. Det är nödvändigt för bankens rörelsefrihet att likviditeten uppehålls vid en sådan nivå, att banken icke blir beroende av statens eller riksbankens stöd vid normala påfrestningar. Det bör emellertid påpekas, att de privata bankerna uppehålla mycket skiftande likviditetsregler. Varje bank tar därvid hänsyn till såväl inlåningens som utlåningens sammansättning och förutsebara rörlighet. Beträffande den bank, som kommittén skisserat i detta förslag, gäller uppenbarligen, att den redan från början erhåller en portfölj, som i fråga om sin sammansättning starkt avviker från den i de flesta affärsbanker vanliga. Vidare bör det bemärkas, att det kan vara ett statsintresse, att banken ingriper med kreditgivning i särskilda fall, då samhällsnyttan det kräver, och att det då kan vara i hög grad olägligt att invänta en tidpunkt, då riksdagen är i tillfälle att förstärka bankens grundfond. Därest banken skall kunna fylla sådana uppgifter, kunna de för bankväsendet i allmänhet gällande likviditetsreglerna icke oförändrade tillämpas i denna bank.

Av vad kommittén här anfört framgår, att banklagens bestämmelser i två av de viktigaste punkterna icke böra tillämpas på statsbanken. Många i banklagen givna föreskrifter om banks bildande m. m. bli heller icke tillämpliga på denna bank. För statsbanken bör därför särskild lag utfärdas i likhet med vad som skett för vissa andra statliga företag som t. ex. tobaksmonopolet.

Den formella skillnaden i dessa ståndpunkter är måhända ingenting annat än den, att medan kommittén förordar att lagen om bankrörelse i hela dess utsträckning skall tillämpas å statsbanken, ha vi ansett såväl formella som praktiska skäl tala för att en särskild lag utfärdas för statsbanken. Den reella skillnaden i ståndpunkterna är emellertid mycket betydande. Kommittémajoriteten har icke kunnat helt undvika att motivera sitt förslag om inrättande av en statens affärsbank med behovet av att erhålla en regulator i avseende å bankernas räntesättning och kreditvillkor. Kommittémajoriteten anser också att statsbanken bör i sin kreditgivning iakttaga inskränkningar i sin rörelsefrihet, som icke gälla för de privata bankerna. Sålunda anser kommittén, att statsbanken bör eftersträva att använda sitt för kreditgivning disponerade kapital »där det ur samhällssynpunkt bäst är behöfligt». Banken skall således även enligt kommittémajoritetens mening i vissa fall hålla lägre räntor än vad privatbankerna i motsvarande fall skulle tillämpa och därigenom tvingas att få lägre inkomster än vad de privata bankerna erhålla på sin

rörelse. Den skall också, vilket enligt vår mening är naturligt för en bank som ägs av staten, taga samhällseliga och sociala hänsyn vid sin kreditgivning i större utsträckning än vad man kan kräva av det privata bankväsendet.

Det förefaller rimligt, att en bank som ålägges sådan skyldighet, också skulle kunna uppställa vissa krav på att erhålla stöd och skydd av statsmakterna i sina samhällsnyttiga strävanden. Så skall emellertid ingalunda bli fallet, därest de av kommittémajoriteten förordade principerna för rörelsen skulle bli gällande för banken. Kommittén framhåller i stället, att det är av praktisk betydelse att statsbanken icke genom speciella lagbestämmelser eller i administrativ ordning erhåller förmåner i konkurrenshänseende gentemot andra banker och som en konsekvens av detta anser också kommittén det vara nödvändigt att uppställa samma krav på likviditet och solvens, som gälla för de privata bankerna.

Såsom ett avgörande skäl för detta ståndpunkttagande åberopar kommittén, att enhetliga regler böra tillämpas för statsbanken och de privata bankerna bl. a. för att man skall kunna jämföra statsbanken med privatbankerna t. ex. i fråga om räntabiliteten. Vi anse det nödvändigt att uttala en bestämd reservation mot hela den tankegång, som ligger bakom denna kombination av krav å statsbanken. En bank, som skall taga särskilda sociala hänsyn vid sin kreditgivning och dessutom verka som regulator på räntemarknaden, måste vid många tillfällen avstå från inkomster, som de privata bankerna i motsvarande läge kunna tillföra sig. Därmed är det också uteslutet att statsbanken kan giva en lika hög förräntning på det investerade kapitalet som de privata bankerna ha möjlighet att göra. Hela det resonemang kommittén för i detta sammanhang måste vi beteckna som verklighetsfrämmande.

Ur de synpunkter staten bör lägga på sitt ingripande i kreditväsendet är det heller icke nödvändigt att skjuta fram räntabilitetskravet till en förstärkingsställning som kommittén gjort. Det framstår vidare såsom en ren orimlighet att en blivande statsbank skall söka uppnå något slags jämförbarhet med det privata kreditväsendet, mot vars brister statsbanken skall utgöra ett korrektiv. Även om statsfinansiella synpunkter aldrig skola förbises i statens ekonomiska verksamhet bör det vara fullkomligt klart, att det icke finnes anledning att starta en statsbank med den motiveringen, att den skall inbringa största möjliga vinst. Detta motiv må vara fullt godtagbart då enskilda personer driva bankrörelse i syfte att tillföra bankens aktieägare bästa möjliga avkastning på det investerade kapitalet. För staten måste däremot angelägenheten av att uppehålla sunda förhållanden på kreditmarknaden vara tyngre vägande än hänsynen till vinsten. Skillnaderna i utgångspunkter för enskildas och statens handlande bör enligt vår mening också taga sig uttryck i att icke de för de privata bankerna gällande bestämmelserna tillämpas för statsbanken.

I vårt förslag till kommittén ha vi vidare föreslagit, att det i lag, som utfärdas för bankens rörelse, skall lämnas vissa föreskrifter bl. a. om att staten skall ställa en grundfond till bankens förfogande. Kommittén har avslagit

detta förslag utan att ersätta det med någonting annat än ett under annan avdelning i betänkandet infört påpekande om att fondernas belopp måste justeras, vilket avser de nuvarande fonderna i Jordbrukarbanken. Huruvida detta också innebär att det är kommitténs mening att Jordbrukarbankens begränsade tillgångar möjligen med någon mindre justering skulle bilda det enda underlaget för statsbankens utlåning har kommittén icke klargjort.

Vi anse att statens intresse för banken bör markeras genom bestämmelser om en tillräcklig grundfond.

Ställningstagandet till denna fråga, som utan tvivel är en av de viktigaste kommittén haft att i detta sammanhang beakta, bör observeras i ett större sammanhang. Riksbanken har hittills drivit en viss affärsbanksrörelse. Den ringa omfattningen av denna rörelse har i och för sig icke tillfört kreditmarknaden nämnvärda belopp. Att riksbanken haft denna möjlighet att utlämna direkta krediter till företag och enskilda i landet har emellertid inneburit en betydande trygghet för kreditväsendets funktion. I och med den nu föreslagna omorganisationen skulle riksbanken berövas denna möjlighet och sålunda icke längre komma att stå till de kreditsökandes förfogande. Den nya statsbankens resurser skulle enligt kommittén hållas nere till en sådan nivå, att även den blir oförmögen att ingripa i händelse viktiga samhällsekonomiska intressen hotas av förhållandena på kreditmarknaden. Därigenom ha privatbanksintressena tillförsäkrat sig den absoluta dominans på kreditmarknaden, som det varit deras avsikt att erhålla.

Vid sidan av dessa för statsbankens framtid avgörande problem är den formella möjligheten bank- och fondinspektionen erhåller att utdöma viten av styrelseledamöterna i statsbanken måhända en bagatell. (Lag om bankrörelse 236 §.) Det bör emellertid observeras, att ett stort antal statliga institutioner ha skyldighet att lämna uppgifter till andra statliga myndigheter liksom fallet blir med statsbanken i förhållande till bank- och fondinspektionen. De myndigheter, som skola mottaga uppgifterna, ha emellertid icke någon möjlighet att förelägga viten för ett eventuellt försumligt uppgiftslämnande. Mellan statens institutioner har det, såvitt känt är, aldrig funnits några behov av möjligheten till sådant vitesföreläggande. Inom kommittén ha också yppats vissa sympatier för tanken att man åtminstone i detta fall borde kunna göra undantag från lag om bankrörelse för styrelseledamöterna i statsbanken. Den deklassering av statsbanken i förhållande till övriga statsinstitutioner, som blir en följd av kommittéförslaget, anse vi icke motiverad.

Frågor rörande bostads- och jordbrukskreditgivningen.

Frågorna om de statliga bostadslånens inordnande i kreditgarantisystemet ha tills vidare skjutits på framtiden av Kungl. Maj:t i avvaktan på vissa utredningar, som bankkommittén väntades verkställa i fortsättningen av sin verksamhet. Dessa utredningar har kommittén tills vidare icke verkställt. Det nu avgivna yttrandet kan knappast anses som något annat än ett ytterligare

understrykande av de synpunkter kommittémajoriteten framhöll i sitt tidigare avgivna betänkande (SOU 1947: 86). Under erinran om att vi i särskilt yttrande till detta betänkande anmält avvikande mening mot kommittémajoriteten ha vi ansett oss böra ytterligare utveckla de synpunkter, som enligt vår mening i första hand böra beaktas vid den statliga bostadslåneverksamheten.

På kreditmarknaden har sedan lång tid tillbaka av olika anledningar genomförts en uppdelning av de olika kreditinstitutens verksamhet. Vissa av dem, t. ex. stadshypotekskassan, ha helt ägnat sig åt långivning för bostadsändamål. Andra, såsom t. ex. sparbankerna, ha till större delen varit inriktade på långivning för bostadsändamål. Affärsbankerna ha däremot huvudsakligen inriktat sin utlåningsverksamhet på mera kortfristiga krediter till industrier och affärslivet. Med hänsyn till de olika kreditinstitutens inlåningsförhållanden kan denna differentiering i deras utlåningsförhållanden icke utan vidare förändras. Från samhällets sida finnas måhända heller icke några önskemål om en sådan förändring.

Att utlämna av staten garanterade bostadslån måste med hänsyn till det sociala syftet betraktas som en så ömtålig angelägenhet, att man noga måste överväga vilka kreditinstitut, som kunna anses lämpade för detta ändamål. När det gäller statens egna organ, såsom t. ex. den nu föreslagna statsbanken, kan det ju icke råda någon tvekan om dess lämplighet att deltaga i garanti-lånegivningen. Innan denna bank blir färdigorganiserad, torde man med samma förtroende kunna anförtro uppgiften åt den av staten helt behärskade Jordbrukarbanken. Sparbankerna ha också, på grund av sin tradition och hela sin, av deras egna intressen dikterade inriktning, naturliga förutsättningar att på ett socialt tillfredsställande sätt bära upp en sådan kreditgivning. En institution som stadshypotekskassan, som uteslutande sysslar med kreditgivning för bostadsändamål och där statliga myndigheter ha starkt inflytande, kan också utan vidare accepteras som långgivare i detta sammanhang.

När det gäller affärsbankerna förhåller sig saken annorlunda. De ha visserligen tidvis visat stort intresse för finansiering av bostadsbyggande, särskilt i anslutning till industrier. Huruvida den stora post i bostadskrediter, som affärsbankerna redovisa i sin portfölj, är sådana krediter, som från början utgivits för bostadsproduktion, är emellertid mycket tveksamt. Många skäl tala för att affärsbankerna belånat industriens bostäder, såsom den bättre säkerheten, men att de penningmedel, som därmed ställts till industriens förfogande, i verkligheten begagnats för att uppföra nya industribyggnader eller anskaffa maskiner till industrier. I varje fall är det klart, att affärsbankernas normala belåning av bostäder regelmässigt har en helt annan karaktär än den kreditgivning för bostadsändamål, som sparbankerna och hypoteksinrättningarna bedriva.

Till följd av affärsbankernas allmänna uppfattning om sin egen ställning, såsom i huvudsak utgivare av kortfristiga krediter för industri- och affärsändamål, har affärsbankernas utlåning för bostadsändamål icke heller erhållit den stadga, som man måste kräva av kreditinstitut, som skola deltaga i den

av staten garanterade kreditgivningen. Under kriget, då affärsbankerna hade svårt att placera sitt överskott av medel, gingo de in på bostadskreditmarknaden i mycket stor utsträckning, delvis i hård konkurrens med sparbankerna. Så snart läget på penningmarknaden blev sådant, att affärsbankerna hade möjlighet att utlåna sina medel till mera lönande ändamål, ha de sökt att påverka dem, som hade bostadskrediter i affärsbankerna, att överflytta dessa på andra kreditinstitut. En betydande del av svårigheterna på penningmarknaden under de senaste åren har sitt ursprung i den press, som affärsbankerna utövat i syfte att återfå de under kriget utlämnade bostadskrediterna. Talrika klagomål ha anförts från låntagare, som fått sina krediter uppsagda eller räntorna på krediterna enligt deras mening oskäligt höjda under de två senaste åren. Även om man skulle införa en förpliktelse för de kreditinstitut, som deltaga i garantilånegivningen, att icke uppsäga lånen förrän deras från början överenskomna löptid vore ute, måste man ändå vara betänksam när det gäller att på detta socialt ömtåliga område utvidga rätten att utgiva av staten garanterade lån till kreditinstitut, som huvudsakligen syssla med kortfristig kreditgivning. I varje fall bör denna fråga bli föremål för ytterligare omprövning innan avgörande beslut fattas.

Försäkringsbolagens deltagande i bostadskreditgivningen bör icke nu avgöras. Många skäl tala för att dessa institutioner böra, av penningpolitiska skäl, huvudsakligen placera sina medel i obligationer.

Beträffande övriga kreditinstitut, som här kunna ifrågakomma, bör det erinras om att jordbrukskasserörelsen redan genom riksdagens beslut är berättigad att deltaga i den statsgaranterade långivningen för jordbruksändamål. Beträffande övriga kassor och smärre kreditinstitut bör enligt vår mening ställningstagande till frågan om deras medverkan i den statliga garantilånegivningen icke nu avgöras. Därest det resultat, som bankkommittén eller eventuellt andra utredningar i framtiden kan komma fram till, skulle visa, att det svenska kreditväsendet kan skötas mera rationellt än vad för närvarande är fallet och till billigare kostnader, bör man självfallet icke genom att binda statens kreditgivning vid en rad av dessa kreditinstitut bidraga till att öka svårigheterna för denna rationalisering.

AB Industrikredit.

Beträffande detta företag ha vi yrkat, att kommitténs uttalande (Förhållandet till AB Industrikredit: s. 58—60) skulle erhålla följande lydelse:

Som av kommitténs redogörelse framgår har AB Industrikredits rörelse icke erhållit någon större omfattning under de första verksamhetsåren. Först sedan bankernas likviditetsställning blivit så ansträngd, att de varit angelägna om att avlasta vissa krediter, har utlåningen från Industrikredit blivit mera omfattande.

Enligt vår mening kan det knappast vara lämpligt att staten som självständig kreditorganisation uppehåller ett företag, som i egentlig mening icke kan träda i funktion förrän förhållandena på marknaden blivit sådana, att verksamheten kommer i direkt strid med riksbankens kreditbegränsande politik. I den mån för längre tid bundna industrikrediter i fortsättningen böra utlämnas med statens

medverkan, bör denna kreditgivning handhavas av statsbanken. I sammanhang med beslutet om inrättande av en statsbank bör därför även beslut om avveckling av AB Industrikredits rörelse fattas. Denna avveckling bör anförtras åt statsbanken.

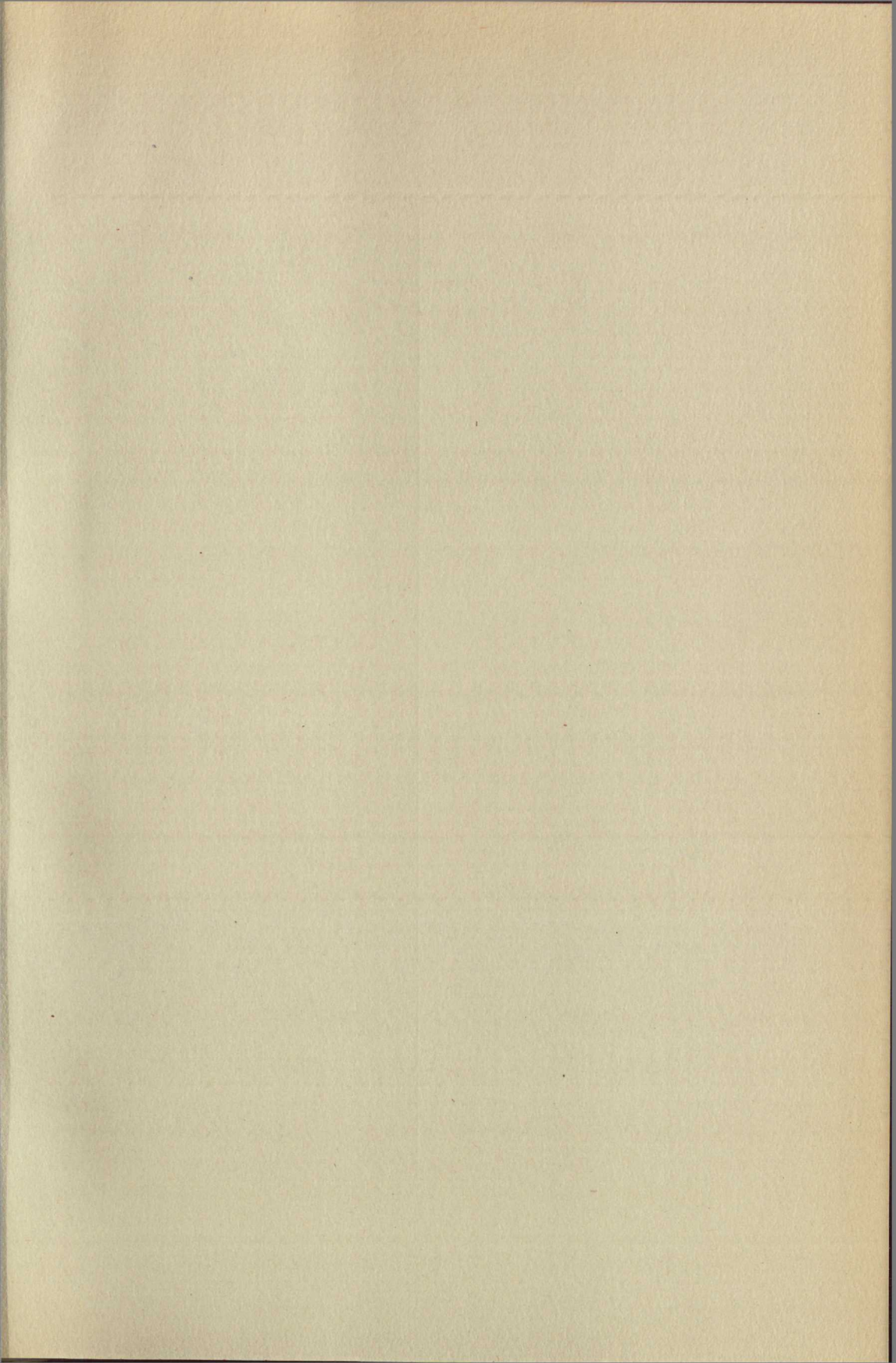
Diverse frågor.

Med de många uppgifter statsbanken erhåller på skiftande områden inom kreditväsendet måste det antagas, att såväl Kungl. Maj:t som riksbanken kommer att med uppmärksamhet följa bankens allmänna politik. Den löpande kontrollen av bankens verksamhet torde handhavas av bank- och fondinspektionen.

Vi ha förutsatt, att den nu föreslagna banken skall organiseras som ett aktiebolag, men att för densamma skall gälla särskild lagstiftning. Vi förutsätta, att staten på bolagsstämman skall företrädas av chefen för finansdepartementet eller den han i sitt ställe förordnar.

Kommittén har ansett det synnerligen angeläget att framhålla vikten av att denna bank i alla avseenden inordnas under samma regler som gälla för de privata bankernas verksamhet. Egendomligt nog har denna ståndpunkt icke kunnat vidhållas i fråga om styrelseledamöternas kompetens. Kommittén har i stället förordnat att i bolagsordningen för statsbanken skola inskrivas vissa bestämmelser rörande de kvalifikationer, som styrelseledamöterna böra uppfylla. Dylika bestämmelser ha som bekant icke ansetts erforderliga för de privata bankerna.

Enligt vår mening finns det ingen möjlighet att genom särskilda föreskrifter i lagen eller i bolagsordningen tillförsäkra banken en kompetent styrelse. Vi anse det självklart, att chefen för finansdepartementet vid tillsättande av styrelse kommer att tillse, att banken erhåller en fullt kompetent ledning.

Statens offentliga utredningar 1949

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m. m. [4]
Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning ang. skyddsarbetets organisation m. m. [6]
Betänkande ang. förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. [8]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande ang. beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. [9]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. [7]
Utredning rörande folkpensionärernas bostadstörhållanden och bostadskostnader. [12]

Hälsö- och sjukvård.

Betänkande om sinnesslövråden. [11]

Allmänt näringsväsen.

Elkraftutredningens redogörelse nr 2:17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. [10]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. [1] Andra delen. Särskilda utredningar. [2] Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. [5]

Bank-, kredit- och penningväsen.

1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. [13]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.